

ÚLOHY EKONOMOV PO X. SJAZDE KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA

X. sjazd Komunistickej strany Slovenska bol dôležitou udalosťou na ceste výstavby socializmu na Slovensku. Ukázal veľké úspechy, ktoré dosiahla robotnícka trieda a všetok pracujúci ľud Slovenska v socialistickej industrializácii, vo výstavbe socializmu na dedine a v kultúrnej výstavbe. Smernice sjazdu mobilizujú robotníkov, roľníkov a inteligenciu do plnenia veľkých a krásnych úloh ďalšej socialistickej výstavby našej vlasti.

Súdruh Široký vo svojom referáte na X. sjazde KSS vyzdvihol významné výsledky, dosiahnuté na Slovensku v rámci socialistickej výstavby republiky v uplynulom období.

Objem priemyselnej výroby na Slovensku vzrástol v prvom štvrtroku 1953 oproti roku 1937 zhruba na 4,5-násobok, v ťažkom priemysle už zhruba na 7-násobok.

Podiel výroby výrobných prostriedkov dosiahol v minulom roku už 54,9% priemyselnej produkcie. Je to podstatná zmena štruktúry priemyslu na Slovensku. Slovensko nadobúda charakter vyspelej priemyselnej krajiny s prevahou výroby výrobných prostriedkov.

Na Slovensku bolo za dvojročnicu a za štyri roky päťročnice uvedených do prevádzky a podstatne rozšírených vyše 100 väčších závodov, baní a elektrární, ďalšie desiatky sa dokončia v najbližších mesiacoch. Táto rozsiahla výstavba nových závodov umožnila mohutný vzrast priemyselnej výroby, na ktorej má významný podiel vzrast produktivity práce. Produktivita práce vzrástla za štyri roky päťročnice v priemysle o 54,2%, v stavebníctve o 34%.

Zmenila sa podstatne sociálna štruktúra obyvateľstva na Slovensku. Podiel poľnohospodárskeho obyvateľstva poklesol v dôsledku industrializácie na 41,9% oproti predvojnovým 56,8%.

Leninsko-stalinská nacionálna politika v Československu priniesla skvelé výsledky. „Dôsledne sledujúc líniu industrializácie Slovenska — hovorí s. Široký vo svojom referáte na X. sjazde KSS — základnej úlohy národnostnej politiky, upevnila a stmelila naša strana jednotu československej robotníckej triedy, upevnila družbu a bratstvo Čechov a Slovákov, zabezpečila plnú rovnoprávnosť aj pracujúcim maďarskej, ukrajinskej a poľskej národnosti a tým upevnila súdržnosť a jednotu ľudovo-demokratického štátu. V industrializácii Slovenska sa prejavovala a prejavuje leninsko-stalinská nacionálna politika v praxi. Prejavuje sa v pomoci českej robotníckej triedy, v spoločnej práci na stavbách socializmu na Slovensku a v Čechách.“

Súdrh Široký poukazuje ďalej na neustály rast životnej úrovne, ktorý prináša so sebou socialistická industrializácia Slovenska v súlade so základným ekonomickým zákonom socializmu. Vzrastá spotreba potravných i priemyselných článkov, priemerné mzdy robotníkov stúpily za uplynulé roky o 33,3 %, zlepšuje a rozširuje sa zdravotná starostlivosť, komunálne služby, rekreácia. „V tom — hovorí s. Široký — sa názorne prejavovala politika strany, ktorá pri všetkých svojich podujatiach dôsledne sledovala cieľ, aby boli uspokojené stúpajúce materiálne a kultúrne potreby obyvateľstva a aby bola zabezpečená všestranná starostlivosť o pracujúceho človeka, o jeho dobro.“

Vo výstavbe socializmu na dedine došlo od IX. sjazdu KSS tiež k podstatnému pokroku. Počet jednotných roľníckych družstiev III. a IV. typu prekročil 1700 a ich podiel na ornej pôde spolu so štátnymi majetkami dosahuje už na 45 %. Vo výrobe a v dodávkach poľnohospodárskych výrobkov má teda už prevahu socialistický sektor. Vzrástla mechanizácia poľnohospodárskej výroby, zväčšil a skvalitnil sa strojový park strojotraktorových staníc. „Je faktom nadmieru významným a dôležitým — povedal s. Široký — že r. 1952 na slovenskej dedine, kde za kapitalizmu i najjednoduchší stroj bol vzácnosťou, prístupnou iba statkárom a kulačkom, stroje vykonaly poľné práce na 1,697.131 priemerných hektároch, čo je 8,5-násobok prác vykonaných r. 1949. Bohatý strojový park strojotraktorových staníc predstavuje už dnes vážny materiálny základ ďalšieho rozvoja socialistickej poľnohospodárskej výroby.“

Výsledky kultúrnej výstavby prejavujú sa predovšetkým v rozmachu školstva. Rastie počet odborných škôl priemyselných i poľnohospodárskych. Počet žiakov na priemyselných školách vzrástol oproti r. 1937/38 na šesťnásobok, počet vysokoškolákov na štvornásobok. Na 10.000 oby-

vateľov pripadá u nás viac ako 32,6 vysokoškolákov oproti 8,4 v predmníchovskej kapitalistickej republike. V učilištiach štátnych pracovných záloh získava naša robotnícka mládež vysokú odbornú kvalifikáciu, základy všeobecného vzdelania, politické a socialistické uvedomenie.

„Takto sme vytvorili — hovorí s. Široký — materiálne predpoklady pre nebyvalý rozkvet slovenskej kultúry, mnohotvárnej a bohatej, čerpajúcej z ľudu a spätaj s ľudom, národnej formou a čoraz výraznejšie sa naplňujúcej socialistickým obsahom.“

X. sjazd Komunistickej strany Slovenska stal sa „hrdou bilanciou veľkolepej socialistickej industrializácie Slovenska, narysovanej s. Gottwaldom“, ako sa hovorí v telegrame Ústrednému výboru KSČ.

*

Slovenskí ekonomi na školách, vedeckých inštitúciách i v praxi majú veľký dlh voči socialistickej industrializácii Slovenska. Doteraz niet vedeckej práce, ktorá by spracovávala socialistickú industrializáciu Slovenska v jej mnohotvárnosti a búrlivom rozvoji.

Tento nedostatok sa nepriaznivo odráža v mnohých úsekoch práce. Na školách niet dost podkladov, aby prednášajúci mohli poslucháčom na konkrétnych faktoch ukázať veľkolepé výsledky socialistickej industrializácie Slovenska. V prednáškach, učebniciach, učebných pomôckach chýbajú konkrétne a podrobné údaje o socialistickej industrializácii Slovenska. V článkoch a publikáciách, hovoriacich o pôsobení ekonomických zákonov v období prechodu od kapitalizmu k socializmu alebo o otázkach jednotlivých úsekových ekonomík uvádzajú pisatelia zväčša len údaje zo Sovietskeho sväzu, kde sú tieto otázky dôkladne rozpracované a prístupné. O faktický materiál alebo o príklady zo socialistickej industrializácie Slovenska sa vedeckí pracovníci nemôžu opierať vo svojej práci, lebo jednotlivé čiastkové otázky industrializácie Slovenska nie sú doteraz spracované. V dôsledku toho mnohé ináč cenné príspevky ostávajú vzdialené od skutočnosti, píšú sa „od zeleného stola“, nie sú späté s praxou našej socialistickej výstavby.

Podobne chýba vedecké spracovanie socialistickej industrializácie Slovenska aj v ideologickej a propagandistickej práci. Živá a mnohotvárna skutočnosť našej búrlivej a úspešnej industrializácie, ohromné zmeny, ktoré sa prejavujú v našom národnom hospodárstve v dôsledku industrializácie, sú najlepším materiálom pre propagandistickú prácu, najlepším dôkazom predností socialistického spoločenského zriadenia a

správnosti politiky strany a vlády. Napriek tom ostáva propagandistická práca často šedivá, knihomolská, lebo jej chýbajú potrebné údaje o našej socialistickej industrializácii.

Ukazuje sa súrna potreba vyplniť túto citeľnú medzeru. Ekonomický kabinet Slovenskej akadémie vied v spolupráci s katedrami politickej ekonomie a úsekových ekonomík na VŠHV, SU a SVŠT chce napraviť tento nedostatok tým, že za ústrednú úlohu pre budúce obdobia postavil vedecké spracovanie socialistickej industrializácie Slovenska. Práca je rozdelená na dve etapy. V prvej etape, do konca r. 1954, rozpracujú sa monografie na čiastkové témy, ktoré sú tak volené, aby zachytily socialistickú industrializáciu Slovenska čo možno v celej šírke. Sú to napr. tieto čiastkové témy:

Industrializácia a zmeny štruktúry obyvateľstva,
Zdroje investícií a tempo výstavby priemyslu,
Industrializácia a zmena štruktúry priemyslu,
Rozvoj surovinovej a energetickej základne,
Boj za zvyšovanie produktivity práce,
Industrializácia a vzrast hmotnej a kultúrnej úrovne obyvateľstva,
Socialistická industrializácia Slovenska ako súčasť socialistickej industrializácie ČSR.

Spolu je vybraných 20 čiastkových tém a ich spracovanie je rozdelené medzi pracovníkov Ekonomického kabinetu SAV a pracovníkov jednotlivých katedier na vysokých školách.

V druhej etape, r. 1955, z výsledkov vedeckého výskumu prvej etapy sa vypracuje ucelená veľká monografia o socialistickej industrializácii Slovenska. Na túto základnú úlohu treba sústrediť hlavnú pozornosť slovenských ekonomov.

Okrem spracovania otázok socialistickej industrializácie Slovenska treba vyplniť ďalšiu medzeru, ktorú cítiť v práci na úseku politickej ekonomie, na školách i v praxi. Je to otázka dejín národného hospodárstva Slovenska najmä za obdobie predmnichovskej republiky a tzv. Slovenského štátu. Doteraz chýba možnosť podrobne porovnávať úspechy jednotlivých úsekov národného hospodárstva na Slovensku pri výstavbe socializmu so stavom za kapitalizmu, čo je vážny nedostatok vo vedeckej, politickej i hospodárskej práci.

Preto Ekonomický kabinet SAV plánuje — tiež v spolupráci s pracovníkmi katedier na vysokých školách — ako druhú základnú úlohu

vypracovanie prehľadu dejín národného hospodárstva na Slovensku od r. 1918 do r. 1945.

*

To, že sa naši ekonomi sústredia na spracovanie monografie o socialistickej industrializácii Slovenska a prehľadu dejín národného hospodárstva na Slovensku, nesmie znamenať, že sa nebudú venovať aktuálnym ekonomickým problémom, ktoré súvisia s budovaním socializmu v našej vlasti.

Súdruh Široký vo svojom referáte na X. sjazde KSS zdôraznil, že založenie Slovenskej akadémie vied „vytvára predpoklady ďalšieho rozmachu vedeckého bádania a jeho úzkeho spojenia s výrobou“. Je to zároveň dôležitá smernica pre ďalšiu prácu našich vedeckých pracovníkov na úseku politickej ekonomie.

V čom sa bude prejavovať ďalší rozmach vedeckého bádania a jeho úzke spojenie s výrobou? V tom, že vedecí pracovníci na úseku politickej ekonomie a úsekových ekonomík budú rozpracovávať ekonomické otázky, dôležité pre rozvoj národného hospodárstva. V tom, že budú skúmať pôsobenie ekonomických zákonov na našej konkrétnej skutočnosti, za podmienok prechodu od kapitalizmu k socializmu, za podmienok ľudovodemokratického zriadenia, že sa naučia robiť zo svojho výskumu závery pre použitie v praxi. Treba oživiť a urobiť bojovnejšou našu ekonomickú vedu. Na prerokovanie aktuálnych ekonomických problémov treba svolávať diskusie, na ktorých budú môcť pracovníci z vedeckých ústavov, zo škôl i z praxe vymeniť svoje názory. Treba viac používať zbraň kritiky a sebakritiky na stránkach časopisov i v diskusiách.

Vedecí pracovníci si musia nájsť nové, tvorivé spôsoby spojenia s praxou. Musia si viac všímať výdobytky praxe, skúmať pokrokové skúsenosti našich závodov a JRD a zovšeobecňovať ich. Nesmú zabúdať ani na propagáciu ekonomických poznatkov a pomáhať tak pri vyzbrojovaní kádrov hlbokým pochopením úloh výstavby socializmu.

X. sjazd KSS ukazuje vedeckým pracovníkom-ekonomom smer, ktorým sa má uberať ich bádanie. Hlavné úlohy, na ktoré orientoval s. Široký stranu a všetok pracujúci ľud, sú záväznou orientáciou i pre vedeckú prácu.

Súdruh Široký ukázal predovšetkým na obrovský význam pomoci Sovietskeho svazu pri plnení úloh industrializácie Slovenska. Sovietsky

sváz nám pomáha dodávkami strojov, surovín a zariadení, naši robotníci sa učia od sovietskych stachanovcov a naši družstevníci si osvojujú základy sovietskej agrotechniky a zootechniky. Sovietske skúsenosti v organizácii hospodárskeho aparátu, v plánovaní a riadení národného hospodárstva uľahčili a urýchlili našu socialistickú výstavbu.

„Pomoc Sovietskeho svazu — učí nás s. Gottwald — je rozhodujúcim činiteľom socialistickej výstavby ľudovodemokratických krajín. Čím lepšie si osvojíme sovietske skúsenosti, čím viac sa priblížime nášmu sovietskemu vzoru, tým úspešnejšia bude naša práca na socialistickej výstavbe, lebo to je jeden z hlavných zákonov rozvoja ľudovodemokratických krajín.

Budeme preto ešte hlbšie študovať sovietske skúsenosti, budeme ich ešte húževnatejšie prenášať do našich pomerov, budeme prehlbovať a rozvíjať hospodársku a kultúrnu spoluprácu na každom úseku.“ Takto ukázal s. Široký vynikajúcu a rozhodujúcu úlohu pomoci Sovietskeho svazu pre socialistickú výstavbu našej vlasti a pre úspech socialistickej industrializácie Slovenska.

Bude potrebné preskúmať, aké výsledky dosahujú naši pracujúci na závodoch uplatňovaním sovietskych pokrokových pracovných metód, ako sú využité sovietske stroje v baniach, na stavbách a v pôdohospodárstve, ako sa pomoc Sovietskeho svazu prejavuje v praxi nášho socialistického budovania. Bude potrebné zovšeobecniť skúsenosti, ktoré sa dosahujú novými pracovnými metódami a so sovietskymi strojmi na našich závodoch, popularizovať sovietske organizačné formy a dobré výsledky, ktoré dosahujú naši pracujúci a tak prispieť k hlbšiemu štúdiu a uplatňovaniu sovietskych skúseností.

Súdruh Široký postavil pred stranu štyri hlavné úlohy v spojení s ďalším rozvojom socialistickej industrializácie Slovenska:

a) plniť plán v priemyselnej a stavebnej výrobe a najmä podstatne zlepšiť prácu v základných odvetviach a utvoriť takto priaznivé predpoklady na rýchle odstránenie disproporcií v rozvoji týchto odvetví;

b) zabezpečiť plný úspech peňažnej reformy a v tejto súvislosti široko rozvinúť boj za režim hospodárnosti;

c) plniť plán v poľnohospodárstve a zabezpečiť politické a ekonomické upevnenie JRD;

d) rozvinúť socialistický obchod, rozvinúť výmenu tovarov medzi mestom a dedinou a zabezpečiť zásobovanie pracujúcich kvalitnými výrobkami.

V rozbere týchto štyroch základných úloh poukázal s. Široký na dôležité aktuálne problémy, ktoré treba riešiť a ktoré čakajú aj na vedecké spracovanie. Je potrebné analyzovať škody, ktoré spôsobili nášmu hospodárstvu záškodníci, vedení Slánskym a ukázať na boj za odstránenie disproporcií v základných odvetviach nášho priemyslu.

Pre zabezpečenie plnenia úloh Gottwaldovej päťročnice má rozhodujúci význam socialistické súťaženie. Treba prebádať skúsenosti niektorých našich popredných závodov v organizácii socialistického súťaženia a poskytnúť riadiacim orgánom i závodom podklad pre zovšeobecnenie ich praxe.

Podobne boj za najvyššiu hospodárnosť na všetkých úsekoch, zavádzanie prísneho režimu hospodárnosti a boj za lepšiu kvalitu výrobkov volá po teoretickom rozbere a po zovšeobcnení. Naši ekonomi zo škôl i z vedeckých inštitúcií musia tu platne pomôcť praxi.

Veľa problémov čaká na teoretické spracovanie na poľnohospodárskom úseku. Spracovanie otázky hospodárenia JRD, napr. porovnanie výsledkov pokročilejších a zaostalejších družstiev, otázky vlastných nákladov a cien poľnohospodárskych výrobkov, ekonomické vyhodnotenie práce STS pre družstvá — vedecký rozbor týchto a iných dôležitých otázok by znamenal pomoc pri politickom a ekonomickom upevňovaní JRD.

Mimoriadnu dôležitosť má boj za stranníckosť našej ekonomickej vedy, nesmieriteľný boj proti zvyškom buržoáznej ideologie a buržoáznych ekonomických „teórií“. Zvyšky buržoázneho nacionalizmu, ľudáckeho klérofašizmu, sociáldemokratizmu a subjektívno-idealistických vplyvov nie sú ešte prekonané v našom hospodárskom živote, v školách i vo vedeckej práci.

Úlohou našich ekonomov je odhaľovať tieto nepriateľské ideologie v ekonomickej oblasti, odstraňovať ich a zamedzovať ich nové prenikanie.

*

Po X. sjazde KSS „nastávajú nám dni zápasu a práce, dni boja za uskutočnenie úloh, ktoré nám uložil s. Gottwald na celoštátnej konferencii v decembri minulého roku a pre Slovensko na dnešné dni konkretizoval s. Široký“ — povedal s. Bacílek vo svojom záverečnom prejave.

Smernice X. sjazdu KSS stanú sa mocným impulzom aj pre rozmach

ekonomickej vedy na Slovensku. Bude čestnou úlohou slovenských ekonomov, aby všetky svoje vedomosti a schopnosti, svoj um i srdce dali do služieb boja za výstavbu šťastného Slovenska v socialistickom Československu.

J. BEUMIN

UČENIE O NADHODNOTE — ZÁKLAD MARXOVEJ EKONOMICKEJ TEÓRIE

Marx mal obrovskú úlohu v dejinách vedy a revolučného robotníckeho hnutia. Marx spolu s Engelsom vytvoril dialektický materializmus, ktorý je teoretickým základom celej súčasnej vedy a ktorý dal bádateľom vo všetkých odvetviach vedy vodidlo, ktoré im umožňuje odhaliť zákonitosti v zdanlivom labyrinte a chaose javov. Dialektický materializmus je svetonázorom marxisticko-leninskej strany.

Najväčšiu úlohu v odhalení a zdôvodnení revolučných úloh robotníckej triedy malo Marxovo ekonomické učenie, ktoré je „najhlbším, najvšestrannejším a najdetailnejším potvrdením a aplikáciou Marxovej teórie“.¹ Veľký autor *Kapitálu* dovŕšil revolučný prevrat v politickej ekonomii. Odhalil ekonomické zákony vzniku, vývinu a zániku kapitalizmu, poukázal na nevyhnutnosť jeho stroskotania a objasnil, ako sa vyostrujú rozpory, ktoré väzia v kapitalistickom spôsobe výroby, ako sa vnútri kapitalizmu vytvárajú objektívne a subjektívne predpoklady pre socialistickú revolúciu. Marx takto vyzbrojil robotnícku triedu do boja za oslobodenie zpod kapitalistického otroctva, za víťazstvo komunizmu.

Marxova vedecká tvorba je neoddeliteľná od jeho revolučnej činnosti. Nepremožiteľná, príťažlivá sila marxistickej teórie je v tom, povedal V. I. Lenin, že spája prísnu a najvyššiu vedeckosť s revolučnosťou a spája nie náhodile, nielen preto, aby zakladateľ teórie osobne spájal v sebe kvality učenca a revolucionára, ale spája v samotnej teórii vnútorne a nerozlučne. Marxizmus je vedeckým základom robotníckeho hnutia

¹ V. I. Lenin, *Sočinenija* 21, 43.

a v rukách robotníckej triedy stal sa ideologickou zbraňou revolučného boja za svrhnutie kapitalizmu, boja za nové, pokrokové spoločenské zriadenie — komunizmus.

Medzinárodná robotnícka trieda a celé pokrokové ľudstvo spomína sedemdesiate výročie Marxovej smrti a stotridsiatepiate výročie jeho narodenia za obrovských víťazstiev marxizmu-leninizmu. Veľká októbrová socialistická revolúcia znamenala úplné víťazstvo marxisticko-leninských ideí na jednej šestine zemegule. Vytvorenie ľudovodemokratických krajín v Európe a Ázii znamená nový veľký krok na ceste uvedenia do života učenia, ktoré vytvorili Marx a Engels, ďalej rozvinuli a pozdvihli na nový stupeň Lenin a Stalin. Skutočnosť, že už tretina ľudstva zlomila okovy kapitalistického otroctva a prešla na cestu socialistického vývoja, je najjasnejším dôkazom životnosti a neporaziteľnej sily marxizmu-leninizmu v praxi.

Obrovské úspechy marxizmu-leninizmu vyvolávajú zúrivú nenávisť všetkých súčasných reakčných síl proti tomuto revolučnému učeniu. Buržoázni ekonomovia a ostatní apologeti kapitalizmu neustále obnovujú pokusy „vyvrátiť“ a „zničiť“ veľké marxisticko-leninské učenie. V týchto podlých akciách je zvlášť horlivá medzinárodná sociálna demokracia, ktorá je dnes najhorším nepriateľom marxizmu. No zbytočné je všetko úsilie čiernej imperialistickej reakcie zastaviť triumfálny pochod marxizmu-leninizmu, tohto revolučného učenia, mnohokrát vyskúšaného v triednych bojoch, ktoré jasne potvrdilo svoju životnú silu na príklade SSSR a ľudovodemokratických krajín. „Marxizmus — povedal s. Stalin pred dvadsiatimi rokmi — je vedecké vyjadrenie základných záujmov robotníckej triedy. Aby bolo možné zničiť marxizmus, treba zničiť robotnícku triedu. No robotnícku triedu nemožno zničiť. Už vyše osemdesiat rokov uplynulo od vystúpenia marxizmu na arénu. Za toto obdobie desiatky a stovky buržoáznych vlád sa snažily zničiť marxizmus. A čo sa stalo? Buržoázne vlády prichádzaly a odchádzaly, no marxizmus ostával. Ba čo viac — marxizmus zvíťazil na jednej šestine sveta...“²

Neporaziteľná zbraň proletariátu — marxizmus-leninizmus sa stal najmocnejším činiteľom v ideologickom živote. Jeho idey, ktoré prenikajú do nás, stávajú sa nepremožiteľnou materiálnou silou revolucionizujúcou svet. Idey marxizmu-leninizmu prenikajú do vedomia desiatok a stoviek miliónov ľudí. Vo všetkých kútoch sveta sa pod zástavou tohto učenia

² J. V. Stalin, *Sočinenija* 13, 377—378.

ma organizujú a pripravujú pokrokové sily na boj proti imperialistickému útlaku.

Vodca čínskeho ľudu Mao-Tse-Tun napísal: „Museli sme bojovať s nepriateľmi vnútri krajiny i za hranicami, vnútri strany i mimo nej. Sme verní Marxovi, Engelsovi, Leninovi a Stalinovi, ktorí nám dali zbraň. Touto zbraňou nie sú guľomety, ale marxizmus-leninizmus.“

*

Najväčším Marxovým vedeckým objavom v politickej ekonomii je vytvorenie teórie nadhodnoty. V. I. Lenin v štúdiu *Tri zdroje a tri súčasti marxizmu* poukázal na to, že „učenie o nadhodnote je základom Marxovej ekonomickej teórie“.³ V reči nad Marxovým hrobom Engels postavil teóriu nadhodnoty na roveň zákonu vývoja ľudských dejín, ktorý odhalil Marx, t. j. učeniu o historickom materializme. Marx, povedal Engels, odhalil „zvláštny zákon vývoja súčasného kapitalistického spôsobu výroby a ním vytvorenej buržoáznej spoločnosti. Odhalením nadhodnoty sa táto oblasť osvetlila...“⁴

Dokonca ani najlepší predstavitelia buržoáznej klasickej politickej ekonomie nedokázali vytvoriť teóriu nadhodnoty, hoci problém kapitalistického zisku, úrokov, pozemkovej renty, t. j. jednotlivých premenných foriem nadhodnoty, už dávno zaujal ich pozornosť. V podstate už buržoázna klasická politická ekonomia prišla na to, že zdrojom zisku a renty je nezaplatená práca. No nedokázala ani správne objasniť túto tézu ani vytvoriť z nej východiskový bod pre pochopenie ekonomických zákonov kapitalistickej výroby. Nielenže nebola schopná vyriešiť problém nadhodnoty, ale ho ani nevedela správne postaviť. Ba dokonca tento problém obišla. „Ricardo — napísal Marx — si nikdy nepoložil otázku o pôvode nadhodnoty; vysvetľuje ju ako niečo vnútorne vlastné kapitalistickému spôsobu výroby, ktorý je podľa neho prirodzenou formou spoločenskej výroby.“⁵

Príčina neschopnosti buržoáznych ekonomov postaviť a vyriešiť problém nadhodnoty väzí v triednych záujmoch buržoázie a jej ideologov. Otázka o pôvode nadhodnoty odhaľuje najhlbšie korene antagonistických rozporov a triedneho boja v buržoáznej spoločnosti, odhaľuje vy-

³ V. I. Lenin, *Sočinenija* 19, 6.

⁴ K. Marx, F. Engels, *Vybrané spisy* II, Praha 1950, 172.

⁵ K. Marx, *Kapital* I, 1951, 519.

korisovateľskú podstatu kapitalizmu. Nie div, že klasická buržoázna politická ekonomia nebola schopná zaoberať sa hlbokým rozpracovaním problému nadhodnoty, keď — ako sa vyjadril Marx — neshodila svoju buržoáznu kožu. Marx povedal, že inštinkt našepkával „buržoáznym ekonomom, že je veľmi nebezpečné príliš hlboko skúmať pálčivú otázku vzniku nadhodnoty“.⁶

Ukázalo sa, že iba Marx bol schopný vybudovať teóriu nadhodnoty. Len ideologovi proletariátu, tejto revolučnej triedy, ktorá je nositeľkou nového, pokrokového spôsobu výroby, ktorý zamení kapitalizmus, podarilo sa odhaliť najhlbšie základy kapitalistickej výroby v celej ich odpornej, hroznej nahote a podať vo svojej teórii nadhodnoty neľútostnú a zároveň čisto vedeckú kritiku kapitalistického systému. Teória nadhodnoty sa stala mohutnou ideologickou zbraňou proletariátu.

Marx prvýkrát vedecky definoval pojem nadhodnoty ako všeobecnej formy, ktorá je základom jej zvláštnych a súčasne premenených foriem, ako priemyselného a obchodného zisku, úrokov a pozemkovej renty. Marx skúmal ekonomické zákony, ktoré určujú pohyb nadhodnoty celkove, nezávisle od jej rozpadnutia na jednotlivé súčasti. Takáto analýza má nesmierny význam pre objasnenie zákonov kapitalistického vývoja, pre odhalenie celej podstaty triedneho boja v buržoáznej spoločnosti. Hoci v niektorých historických obdobiach rozpory medzi jednotlivými vykorisovateľskými triedami (buržoáznu a pozemkovými vlastníkami) a tiež vnútri kapitalistickej triedy medzi jednotlivými skupinami buržoázie dosahujú značné napätie, tieto vnútorné rozpory medzi vykorisovateľmi ustupujú do pozadia pred základným rozhodujúcim antagonizmom medzi proletariátom a proti nemu stojacimi vykorisovateľskými triedami. Všetky tieto triedy a skupiny, ktoré sa snažia čo najviac zosilniť vykorisťovanie proletariátu, obyčajne vystupujú proti nemu v jednotnom fronte. Proletariát má záujem na odstránení všetkých foriem vykorisťovania v buržoáznej spoločnosti. Zvlášť sa vyostreje boj medzi robotníckou a kapitalistickou triedou — hlavnými triedami buržoáznej spoločnosti, pričom sa jednota vykorisovateľov v tomto boji zvlášť jasne prejavuje. „... Kapitalisti — napísal Marx — ktorí prejavujú tak málo bratských citov pri vzájomnej konkurencii, vytvárajú skutočne jednotliaty šik v boji proti robotníckej triede ako celku.“⁷

⁶ K. Marx, *Kapital* I, 1951, 519.

⁷ K. Marx, *Kapital* III, 1951, 206.

Marx prvýkrát vedecky objasnil spôsob tvorby nadhodnoty. Klasici buržoáznej politickej ekonomie určiac, že zisk a renta súvisia s prisvojovaním nezaplatenej práce, nijako nemohli objasniť túto skutočnosť vo svetle všeobecných princípov teórie pracovnej hodnoty. Na povrchu javov to vyzerá tak, že pri výmene práce za kapitál, t. j. pri najímaní robotníkov zamieta sa väčšie množstvo živej práce za menšie množstvo spoločenskej práce, ktorú predstavuje mzda. Mzda, ktorá navonok vystupuje ako hodnota určitého množstva práce, je vždy menšia ako hodnota výrobku vyrobeného tým množstvom práce. Týmto sa narúšajú podmienky ekvivalentnej výmeny. Buržoázna politická ekonomia nebola schopná vyriešiť tento problém. Ricardovi nasledovníci, anglickí utopistickí socialisti (Owen, Thompson a i.) upadli ešte hlbšie do chýb buržoáznych klasikov svojím uzáverom, že nadhodnota sa získava v dôsledku narušenia zákona hodnoty.

Túto ťažkosť geniálne vyriešil Marx vo svojom učení o úžitkovej hodnote a hodnote tovaru „pracovná sila“. Marx odhalil, že sa nepredáva práca, ale pracovná sila, že výmena práce za kapitál je v skutočnosti výmenou pracovnej sily za kapitál, ktorá sa môže uskutočňovať podľa zákonov ekvivalentnej výmeny. Rovnako aj pri predaji pracovnej sily za jej plnú hodnotu sa vytvára nadhodnota. Vec spočíva v tom, že pracovná sila má špecifickú úžitkovú hodnotu — je zdrojom novej hodnoty. V procese používania tohto tovaru zvláštneho druhu sa vytvára nová hodnota, ktorá prevyšuje hodnotu pracovnej sily. Týmto sa dokázalo, že výroba nadhodnoty sa uskutočňuje v úplnej shode s objektívnymi zákonmi tovarovej výroby, že sa to vôbec nedosahuje narúšaním týchto zákonov, ale naopak, ich presným použitím.

Po vedeckom objasnení pôvodu nadhodnoty Marx vytvoril z teórie nadhodnoty východiskový bod základného prevratu v politickej ekonomii a skonštatoval, že „tvorba nadhodnoty a zisku je absolútnym zákonom tohto (kapitalistického — I. B.) spôsobu výroby“.⁸ Marx, opierajúc sa o teóriu nadhodnoty, odhalil pravú podstatu všetkých ekonomických zákonov i kategórií kapitalistickej výroby, prvýkrát dokázal, že tvorba nadhodnoty má rozhodujúci význam pre kapitalistickú ekonomiku. Podľa Engelsových slov Marx videl, že „tu nešlo o obyčajné konštatovanie ekonomického faktu ani o rozpor tohto faktu s večnou spravodlivosťou a pravou morálkou, ale o taký fakt, ktorému bolo súdené uskutočniť pre-

⁸ K. Marx, *Kapital* I, 624.

vrat v celej ekonomii a ktorý dával kľúč pre pochopenie celej kapitalistickej výroby tomu, kto by ho vedel používať. Riadiac sa týmto faktom, preskúmal všetky pred ním stanovené kategórie“.⁹

Kľúčovú pozíciu, ktorú má teória nadhodnoty v Marxovom ekonomickom učení, najlepšie objasňujú tézy práce J. V. Stalina *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, v ktorej s. Stalin, ďalej rozvíjajúc marxisticko-leninskú politickú ekonomiu, odhalil základný ekonomický zákon súčasného kapitalizmu a základný ekonomický zákon socializmu. S. Stalin vypracoval otázku o základnom ekonomickom zákone kapitalizmu, ukázal, že „základným ekonomickým zákonom kapitalizmu je taký zákon, ktorý neurčuje nejakú jednotlivú stránku alebo nejaké jednotlivé procesy vývinu kapitalistickej výroby, ale všetky hlavné stránky a všetky hlavné procesy tohto vývinu — určuje teda podstatu kapitalistickej výroby, jej jadro“.¹⁰

Súduh Stalin ukázal, že hlavným ekonomickým zákonom kapitalizmu nemôže byť zákon hodnoty, ktorý nielenže neurčuje podstatu kapitalistickej výroby a základy kapitalistického zisku, ale takéto problémy ani nenastoluje. Pre tieto dôvody nemôže byť základným ekonomickým zákonom kapitalizmu zákon konkurencie a anarchie výroby alebo zákon nerovnomerného vývinu kapitalizmu v rozličných krajinách. „K pojmu základného ekonomického zákona — učí s. Stalin — sa najviac približuje zákon nadhodnoty, zákon zrodu a vzrastu kapitalistického zisku. Tento zákon skutočne predurčuje základné črty kapitalistickej výroby.“¹¹

Súduh Stalin zároveň hovorí, že zákon nadhodnoty je príliš všeobecný zákon, nedotýkajúci sa problému najvyššej miery zisku, ktorej zabezpečenie je podmienkou vývinu monopolistického kapitalizmu. Na vyplnenie tejto medzery J. V. Stalin konkretizoval zákon nadhodnoty a rozvinul ho ďalej vzhľadom na podmienky monopolistického kapitalizmu, vychádzajúc z toho, že monopolistický kapitalizmus vyžaduje nie akýkoľvek zisk, ale práve maximálny.

Učenie J. V. Stalina o základnom ekonomickom zákone kapitalizmu vrhá nové svetlo na Marxovu teóriu nadhodnoty a umožňuje hlbšie odhaliť jej smysel a veľký význam. Toto učenie poukazuje na vnútornú súvislosť a jednotu ekonomických zákonov kapitalizmu, odhaľuje roz-

⁹ K. Marx, *Kapital* II, 1952, 14, *Predislovijs F. Engelsa*.

¹⁰ J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 34.

¹¹ Tamže, 35.

hodujúcu úlohu, ktorú má v systéme ekonomických zákonov kapitalizmu jeho základný ekonomický zákon.

V geniálnej práci *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* s. Stalin obzvlášť zdôraznil význam otázky cieľa kapitalistickej výroby a úloh, ktorým je táto podriadená. Vyriešenie tejto otázky umožňuje pochopiť rozhodujúcu úlohu, ktorú má zákon nadhodnoty v kapitalistickej ekonomike.

Marx neraz poukázal na to, že „bezprostredným cieľom kapitalistickej výroby nie je výroba tovarov, ale nadhodnoty čiže zisku v jeho rozvinutej forme; nie výrobku, ale nadvýrobku“, že „cieľom kapitalistickej výroby je vytvoriť maximum nadhodnoty, čiže maximum nadvýrobku s minimom vynaloženého kapitálu“.¹² Marx napísal, že „zväčšenie hodnoty kapitálu, teda vytvorenie nadhodnoty, je hybnou silou kapitalistickej výroby“.¹³

Existencia robotníckej triedy s hľadiska kapitalistu je odôvodnená len potiaľ, pokiaľ je robotnícka trieda potrebná na výrobu nadhodnoty a kapitalizmus potrebuje robotníkov len do tej miery, do akej títo zabezpečujú dosiahnutie ziskov.

Výroba nadhodnoty, sústreďujúc v sebe špecifický obsah a cieľ kapitalistickej výroby, určuje všetky hlavné stránky, všetky hlavné procesy jej rozvoja. Teória nadhodnoty určuje obsah všetkých kategórií kapitalistickej ekonomiky a predovšetkým takej kategórie, ako je kapitál. Opierajúc sa o túto kategóriu, Marx rozbil dovtedajšiu fetišistickú predstavu o kapitále ako o súhrne výrobných prostriedkov vytvorených prácou a dokázal, že kapitál nie je vec, ale výrobné vzťahy, že existencia kapitálu je nerozlučne spätá s existenciou námezdnej práce, že tovar a peniaze sa stávajú kapitálom iba vtedy, ak sa zúčastňujú pri tvorbe nadhodnoty. Marx ilustrujúc prechod ku kapitalistickej výrobe na príklade pradenia ľanu, ktoré sa predtým robilo v roľníckom hospodárstve a potom vo veľkých kapitalistických podnikoch, napísal: „Ľan vyzerá práve tak ako predtým. Ani jedno jeho vlákno sa nezmenilo, no do jeho tela vnikla teraz nová sociálna duša. Stal sa teraz súčasťou konštantného kapitálu majiteľa manufaktúry.“¹⁴ Tento nový sociálny moment je nerozlučne spätý s tvorbou nadhodnoty, ktorá je podstatou kapitálu.

Teória nadhodnoty dáva kľúč pre správne vyriešenie otázky štruktúry

¹² Karl Marx, *Teorii pribavočnoj stoimosti* II, č. 2, Partizdat 1936, 218.

¹³ Archiv Marksa i Engelsa II (VII), 153.

¹⁴ K. Marx, *Kapital* I, 749.

kapitálu. Deľba kapitálu na konštantný a variabilný celkove vyplýva z rozličnej úlohy, ktorú majú rozličné prvky kapitálu vo výrobe nadhodnoty. Výrobné prostriedky, ktoré sa zaraďujú do konštantného kapitálu, sú nevyhnutnou podmienkou tvorby nadhodnoty; čo sa týka pracovnej sily, táto už vystupuje ako bezprostredný zdroj nadhodnoty.

Výroba nadhodnoty určuje špecifický obsah produktívnej práce v buržoáznej spoločnosti. Účasť nadhodnoty vo výrobnom procese je kritériom produktívnej práce v kapitalizme. „Pojem produktívneho robotníka — hovorí Marx — sa nijako nevyčerpáva vzťahom medzi činnosťou a jej užitočným efektom, medzi robotníkom a výrobkom jeho práce; zahrnuje v sebe tiež špecificky spoločenský, historicky vzniknutý vzťah, ktorý robí robotníka bezprostredným nástrojom vzrastu kapitálu. Teda byť produktívnym robotníkom nie je šťastím, ale prekliatím.“¹⁵

Zákon nadhodnoty je základom kapitalistického zisku a jeho rozdelenia medzi jednotlivé skupiny kapitalistov. Zisk predstavuje premenenú formu nadhodnoty, ktorá navonok vystupuje ako produkt celého vynaloženého kapitálu nezávisle od jeho deľby na konštantnú a variabilnú časť. „Zisk — napísal Marx — je premenená forma nadhodnoty, forma, v ktorej sú jej pôvod a tajomstvo jej existencie zatienené a neviditeľné... V nadhodnote je odhalený vzťah medzi kapitálom a prácou; vo vzťahu kapitálu a zisku... *kapitál* vystupuje *ako vzťah k sebe samému*, ako vzťah, v ktorom kapitál ako prvopočiatočná suma hodnoty sa líši od novej hodnoty vytvorenej ním samým.“¹⁶ Zisk, ktorý dostanú jednotliví kapitalisti a ktorý zodpovedá podielu ich kapitálu v celkovom množstve kapitálu a zákonu priemerného zisku, zpravidla sa neshoduje svojou veľkosťou s nadhodnotou vytvorenou v ich podnikoch. Priemerný zisk však bezprostredne závisí od celého množstva zisku vytvoreného v spoločnosti a tento sa rovná celkovému množstvu nadhodnoty. Vytvorenie priemerného zisku vyvoláva len iné rozdelenie celkového množstva zisku určeného zákonom nadhodnoty medzi kapitalistov.

Klesajúca tendencia miery zisku vyplýva priamo a bezprostredne zo základných zvláštností tvorby nadhodnoty, z tej skutočnosti, že bezprostredným zdrojom nadhodnoty je variabilný kapitál, ktorého podiel v celkovom množstve kapitálu sa snižuje rozvojom techniky. Marxova teória nadhodnoty geniálne jednoducho vyriešila tento problém, s kto-

¹⁵ K. Marx, *Kapital* III, 52.

¹⁶ K. Marx, *Kapital* I, 749.

rým si klasická buržoázna politická ekonomia nevedela rady. Sám Marx ocenil analýzu klesajúcej tendencie miery zisku ako „jeden z najväčších triumfov nad kameňom úrazu predošlej politickej ekonomie“.¹⁷

Výroba nadhodnoty pridáva niektoré nové črty a zvláštnosti zákonu hodnoty, ktorý, ako aj tovarová výroba, historicky predchádzal kapitalistickej výrobe a bol jeho nevyhnutným predpokladom. Vzájomné vzťahy medzi zákonom hodnoty a zákonom nadhodnoty podávajú jasný príklad dialektického vzájomného pôsobenia, v ktorom výsledok, ktorý vznikol určitou príčinou, spätne na ňu pôsobí.

Predovšetkým treba poznamenať, že len za kapitalizmu sa stáva tovarová forma výrobku všeobecnou. V súvislosti s týmto zákonitostí, ktoré zodpovedajú živelné vyvíjajúcej sa tovarovej výrobe, dosahujú najväčší rozvoj len za podmienok kapitalizmu, t. j. v podmienkach výroby nadhodnoty. Marx napísal: „Iba vtedy, keď sa námezdná práca stáva základom tovarovej výroby, táto sa vnucuje celej spoločnosti; len vtedy môže rozvinúť tiež všetky svoje skryté možnosti.“¹⁸

Zvláštny význam má tá okolnosť, že len v špecifickej forme nadhodnoty sa stane hodnota určujúcim cieľom výroby. Základným motívom kapitalistickej činnosti „nie je spotreba a úžitková hodnota, ale výmenná hodnota a jej zväčšenie“.¹⁹ Zatiaľ v predkapitalistických formáciách, okrem niektorých zriedkavých výnimiek, určujúcim motívom výroby je uspokojovanie potrieb predovšetkým vykorisťovateľských tried — otrokárov a feudálov. V predkapitalistickej výrobe má tovarová výroba a zákon hodnoty podradnú úlohu.

Výroba nadhodnoty dáva hodnote novú kvalitu — stáva sa hodnotou, ktorá sama narastá a sama sa premieňa. „...Hodnota sa tu stáva subjektom niektorého procesu, v ktorom neustále meniac peňažnú formu na tovarovú a naopak, sama mení svoju veľkosť, oddeľuje sa ako nadhodnota od seba samej ako prvopočiatocnej hodnoty, sama narastá.“²⁰ Narastanie hodnoty, t. j. vytvorenie nadhodnoty sa stáva bezprostredným cieľom výroby. Iba za kapitalistických vzťahov sa stáva zákon hodnoty regulátorom výroby. Marx analyzujúc zvláštnosť kapitalisticky vyrobeneho tovaru, t. j. tovaru, ktorého nevyhnutnou súčasťou je nadhodnota,

¹⁷ K. Marx, F. Engels, *Izbrannyje pisma*, Moskva 1948, 206.

¹⁸ K. Marx, *Kapital* I, 592.

¹⁹ K. Marx, *Kapital* I, 592.

²⁰ K. Marx, *Kapital* I, 161.

napísal: „... Z dvoch vyššie uvedených charakteristických zvláštností výrobku ako tovaru čiže tovaru ako kapitalisticky výrobného tovaru vyplýva celé určenie hodnoty, regulovanie celej výroby hodnotou.“²¹

J. V. Stalin v práci *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* poukázal na úlohu zákona hodnoty ako regulátora nie každej výroby, ale len výroby kapitalistickej: „... Zákon hodnoty môže byť regulátorom výroby len za kapitalizmu, za existencie súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, za existencie konkurencie, anarchie výroby, kríz z nadvýroby.“²²

Zákon nadhodnoty určuje pohyb kapitalistickej výroby, rast výrobných síl a rozvoj techniky v podmienkach buržoáznej spoločnosti. Zvýšenie produktivity práce zavedením rozličných technických vymožeností, ktoré umožňujú skrátiť nutný čas a predĺžiť za to nadbytočný čas, je nevyhnutnou podmienkou výroby relatívnej nadhodnoty. Honba za ziskom núti kapitalistov hľadať nové technické metódy, ktoré zabezpečujú výrobu relatívnej nadhodnoty.

Vo svojom učení o relatívnej nadhodnote Marx ukázal, že zákon nadhodnoty nielenže podnecuje technický rozvoj, ale určuje aj pohyb a formy jeho vývinu. Kapitál pripúšťa zaviesť iba také technické novoty, ktoré mu umožňujú zvýšiť nadhodnotu. Zároveň zákon nadhodnoty vymedzuje technickému rozvoju a najmä kapitalistickému upotrebeniu strojov určité hranice. Napr. kapitalista sa nemôže uspokojiť s tým, že stroj ušetrí spotrebu práce na výrobu tovarov. Pretože kapitalista „neplatí použitú prácu, ale hodnotu použitej pracovnej sily, preňho je účelné použiť stroje len v medziach rozdielu medzi hodnotou stroja a hodnotou pracovnej sily, ktorú nahrádza.“²³

Zákon nadhodnoty vytvára zvláštne funkcie techniky, ktorá je v buržoáznej spoločnosti prostriedkom zosilnenia vykorisťovania robotníckej triedy, nástrojom, pomocou ktorého sa zvyšuje závislosť pracujúcich od kapitalistov a uskutočňuje sa reálne podmanenie práce kapitálom. Techniku, stroje používajú kapitalisti v boji proti robotníckej triede. Kapitál, napísal Marx, hromovým hlasom a s premysleným zámerom hovorí o stroji „ako o nepriateľskej sile robotníctva a tiež ju tak používa. Stáva

²¹ K. Marx, *Kapital* III, 894.

²² J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 23.

²³ K. Marx, *Kapital* I, 398.

sa najmocnejším bojovým nástrojom na potlačenie periodických robotníckych vzbúr, štrajkov atď., namierených proti samovláde kapitálu“.²⁴

Práve preto, že vývoj výrobných síl v kapitalizme je podrobený zákonu nadhodnoty, nerozlučne spätému s vykorisťovaním pracujúcich, tento vývoj vedie k neustálemu zhoršovaniu postavenia pracujúcich, k zosilneniu ich absolútneho a relatívneho zbedačovania. Marx neobyčajne jasne dokázal, ako sa zvyšovanie spoločenskej produktivity práce úplne využíva v záujme kapitálu na ujmu pracujúcich: „... Všetky prostriedky na rozvoj výroby sa menia na prostriedky podmanenia a vykorisťovania výrobcu, zmrzačujú pracujúceho, robia z neho neúplného človeka, snižujú ho na úroveň súčiastky stroja, zvyšujú ťažkosť práce, odoberajú jej obsah, zbavujú pracovníka duševnej sily pracovného procesu v takej miere, v akjej vchádza veda ako samostatná sila do pracovného procesu; zhoršujú pracovné podmienky robotníka, v čase pracovného procesu ho podrobujú najmalichernejšiemu, najodpornejšiemu despotizmu, celý jeho život menia na pracovný čas, hádžu jeho ženu a deti pod kolesá Juggerautovho voza kapitalizmu.“²⁵

Kapitalistické používanie strojov spĺňa dôležité funkcie pri tvorbe nadhodnoty a vedie k výsledkom, protirečiacim tendenciám, ktoré väzia v technickom rozvoji. „Stroj sám osebe skracuje pracovný čas — tvrdil Marx — kým jeho kapitalistické použitie predlžuje pracovný deň... sám osebe zľahčuje prácu, jeho kapitalistické použitie však zvyšuje jej intenzitu... sám osebe znamená víťazstvo človeka nad prírodnými silami, avšak jeho kapitalistické použitie zotročuje človeka prírodnými silami... sám osebe zvyšuje bohatstvo výrobcu, v kapitalistickom použití ho však mení na bedára.“²⁶

Zákon nadhodnoty určuje vývoj výrobných síl buržoáznej spoločnosti a je tak základom rozporov charakteristických pre kapitalistickú výrobu, v prvom rade základného rozporu kapitalizmu — rozporu medzi spoločenským charakterom výroby a súkromnokapitalistickou formou privlastňovania výsledkov výroby. Honba za nadhodnotou neustále vháňa kapitál na cestu rozvoja spoločenských výrobných síl, používajúc v rozsiahlej miere kooperáciu práce, deľbu práce vnútri podniku a medzi jednotli-

²⁴ K. Marx, *Kapital* I, 398.

²⁵ K. Marx, *Kapital* I, 651.

²⁶ K. Marx, *Kapital* I, 446—447.

vými podnikmi, na cestu rozvoja strojového veľkopriemyslu, ktorý predpokladá komplexné použitie strojov.

Všetko toto vedie k obrovskému, predtým nevidanému zospoločenšteni práce. Marx napísal, že kapitalista „ako fanatik samovzrastajúcej hodnoty . . . nezadržiteľne núti ľudstvo k výrobe pre výrobu čiže k rozvoju spoločenských výrobných síl a k vytvoreniu tých materiálnych výrobných podmienok, ktoré jedine sa môžu stať reálnou základňou vyššej spoločenskej formy, ktorej základným princípom je plný a slobodný rozvoj každého individua“.²⁷ Pretože prisvojovanie ostáva súkromné, obrovský rast zospoločenšteni práce a celý rozvoj výrobných síl za kapitalizmu slúžia výlučne na úžitok kapitalistov a stávajú sa základom mnohých rozporov charakterizujúcich kapitalistickú výrobu.

Základný rozpor kapitalizmu nachádza svoj výraz v pôsobení všeobecného zákona kapitalistickej akumulácie, ktorý priamo vyplýva zo zákona nadhodnoty. Pretože kapitalistická výroba je podriadená úlohe dosiahnuť zisk a pretože v kapitalizme, ako hovorí s. Stalin, „človek so svojimi potrebami mizne zo zorného poľa“,²⁸ nadobúda rast produktivity spoločenskej práce v kapitalistickom zriadení osobitný výraz. Vzrastajúce množstvo výrobných prostriedkov sa uvádza do pohybu s vynaložením stále menšieho a menšieho množstva ľudskej práce. Táto skutočnosť je zvýraznená v úmernom poklese dopytu po pracovnej sile, vo vytvorení rezervnej priemyselnej armády, v rastúcom tlaku tejto armády na mzdy zamestnaných robotníkov, ktoré sa takto snižujú, teda v rastúcom ožobračovaní robotníckej triedy.

„... Relatívna veľkosť rezervnej priemyselnej armády rastie spolu s rastom bohatstva. No čím je táto rezervná armáda väčšia v porovnaní s aktívnou robotníckou armádou, tým rozsiahlejšie je trvalé preľudnenie a bieda ľudí je priamo úmerná útrapám ich práce. Nakoniec, čím sú vrstvy robotníckej triedy a rezervná priemyselná armáda biednejšie, tým väčší je oficiálny pauperizmus. *To je absolútny, všeobecný zákon kapitalistickej akumulácie.*“²⁹

Jednou z foriem prejavu základného rozporu kapitalizmu, ako hovorí Engels, je rozpor medzi organizáciou výroby v jednotlivých továrňach a anarchiou výroby v celej spoločnosti. Zákon konkurencie a anarchie vý-

²⁷ K. Marx, *Kapital* I, 446—447.

²⁸ J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 67.

²⁹ K. Marx, *Kapital* I, 650.

roby v kapitalizme je vytvorený zákonom nadhodnoty. Anarchia výroby bola aj v tovarovej výrobe, ktorá existovala v predkapitalistických spoločenských formáciách. No v podmienkach kapitalizmu anarchia výroby nadobudla podstatne nové črty. Marx v práci *Bieda filozofie* jasne poukázal na rozdielnosť medzi anarchiou výroby v malotovarovej remeselnej výrobe a v kapitalizme. V stredoveku napr. anarchia v malotovarovej výrobe nevylučovala známou proporcionalitu medzi dopytom a ponukou. „Čo udržiavalo výrobu vo viacej alebo menej správnych proporciách? Dopyt, ktorý prevládal nad ponukou a ju predchádzal. Výroba šla krok za krokom za spotrebou. Veľký priemysel, prinútený svojimi vlastnými výrobnými nástrojmi vyrábať stále vo väčšom a väčšom rozsahu, nemôže čakať na dopyt.“³⁰ V malotovarovej výrobe pomerne stály dopyt, prevládajúci nad výrobou, zabezpečoval jej stabilitu. Podrobenie výroby zákonom nadhodnoty viedlo k tomu, že spoločenská výroba sa začala vyvíjať nezávisle od veľkosti dopytu. Na takejto pôde vznikly a vznikajú viaceré disproporcie. Anarchia výroby sa stala predzvesťou hospodárskych kríz. „S objavením veľkého priemyslu — napísal Marx — správna proporcionalita musela zmiznúť a výroba bola prinútená osudovým spôsobom prechádzať cez viaceré, neustále sa opakujúce stavy: cez stav rozkvetu, depresie, krízy, stagnácie, nového rozkvetu atď.“³¹

Pôsobenie zákona nadhodnoty vyvoláva rozpor medzi výrobnými možnosťami kapitalizmu a relatívnym snižovaním kúpyschopného dopytu obyvateľstva, ktorý kapitalisti privádzajú do krajného minima. Snaha o neustále samovzrastanie kapitálu, o bezmedzné zvyšovanie nadhodnoty povzbudzuje kapitalistov uskutočňovať stále vo väčšom rozsahu rozšírenú reprodukciu. Nutnosť rozšírenej reprodukcie pre jednotlivého kapitalistu je nerozlučne spätá s nutnosťou, ktorú vyvolala konkurencia, snížiť individuálne výrobné náklady na úroveň spoločensky nutných výrobných nákladov. Takéto sníženie výrobných nákladov predpokladá najmä zavedenie nových technických metód, ktoré môžu byť efektívne len pri dostatočne rozsiahlej výrobe. Toto zasa predpokladá dostatočnú akumuláciu kapitálu. Takto sa stále zväčšujúca akumulácia premieňa na životnú potrebu kapitálu. „Rozvoj kapitalistickej výroby robí neustály vzrast vloženého kapitálu do priemyselného podniku nevyhnutnosťou a konkurencia vnucuje každému individuálnemu kapitalistovi imanentné zá-

³⁰ K. Marx, *Niščeta filozofii*, Moskva 1937, 50. Pozri *Bida filozofie*, Praha 1948, 53.

³¹ Tamže, 50.

kony kapitalistického spôsobu výroby ako vonkajšie donucovacie zákony. Núti ho stále rozširovať svoj kapitál, aby ho zachoval, a rozšíriť svoj kapitál môže len stúpajúcou akumuláciou.³²

Ak pôsobnosť zákona nadhodnoty na jednej strane núti kapitalistov stále zvyšovať akumuláciu a rozširovať výrobu, na druhej strane obmedzuje spotrebu robotníkov a všetkých pracujúcich, t. j. zdrvivúcej väčšiny obyvateľstva buržoáznej spoločnosti, ktorá je nakoniec hlavným kupcom. Zo samotného zákona nadhodnoty, ktorý sa zakladá na tom, že kapitalisti si prisvojujú nadprácu robotníkov, vyplýva úsilie kapitálu o sníženie miezd, čo je nerozlučne späté so snížením kúpnej sily robotníkov. Kapitalista potrebuje robotníka len potiaľ, pokiaľ treba zabezpečiť kapitalistické podniky pracovnou silou. Relatívna nezávislosť kapitalistickej výroby od spotreby predstavuje druhú stranu tej skutočnosti, že výroba je v kapitalizme podrobená výlučne úlohe nadobúdať zisky. „Pokiaľ ide o spotrebu, potrebuje ju kapitalizmus len potiaľ, pokiaľ spotreba zabezpečuje úlohu vyžmýkania ziskov. Inak stráca otázka spotreby pre kapitalizmus smysel.“³³

Rozpor medzi výrobnými možnosťami kapitalizmu a úzkym rámcem kúpyschopného dopytu sa odráža v rozpore medzi výrobnými podmienkami a realizáciou nadhodnoty. „Prvé sa obmedzujú len na výrobné sily spoločnosti, druhé zasa na proporcionalitu rozličných odvetví výroby a na spotrebiteľskú silu spoločnosti. Táto sa však neurčuje absolútnou výrobnou silou, ani absolútnou spotrebiteľskou silou, ale spotrebiteľskou silou na základe antagonistickej vzťahov rozdelenia, ktoré privádzajú spotrebu obrovskej masy spoločnosti na minimum, ktoré sa mení len vo viac-menej úzkych medziach. Obmedzuje sa ďalej úsilím o akumuláciu, úsilím o zvýšenie kapitálu a tvorbu nadhodnoty vo väčšej miere.“³⁴ Zákon nadhodnoty, ktorý je základom celého systému kapitalistických rozporov, predurčuje týmto nevyhnutnosť hospodárskych kríz z nadvýroby.

Teória nadhodnoty dáva kľúč pre pochopenie príčin vývoja a prehĺbenia triednych rozporov v buržoáznej spoločnosti. Zákon nadhodnoty tvorí základ hlavného triedneho antagonizmu kapitalistického spôsobu výroby — medzi robotníckou triedou a kapitalistami. Úsilie o čo najväčšie samovzrastanie hodnoty, tvoriace pohnútku a určujúce cieľ kapi-

³² K. Marx, *Kapital* I, 597.

³³ J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 67.

³⁴ K. Marx, *Kapital* III, 254—255.

talistickej výroby, vyžaduje stále väčšie zosilnenie vykorisťovania pracovnej sily. Marx vo svojich dielach a najmä v knihe *Kapitál* mimoriadnou silou odhalil barbarskú krutosť kapitálu voči robotníkom, vyvolanú potrebami tvorby nadhodnoty a jej zvýšenia. „Kapitál — napísal Marx — je mŕtva práca, ktorá ako upír oživa len vtedy, keď saje živú prácu a žije tým plnšie, čím viac živej práce pohltí.“³⁵ Tento upír nepúšťa robotníka „dotiaľ, kým ešte ostáva na vycicanie čo i len jediný sval, jediná žila, jediná kvapka krvi“.³⁶

Veľký proletársky revolucionár Marx plamennými, hnevliivými, bičujúcimi slovami pranieroval bezohľadný charakter kapitalizmu, ktorý uskutočňuje v dejinách nevidané mrhanie robotníkmi. Kapitalistický spôsob výroby, hovorí Marx, „neporovnateľne vo väčšej miere ako iné spôsoby výroby mrhá ľuďmi, živou prácou, mrhá nielen telom a krvou, ale aj nervami a mozgom. Skutočne, len za cenu kolosálneho mrhania silami individuálneho rozvoja sa zabezpečuje a uskutočňuje vývoj ľudstva v tejto historickej epoche...“³⁷

Zvýšené vykorisťovanie robotníkov, vyvolané pôsobením zákona nadhodnoty, vyvoláva zasa rast odporu robotníkov a ich pobúrenia proti systému kapitalistického útlaku a poroby. Geniálna Marxova analýza ukázala, ako samotný mechanizmus kapitalistického výrobného procesu podporuje rast a sjednotenie robotníckej triedy. V priebehu kapitalistickej akumulácie spolu s celkovým rozšírením výroby rastie aj početnosť robotníckej triedy. Kapitalistická akumulácia je sprevádzaná tiež masovým zbedačovaním drobnej buržoázie, ktorej značná časť sa zaraďuje medzi proletariát. Rastúca koncentrácia výroby a kapitálu sa prejavuje predovšetkým v koncentrácii pracovnej sily v sústredení veľkého množstva robotníkov v jednotlivých podnikoch. Týmto proces kapitalistickej výroby živelne sjednocuje robotníkov, vytvárajúc predpoklady pre ich masovú organizáciu.

S rozvojom kapitalizmu rastie triedna uvedomelosť proletariátu. Zosilnené zbedačovanie robotníckej triedy podporuje vzrast jej revolučnosti. V triednom boji robotníkov proti kapitalistom vznikajú revolučné organizácie robotníckej triedy, ktoré majú veľkú úlohu v sjednotení a organizovaní proletárskych radov. Zpočiatku sa robotníci obmedzujú

³⁵ K. Marx, *Kapital* I, 238.

³⁶ K. Marx, *Kapital* I, 307.

³⁷ K. Marx, *Kapital* III, 93—94.

predovšetkým na hospodársky boj s kapitalistami. Ale skúsenosť triedneho boja vedie postupne stále väčšie vrstvy proletariátu k uzáveru, že hospodársky boj nemôže priniesť radikálne zlepšenie postavenia robotníkov, že táto úloha sa môže vyriešiť len politickým bojom, svrhnutím kapitalizmu a nastolením diktatúry proletariátu. Takto sa robotnícka trieda postupne pripravuje na splnenie svojho historického poslania — stať sa hrobárom kapitalizmu. „Spolu so stále sa snižujúcim počtom kapitalistických magnátov, ktorí uzurpujú a monopolizujú všetky výhody tohto procesu premeny, vzrastá bieda, útlak, poroba, vydedenie, vykořisťovanie, ale zároveň i pobúrenie robotníckej triedy, ktorá sa učí, sjednocuje a organizuje samotným procesom kapitalistickej výroby. Monopol kapitálu sa stáva okovami tohto spôsobu výroby, ktorý vyrástol pri ňom a za jeho existencie. Centralizácia výrobných prostriedkov a zospoločnenie práce dosahujú taký bod, keď sa stávajú neslučiteľné s ich kapitalistickým obalom. Tento praská. Odbíja hodina kapitalistického súkromného vlastníctva. Vyvlastňovateľov vyvlastňujú.“³⁸

Marxova teória nadhodnoty umožňuje odhaliť zákonitosti triedneho boja v buržoáznej spoločnosti. Táto teória presvedčivo dokazuje, že boj robotníckej triedy s kapitalistami neustane, kým existuje kapitalistický spôsob výroby. Teória nadhodnoty odhaľuje historickú nevyhnutnosť zosilnenia triedneho boja proletariátu podľa veľkosti vývoja kapitalistickej výroby a vyostrenia jej rozporov. Zostrenie triedneho boja nevyhnutne vedie k proletárskej revolúcii.

Teória nadhodnoty zdôvodňuje taktiku a stratégiu triedneho boja proletariátu. Splňa tú úlohu vedy, o ktorej Lenin napísal: „... Priama úloha vedy podľa Marxa je — raziť skutočné heslo boja, t. j. vedieť objektívne predstaviť tento boj ako produkt určitého systému výrobných vzťahov, vedieť *pochopiť* nevyhnutnosť tohto boja, jeho obsah, priebeh a podmienky vývoja.“³⁹ Teória nadhodnoty vychováva robotníkov v duchu nenávisťi ku kapitalizmu, v duchu nesmieriteľného boja proti nemu. Dokazuje, že nijaké dočasné výdobytky robotníkov, dosiahnuté v ťažkom boji a nijaké vynútené ústupky kapitalistov nemôžu odstrániť systém námezdneho otroctva, že podstatné zlepšenie svojho postavenia si môže robotnícka trieda vy dobyť len svrhnutím kapitalistického zriadenia.

Teda v Marxovej teórii nadhodnoty, ktorá fakticky odhaľuje základný

³⁸ K. Marx, *Kapital* I, 766.

³⁹ V. I. Lenin, *Sočinenija* I, 309.

ekonomický zákon kapitalizmu, je dané vedecké zdôvodnenie nevyhnutnosti socialistickej revolúcie a diktatúry proletariátu a v tom je predovšetkým nesmierny historický význam tejto revolučnej teórie.

Obrvovský vedecký význam výkladu zákona nadhodnoty ako základného ekonomického zákona kapitalizmu, ktorý podal s. Stalin v práci *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, väzí v tom, že tento výklad najúplnejšie odhaľuje vnútornú jednotu kapitalistického systému. Táto vnútorná jednota kapitalistického systému tkvie v tom, že v kapitalizme ako „v každej spoločnosti výrobné vzťahy vytvárajú jeden celok“,⁴⁰ že všetky ekonomické zákony kapitalizmu sa určujú pôsobením jedného ekonomického zákona, ktorý je základným ekonomickým zákonom. Táto vnútorná jednota sa odráža tiež v tom, že základný ekonomický zákon kapitalizmu pridáva nové črty a zvláštnosti kategóriám a zákonom, ktoré pôsobili v predkapitalistických formáciách a zachovaly svoju pôsobnosť aj v kapitalizme.

Marxisticko-leninské učenie o základnom ekonomickom zákone kapitalizmu vyzbrojuje robotnícku triedu proti lživým buržoáznym, ako aj reformistickým ilúziám o možnosti odstránenia pohrôm kapitalizmu: nezamestnanosti, biedy, hospodárskych kríz, anarchie výroby, vojen atď. pomocou nejakého „zdokonalenia“ kapitalistického mechanizmu pri zachovaní jeho základov.

V skutočnosti všetky tieto nedostatky a choroby kapitalizmu, všetky jeho najhlbšie rozpory vznikly pôsobnosťou zákona nadhodnoty. Nemožno ich odstrániť bez odstránenia zákona nadhodnoty, ale tento zákon nemožno odstrániť bez likvidovania kapitalistického súkromného vlastníctva, bez zničenia kapitalistického zriadenia. Len socialistickej revolúcie môže zbaviť proletariát otrockého osudu, na ktorý je v kapitalizme odsúdený.

*

Marxovo učenie o nadhodnote ďalej rozvinuli vo svojich prácach V. I. Lenin a J. V. Stalin.

Najväčším prínosom V. I. Lenina do politickej ekonomie je marxistická analýza imperializmu ako najvyššieho a posledného štádia kapitalizmu, ako kapitalizmu monopolistického, zahŕňajúceho a odumierajúceho.

⁴⁰ K. Marx, *Niščeta filozofii*, 48.

V. I. Lenin dokázal, že zámena slobodnej konkurencie monopolom je základnou hospodárskou črtou, podstatou imperializmu.

Lenin, opierajúc sa o celkovú analýzu imperialistického štádia kapitalizmu, odhalil osobitosti vykorisťovania pracujúcich za imperializmu, poukázal na mnohé spôsoby, ktorými „útlak nemnohých monopolistov nad ostatným obyvateľstvom stáva sa sto ráz ťažší, citeľnejší a neznesiteľnejší“.⁴¹ V. I. Lenin objasnil, že prameňom obrovského nadzisku monopolov je nefudské vykorisťovanie pracujúcich nielen v metropolách, ale aj v koloniálnych a závislých krajinách. Hŕstka bohatých krajín, napísal Lenin, „nesmierne rozšírila monopoly, dostáva stomiliónové, ak nie stomiliardové nadzisky, „vozí sa na chrbte“ stoviek a stoviek miliónov obyvateľstva iných krajín, zápasí medzi sebou o rozdelenie obzvlášť skvelej, výdatnej a mimoriadne pokojnej koristi“.⁴²

V. I. Lenin, vychádzajúc z analýzy imperializmu, odhalil zákon nerovnomernosti hospodárskeho a politického vývoja kapitalizmu v epoche imperializmu a geniálne odôvodnil možnosť víťazstva socializmu najprv v niekoľkých alebo v jednej, oddelene vzatej krajine. To bola nová teória socialistickej revolúcie.

Súdrh Stalin ďalej rozvinul leninskú teóriu imperializmu, vytvoril ucelené učenie o všeobecnej kríze svetového kapitalistického systému. S. Stalin tým, že objasnil význam zákona nadhodnoty ako všeobecného základného ekonomického zákona kapitalizmu, priniesol najväčší vklad do marxisticko-leninskej politickej ekonomie, odhaliac základný ekonomický zákon súčasného kapitalizmu. Ako s. Stalin geniálne dokázal, hlavnými črtami a požiadavkami ekonomického zákona súčasného kapitalizmu je „zabezpečenie maximálneho kapitalistického zisku vykorisťovaním, zbedačovaním a ožobračovaním väčšiny obyvateľstva danej krajiny, zotročovaním a sústavným drancovaním národov iných krajín, najmä zaostalých krajín, a napokon vojnami a militarizáciou národného hospodárstva, ktoré sa využívajú na zabezpečenie najvyšších ziskov“.⁴³

Súdrh Stalin učí, že „súčasný kapitalizmus, monopolistický kapitalizmus sa nemôže uspokojovať s priemerným ziskom, ktorý má nadto klesajúcu tendenciu v dôsledku zvyšovania organickej skladby kapitálu.

⁴¹ V. I. Lenin, *Sočinenija* 22, 194, pozri *Imperializmus, ako najvyššie štádium kapitalizmu*, Bratislava 1949, 23.

⁴² V. I. Lenin, *Sočinenija* 23, 104.

⁴³ J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 34.

Súčasný monopolistický kapitalizmus vyžaduje nie priemerný zisk, ale maximálny zisk, nevyhnutný na to, aby sa viac alebo menej regulárne uskutočňovala rozšírená reprodukcia⁴⁴. Maximálny zisk, ako povedal J. V. Stalin, je hybnou silou monopolistického kapitalizmu.

Kapitál sa vždy snažil a snaží čo najviac zvýšiť svoje zisky, používajúc na tento cieľ všetky možnosti, ktorými disponuje. Honba za najvyšším ziskom je základným princípom konania kapitalistu. Marx napísal, že jednotlivý kapitalista, exportujúc svoj kapitál, aby získal čo najvyšší zisk, „riadi sa len imanentným zákonom a, prirodzene, aj morálkou kapitálu — vytvoriť toľko nadhodnoty, koľko len možno“⁴⁵.

Ale v predmonopolistickom kapitalizme, v podmienkach voľného prelievania kapitálu z jedného odvetvia do druhého, možnosti zvýšenia ziskov nad priemerný zisk boli pre kapitalistov celkove obmedzené. V týchto podmienkach najdôležitejšou metódou, zabezpečujúcou kapitalistom prevýšenie individuálneho zisku nad priemerným, bola metóda výroby mimoriadnej nadhodnoty. Kapitalisti, ktorí prví použili nové technické spôsoby, všeobecne ešte nepoužívané, mohli využiť vo svoj prospech rozdiel medzi spoločensky nutnými výrobnými nákladmi a nižšími individuálnymi výrobnými nákladmi v ich podnikoch. Predávajúc tovary za nižšie ceny, než sú na trhu, títo kapitalisti úspešne vytisli svojich konkurentov a získali nadzisky. Marx charakterizoval túto metódu ako pokusy jednotlivých kapitalistov prekabátiť zákon hodnoty v svoj vlastný prospech.⁴⁶ Avšak takáto metóda dáva kapitalistom, ktorí zavádzajú nové výrobné spôsoby, len dočasné výhody. Za nejaký čas sa tieto spôsoby všeobecne rozšíria, v dôsledku čoho sa snižuje čas spoločensky nutný na výrobu daných tovarov, určujúci veľkosť ich spoločenskej čiže tržnej hodnoty.

Mimoriadna nadhodnota má nielen dočasný charakter: svojou prirodzenosťou nemôže nadobudnúť masové rozšírenie. Pri nej sa predpokladá, že zmena v nákladoch práce na výrobu tovaru nemá nijaký značný vplyv na všeobecnú výrobu. Toto sa môže uskutočniť v nevelkom podiele daného podniku v spoločenskej výrobe zodpovedajúcich tovarov. Koncentráciou výroby a vytvorením gigantických monopolistických spo-

⁴⁴ J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 34.

⁴⁵ Archiv Marksa i Engelsa II (VII), 151.

⁴⁶ Archiv Marksa i Engelsa II (VII), 151.

ločností, ktoré kontrolujú väčšiu alebo prevládajúcu časť spoločenskej výroby daných tovarov, možnosti využívania rozdielu medzi spoločenskou a individuálnou hodnotou, t. j. použitia metódy mimoriadnej nadhodnoty, sa snižujú.

Takto v podmienkach predmonopolistického kapitalizmu prevyšovanie individuálneho zisku jednotlivých kapitálov nad priemerný zisk má krátkodobý charakter a nie veľké rozmery. Neobmedzená voľná konkurencia ohraničuje individuálny zisk zákonom priemerného zisku, podľa ktorého jednotlivé kapitály dostávajú z celkovej nadhodnoty zisk zodpovedajúci svojej veľkosti.

Prechod od kapitalizmu voľnej konkurencie k monopolistickému kapitalizmu vnáša podstatné zmeny do zákonov vytvárania kapitalistického zisku a jeho rozdelenia medzi jednotlivých kapitalistov.

Nastolenie panstva kapitalistických monopolov vedie k rýchlemu zosilneniu vykorisťovania robotníckej triedy. Monopoly neuveriteľne zväčšili intenzitu práce robotníkov a zároveň vykonávajú najsilnejší nátlak na mzdy. Koristníckymi metódami monopolistického panstva a násilia, využívajúc neustále rastúcu armádu nezamestnaných, ktorá v období všeobecnej krízy kapitalistického systému nadobúda chronický charakter, monopoly snižujú peňažné mzdy. Súčasne vykonávajú na robotníka nátlak ako na spotrebiteľa. Vtedy, keď sa pracovná sila predáva nižšie, ako je jej hodnota, existenčné prostriedky robotníka sa predávajú za zvýšené monopolné ceny. Nakoniec je robotník podrobený dvojakému vykorisťovaniu. V skutočnosti stráca časť hodnoty potrebnej na obnovu svojej pracovnej sily. Zosilnené vykorisťovanie robotníkov zamestnaných v podnikoch, ktoré patria monopolom, tvorí jeden z najdôležitejších prameňov maximálneho kapitalistického zisku.

Monopolistický kapitál, využívajúc mechanizmus monopolných cien, prisvojuje si tiež časť nadhodnoty vytvorenej v kapitalistických podnikoch, ktoré nepatria monopolom. Používaním rozličných spôsobov boja so svojimi konkurentmi, vyhlásením bojkotu, zbavením konkurentov surovín, úveru, odbytu, pracovnej sily, dopravných prostriedkov, skúpením patentov atď. monopoly robia závislými slabšie podniky, vnucujú im svoje vydieračské podmienky. „Pred nami — povedal V. I. Lenin — teda už nie je konkurenčná borba malých a veľkých, technicky zaostalých a technicky vyspelých podnikov. Vidíme tu úplné udusenie od monopolistov tých, čo sa nechcú podriaďiť monopolu, jeho útlaku a jeho

vôli.⁴⁷ Silnejšie spoločnosti, predávajúc svoje tovary za monopolné vysoké ceny, vnucujú zároveň svojim dodávateľom — stredným a malým podnikom nevýhodné, monopolne nízke ceny za ich tovary. Pomocou týchto svojráznych „možníc“ sa rozdeľuje celková nadhodnota v prospech silnejších monopolov.

V súčasných podmienkach veľmi podstatnou metódou obohatenia monopolov je rozdelenie národného dôchodku pomocou daňového systému. Prostriedky, ktoré sa vyberajú od pracujúcich vo forme daní, prechádzajú do štátneho rozpočtu a vo väčšej časti slúžia na uhradenie štátnych objednávok monopolom. V konečnom výpočte tieto prostriedky prechádzajú do sféry finančných magnátov.

Dôležitým zdrojom maximálneho kapitalistického zisku je tiež vykorisťovanie malých výrobcov monopolistickým kapitálom tak vnútri danej krajiny, ako zvlášť v iných, zaostalých kolóniách a závislých krajinách. Imperialistické panstvo nad kolóniami a závislými krajinami podmieňuje nerovnomernú výmenu medzi materskými krajinami a kolóniami. Materské krajiny, zbavujúc sa svojich tovarov v kolóniách za neuveriteľne vysoké ceny, súčasne vyvážajú z nich suroviny a potraviny za bagatel. Monopolisti na svojich plantážach a továrňach zversky vykorisťujú pracujúcich v kolóniách, zbedačujú ich vyvlastňovaním pôdy, zavádzaním množstva záväzkov a poplatkov, robia ich závislými pri odbyte ich produkcie a zabezpečení výrobnými nástrojmi a rozličnými metódami vykorisťovania a okrádania dosahujú najvyššie zisky.

V. I. Lenin, odhaliac zdroje obohatenia monopolistického kapitálu, zdôrazňuje význam tej skutočnosti, že hŕstka bohatých a zvlášť silných štátov drancuje celý svet. Pri charakterizovaní gigantických nadziskov monopolistického kapitálu Lenin poznamenal, „že ich získavajú kapitalisti okrem toho zisku, ktorý vyprešováva z robotníkov „svojej“ krajiny . . .“⁴⁸ Imperializmus, ktorý je všesvetovým systémom finančného zotročovania a koloniálneho útlaku, rozširuje v obrovských rozmeroch sféru, ktorú vykorisťujú monopoly imperialistických štátov.

Uvedené najdôležitejšie zdroje obohatenia monopolistického kapitalizmu, zdroje jeho maximálnych ziskov dosahujú zvláštny rozmach za vojny

⁴⁷ V. I. Lenin, *Sočinenija* 22, 194; pozri *Imperializmus, ako najvyššie štádium kapitalizmu*, Bratislava 1949, 23.

⁴⁸ V. I. Lenin, *Sočinenija* 22, 181; pozri *Imperializmus, ako najvyššie štádium kapitalizmu*, Bratislava 1949, 12.

a militarizácie národného hospodárstva kapitalistických krajín. Vojna a militarizácia hospodárstva dovoľujú monopolistom zavádzať v podnikoch vojenský režim, likvidovať všetky predchádzajúce sociálne výdobytky robotníkov, ešte viac zosilniť vykorisťovanie svojich námezdných otrokov. Prevod kapitalistického hospodárstva na vojnové koľaje je nerozlučne spätý s rastom vojnového štátneho monopolistického kapitalizmu, ktorý umožňuje vládnúcim monopolom v nevídaných rozmeroch olupovať štátnu pokladňu, rozdeliť obrovské prostriedky, vyžmýkané z pracujúcich prudko rastúcimi daňami, do svojho užívania vo forme subsídií a výhodných vojnových objednávok, vo forme odovzdania tzv. štátnych podnikov do maximálne výhodného používania vedúcim monopolom atď. Za zosilnených vojnových príprav a obzvlášť za samých vojen majú najvýhodnejšie možnosti na povalenie svojich konkurentov. Pritom využívajú všetky prostriedky štátneho vplyvu, pripravujú svojich konkurentov o deficitné suroviny, o pracovné sily, o subsídie, sťažujú im získanie štátnych objednávok atď. Kapitalistické monopoly využívajú mnohými spôsobmi vojnu a prípravu vojny na svoje rozprávkové obohatenie, na dosiahnutie maximálneho zisku.

Základný ekonomický zákon súčasného kapitalizmu objasňuje silné vyostrenie všetkých rozporov kapitalistického spôsobu výroby, odhaľuje príčiny a korene agresívnej politiky imperialistických štátov. Ako učí s. Stalin, „práve nutnosť dosiahnuť maximálne zisky ženie monopolistický kapitalizmus na také riskantné kroky, ako je zotročovanie a sústavné olupovanie kolónií a iných zaostalých krajín, premena mnohých nezávislých krajín na krajiny závislé, organizovanie nových vojen, ktoré sú pre pohlavárov súčasného kapitalizmu najlepším „businessom“ na vyžmýkanie maximálnych ziskov, a nakoniec pokusy vydobýť si hospodársku nadvládu nad svetom“.⁴⁹

Pôsobenie základného ekonomického zákona súčasného kapitalizmu nevyhnutne vedie k silnejšiemu ožobračovaniu pracujúcich mas v kapitalistických a koloniálnych krajinách, k vzrastu nezamestnanosti, k hospodárskym krízam, k rastu zahŕňovania a parazitizmu súčasného kapitalizmu, k zostreniu nerovnomernosti politického a hospodárskeho vývoja kapitalistických krajín, ku vzniku konfliktov v imperialistickom tábore, k zosilneniu rozporov medzi imperialistami a koloniálnymi národmi. „Pô-

⁴⁹ J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 36.

sobenie tohto zákona — zdôrazňuje s. G. Malenkov — vedie k prehľbovaniu všeobecnej krízy kapitalizmu, k nevyhnutnému narastaniu a výbuchu všetkých protirečení kapitalistickej spoločnosti.⁵⁰

Najväčším prínosom s. Stalina do marxistickej ekonomickej vedy je odhalenie základného ekonomického zákona socializmu, ktorého podstatnými črtami a požiadavkami je „zabezpečenie maximálneho uspokojenia neustále rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb celej spoločnosti nepretržitým rastom a zdokonaľovaním socialistickej výroby na základe najvyššej techniky“.⁵¹

Základný ekonomický zákon socializmu, čo do svojej podstaty a cieľov diametrálne protikladný základnému ekonomickému zákonu súčasného kapitalizmu, jasne poukazuje na obrovské prednosti socialistickeho systému pred kapitalistickým. V dôsledku pôsobenia základného ekonomického zákona socializmu a základného ekonomického zákona súčasného kapitalizmu existujú dnes dva protikladné smery ekonomického vývoja. Línia nepretržitého, bezkrízového rozmachu mierového hospodárstva v SSSR a ľudovodemokratických krajinách, zabezpečujúceho systematické zvyšovanie životnej úrovne ľudových mäs a plné zamestnanie pracovných síl, a línia kapitalistického hospodárstva, zmietajúceho sa v sovretí neustále sa prehľbujúcej všeobecnej krízy kapitalizmu a neustále sa opakujúcich hospodárskych kríz, ktoré sa imperialisti snažia odvrátiť zosilnenou militarizáciou hospodárstva.

Ako zdôraznil s. G. Malenkov, „objavenie základného ekonomického zákona súčasného kapitalizmu a základného ekonomického zákona socializmu s. Stalinom zasadzuje zdrvujúci úder všetkým obhájcom kapitalizmu. Tieto základné ekonomické zákony svedčia o tom, že ak v kapitalistickej spoločnosti je človek podriadený neľútostnému zákonu žmýkania maximálneho zisku, pre ktorý sú ľudia odsudzovaní na ťažké strádanie, biedu, nezamestnanosť a na krvavé vojny, tak v socialistickej spoločnosti je všetka výroba podriadená človeku s jeho ustavične vzrastajúcimi potrebami. V tom je rozhodujúca prevaha nového spoločenského zriadenia, vyššieho ako kapitalizmus — komunizmu“.⁵²

Odhalenie základného ekonomického zákona súčasného kapitalizmu a základného ekonomického zákona socializmu s. Stalinom má obrovský

⁵⁰ G. M. Malenkov, *Referát na XIX. sjazde strany*, Bratislava 1952, 154.

⁵¹ J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 36.

⁵² G. M. Malenkov, *Referát na XIX. sjazde strany*, Bratislava 1952, 154.

teoretický a praktický význam pre budovanie komunizmu v SSSR, pre socialistickú výstavbu v ľudovodemokratických krajinách, pre celé svetové robotnícke a revolučné hnutie v kapitalistických a koloniálnych krajinách.

Z časopisu *Voprosy ekonomiki*, 1953, č. 3 preložila Ing. Z. Kopecká.

PAVOL RAPOŠ

STALINSKÉ UČENIE O SOCIALISTICKEJ INDUSTRIALIZÁCIÍ

Sovietsky ľud nesmierne vďačí Jozefovi Vissarionovičovi Stalinovi za to, čo urobil preň i pre proletariát celého sveta, a preto tým väčší je bôľ v srdciach sovietskych ľudí a pracujúcich celého sveta nad jeho veľkou a nenahraditeľnou stratou. Skončil najväčší génius našej doby, učiteľ a vodca, J. V. Stalin. No jeho meno i jeho dielo bude žiť, tak ako žije a bude žiť dielo, žijú a budú žiť mená veľkých proletárskych vodcov Marxa — Engelsa — Lenina.

J. V. Stalin v mnohom obohatil a rozvinul marxizmus-leninizmus. Počínajúc složitou a významnou národnostnou otázkou, pokračujúc v diele Lenina ďalej rozpracoval základné otázky prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu — otázky socialistickej industrializácie a kolektívizácie pôdohospodárstva, ďalej otázky sovietskeho štátu, marxistickej filozofie, položil základy sovietskej vojnovnej vedy a napokon v geniálnom diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* zovšeobecnil skúsenosti výstavby socializmu a prechodu ku komunizmu v SSSR a položil tak pevné základy politickej ekonomii socializmu. Toto význačné dielo radí sa ku Marxovmu *Kapitálu* a k Leninovmu dielu *Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu*.

Diela veľkého, geniálneho marxistu-leninovca J. V. Stalina musíme neustále študovať, osvojovať si a čerpať z nich poučenie pre našu každodennú prácu. Pritom však musíme mať neustále na pamäti, čo zdôrazňoval aj veľký Stalin, že marxizmus nie je dogma, ale návod pre praktickú činnosť. Je nutné všeobecné zásady a poučky marxizmu tvorivo uplatňovať a používať v každej konkrétnej historickej situácii.

Jednou z najdôležitejších a najvážnejších otázok prechodného obdobia

od kapitalizmu k socializmu, obdobia, v ktorom sa i my teraz nachádzame, je socialistická industrializácia.

Vo svojich posledných prácach V. I. Lenin načrtnol základné prvky a tézy učenia o socialistickej industrializácii. No úplne a všestranne rozpracoval otázky socialistickej industrializácie veľký žiak Lenina, J. V. Stalin. J. V. Stalin v ostrom boji s trockistami, bucharinovcami a inými nepriateľmi ľudu obhájil líniu výstavby socializmu v SSSR a sformuloval základné princípy socialistickej industrializácie SSSR, ktoré uskutočnil sovietsky ľud pod jeho vedením. J. V. Stalin poukázal na predpoklady a nevyhnutnosť industrializácie krajiny. Ukázal správnu metódu a tempo socialistickej industrializácie. Odhalil vnútorné zdroje pre rozvoj priemyslu v SSSR, rozpracoval socialistické princípy rozmiestenia výrobných síl a vyrovnania hospodárskej úrovne zaostalých oblastí a národov a napokon strana pod vedením Stalina vychovala tisíce kvalifikovaných a špeciálnych kádrov pre priemysel.

V dôsledku toho, že sovietsky ľud pod vedením strany a J. V. Stalina uskutočnil grandiózny leninsko-stalinský plán socialistickej industrializácie, SSSR v pomerne krátkom období, niečo vyše dvoch päťročníc, premenil sa zo zaostalej agrárnej krajiny na vyspelú priemyselnú veľmoc s rozvinutým pôdohospodárstvom, prekonal ťažkú skúšku druhej svetovej vojny a vyšiel z nej víťazne.

1. SOCIALISTICKÁ INDUSTRIALIZÁCIA KRAJINY A JEJ ODLIŠNOSŤ OD KAPITALISTICKEJ INDUSTRIALIZÁCIE

a) *Predpoklady a nevyhnutnosť socialistickej industrializácie*

Kapitalizmus, ktorý sa začal rozvíjať vnútri feudalizmu, zamenil feudálny spôsob výroby a stal sa všeobecným systémom. Výrobné sily sa mohly naširoko rozvíjať. Výrobné vzťahy boly mohutnou hnacou silou rozvoja výrobných síl. Kapitalizmus plnil svoje historické poslanie, ako ho formuloval Lenin: „Pokrokovú historickú úlohu kapitalizmu možno shrnúť do dvoch krátkych poučiek: zvýšenie výrobných síl spoločenskej práce a jej zospoločenšenie.“¹

¹ V. I. Lenin, *Spisy* 3, Praha 1952, 582.

Kapitalizmus už dávno splnil svoje historické poslanie, prestal byť pokrokovým systémom a stáva sa brzdou v ďalšom rozvoji výrobných síl. Základné protirečenie kapitalizmu, protirečenie medzi súkromným prísvojovaním a spoločenským charakterom práce v období imperializmu sa prehĺbuje. Ekonomický zákon bezpodmienečného súladu výrobných vzťahov s charakterom výrobných síl, ako nás učí J. V. Stalin, dávno si prebíjal i prebíja cestu v kapitalistických krajinách. Nemôže si ju prebiť preto, lebo sa týka základných záujmov dožívajúcich síl spoločnosti, ktoré sa tomu všemožne bránia. Je potrebná spoločenská sila, ktorá je schopná prekonať tento odpor triedy vykorisťovateľov.

Silou, ktorá prekonala odpor dožívajúcich síl spoločnosti cárskeho Ruska, bola robotnícka trieda vo sväzku s roľníctvom. Vedená stranou Lenina a Stalina uskutočnila Veľkú októbrovú socialistickú revolúciu, uchopila moc do svojich rúk, zospoločenštila výrobné prostriedky, odovzdala ich do vlastníctva spoločnosti a priviedla tým do súladu výrobné vzťahy s charakterom výrobných síl v SSSR. Spoločenskému charakteru výroby zodpovedá i spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov. Tým sa výrobné sily mohli búrlivo rozvíjať. Odstránením kapitalizmu bola odstránená brzda, zábrana ich rozvoja a priemysel, pôdohospodárstvo, doprava a iné úseky národného hospodárstva sa môžu plne a všestranne rozvíť.

Teda nevyhnutným *predpokladom* socialistickej industrializácie je prechod politickej moci do rúk robotníckej triedy, nastolenie diktatúry proletariátu a prechod rozhodujúcich výrobných prostriedkov (veľký priemysel, stavebníctvo a i.) do rúk spoločnosti. *Predpokladom* socialistickej industrializácie je úplný súlad výrobných síl a výrobných vzťahov. Bez tohto súladu vôbec nemožno hovoriť o socialistickej industrializácii.

V dôsledku roztrhnutia reťaze svetového imperialistického frontu na jej najslabšom mieste, v dôsledku víťazstva Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie v cárskom Rusku vzniká však protirečenie medzi sovietskym zriadením a zaostalou materiálo-výrobnou základňou tohto zriadenia a *nevyhnutnosť* riešiť ho socialisticou industrializáciou.

Cárske Rusko, ako je všeobecne známe, bola zaostalá krajina, kde prevažovala pôdohospodárska výroba. Okrem centrálnych oblastí s vysoko koncentrovaným priemyslom, poväčšine so zaostalou technikou, v cárskom Rusku v odľahlých oblastiach priemyslu takmer vôbec nebolo.

Mladá sovietska republika utvorená r. 1917 dostala sa do ťažkej hospodárskej situácie. Zaostalosť zväčšoval rozvrat národného hospo-

dárstva po vojne a intervencii. Kapitalistické obkľúčené bolo silné a nebezpečné. Okolité kapitalistické krajiny mali vyspelejší a technicky lepšie vybavený priemysel ako mladá sovietska republika. Cárské Rusko malo ráz agrárnej krajiny. Priemysel cárskeho Ruska r. 1913 podľa objemu výroby bol na štvrtom mieste v Európe a na piatom mieste na svete. Priemyselná výroba Ruska r. 1913 predstavovala len 2,6 % svetovej priemyselnej výroby, kým v USA sa vyrobilo 38,2 %, v Anglicku 11,1 %, v Nemecku 15,3 % a vo Francúzsku 6,6 % svetovej priemyselnej výroby. Technicky a ekonomicky zaostalé a vojnou rozrušené hospodárstvo zdedené od cárskeho Ruska malo tvoriť materiálno-výrobnú základňu nového sovietskeho zriadenia.

„... na jednej strane máme v našej krajine najpokrokovejšie sovietske zriadenie a najpokrokovejšiu moc na svete, sovietsku moc a na druhej strane máme značne zaostalú techniku priemyslu, ktorý má predstavovať základ socializmu a sovietskej moci.“²

Odvekú technicko-ekonomickú zaostalosť mladá sovietska krajina zdedila od predchádzajúcich vládnych tried, ktoré ju neboli schopné odstrániť.

Likvidovať protirečenie medzi najpokrokovejším sovietskym zriadením a značne zaostalou základňou tohto zriadenia môže iba proletariát, a to industrializáciou krajiny.

Klasiци marxizmu-leninizmu nás učia, že každá nová sociálno-ekonomická formácia zdedí od predchádzajúcej materiálne predpoklady svojej existencie, ktoré sa však stávajú len východiskovým bodom jej ďalšieho rozvoja. Keď kapitalizmus vystriedal feudalizmus, umožnil rozvoj výrobných síl. Z prostej kooperácie sa cez manufaktúru vyvíja príslušná materiálno-výrobná základňa kapitalizmu — kapitalistický veľkopriemysel.

No kapitalistická materiálno-výrobná základňa nemôže zodpovedať socialistickému zriadeniu. Nezodpovedá mu svojou úrovňou, štruktúrou ani rozmiestnením. Kapitalizmus dusil, deptal, ničil výrobné sily a hlavne pracovnú silu — živého človeka. Súčasné možnosti dovoľujú dosiahnuť ďaleko vyšší stupeň v úrovni materiálno-výrobnej základne. Socializmus si vyžaduje neporovnateľne vyššiu úroveň rozvoja výrobných síl.

Základný ekonomický zákon kapitalizmu, zákony konkurencie a anarchie vo výrobe spôsobily takú štruktúru a rozmiestnenie výrobných síl, ktoré nemôže zodpovedať potrebám socialistickej spoločnosti. Z toho vy-

² J. V. Stalin, *Sočinenija* 11, 247.

plýva, že proletariát, ktorý uchoпил moc a zospoločensčil výrobné podniky, nevyhnutne musí nastúpiť cestu výstavby materiálno-výrobnej základne socializmu, čo možno uskutočniť jedine industrializáciou krajiny.

Vybudovať materiálno výrobnú základňu socializmu, industrializovať krajinu je teda objektívnou nevyhnutnosťou pre všetky krajiny budujúce socializmus.

Socialistická industrializácia krajiny znamená výstavbu socialistického veľkopriemyslu, v ktorom má prvoradý význam ťažký priemysel. Takýto veľkopriemysel tvorí materiálno-výrobnú základňu socializmu.

„Jedinou materiálnou základňou socializmu môže byť strojový veľkopriemysel, schopný reorganizovať aj poľnohospodárstvo“³ — hovoril Lenin na III. kongrese Kominterny.

Výstavba materiálno-výrobnej základne socializmu, socialistického veľkopriemyslu má nesmierny a ďalekosiahly význam. Vytvára predovšetkým základňu diktatúry proletariátu. Výstavbou veľkého a koncentrovaného priemyslu rastie robotnícka trieda kvantitatívne i kvalitatívne a silná, vyspelá robotnícka trieda je pevnou sociálnou základňou diktatúry proletariátu, sociálnou oporou sovietskeho štátu.

Rast a upevňovanie socialistického veľkopriemyslu zabezpečuje víťazstvo socialistického sektoru národného hospodárstva nad súkromno-kapitalistickým sektorom.

Socialistický, moderný veľkopriemysel zabezpečuje vyššiu spoločenskú produktivitu práce. A vyššia produktivita práce, ako nás učí V. I. Lenin, to je najdôležitejšie, to najhlavnejšie pre víťazstvo socializmu.

Socialistický veľkopriemysel a najmä jeho jadro — strojárstvo je bezpečnou základňou pre technickú rekonštrukciu celého národného hospodárstva na úrovni moderného a najdokonalejšieho výrobného zariadenia. Strojárstvo dáva celému národnému hospodárstvu najpokročokejšiu techniku, dokonalé stroje a prístroje, ktoré v pôdohospodárstve tvoria materiálnu základňu socialistického prebudovania malovýroby na družstevno-kolektívnych princípoch.

Výstavba socialistického veľkopriemyslu ďalej zabezpečí technickú a ekonomickú nezávislosť prvého socialistického štátu. J. V. Stalin na pléne ÚV VKS(b) v novembri 1928 takto postavil úlohu pred stranu a sovietsky ľud: „Dohonili a predbehli sme popredné kapitalistické krajiny

³ V. I. Lenin, *Vybrané spisy* 2, Bratislava 1952, 774.

v smysle ustanovenia nového politického zriadenia, sovietskeho zriadenia. To je dobre. No to je málo. Na to, aby sme dosiahli konečné víťazstvo socializmu v našej krajine, je potrebné dohoniť a predbehnúť tieto krajiny tiež technicko-ekonomicky. Alebo to dosiahneme, alebo nás premožú...“⁴

Sovietsky sväz stál vtedy pred veľkou úlohou hospodársky a technicky sa osamostatniť, zabezpečiť technicko-hospodársku nezávislosť od kapitalistického obkľúčenia. Túto úlohu možno riešiť len vybudovaním komplexného priemyslu vyrábajúceho všetky druhy priemyselných výrobkov.

Napokon socialistický veľkopriemysel, jeho ďalšie rozširovanie a upevňovanie znamená upevnenie obranyschopnosti krajiny v kapitalistickom obkľúčení.

Nevyhnutnosť industrializácie sovietskej krajiny je teda diktovaná protirečením medzi najpokrokovejším sovietskym zriadením a zaostalou materiálnou výrobnou základňou tohto zriadenia, nevyhnutnosťou urýchlenej výstavby materiálno-výrobnej základne socializmu, čím sa toto protirečenie odstráni.

J. V. Stalin, geniálny pokračovateľ v diele veľkého Lenina, poznal túto nevyhnutnosť a orientoval stranu a všetok pracujúci ľud Sovietskeho sväzu na uskutočnenie industrializácie krajiny. Spoznal túto nevyhnutnosť, ktorú stavala história pred mladú sovietsku republiku v kapitalistickom obkľúčení s neúprosnou tvrdosťou.

Po hrdinskej práci sovietskeho ľudu na obnove vojnou zničeného národného hospodárstva, v podmienkach dočasnej stabilizácie kapitalizmu v metropolách a dočasnom odlive revolučnej vlny v západnej Európe, v Sovietskom sväze sa stala dôležitou otázkou o perspektívach rozvoja, o ďalšom osude Sovietskeho sväzu. Strana na čele s veľkým Stalinom určila a na XIV. stranníckej konferencii proti trockistom i bezpečne obhájila líniu výstavby socializmu v Sovietskom sväze.

„Socialistická industrializácia krajiny — to je to základné ohnisko, z ktorého treba začať výstavbu socialistického národného hospodárstva.“⁵

XIV. konferencia a XIV. sjazd strany — sjazd industrializácie — vyznačily jasnú a bezpečnú líniu industrializácie krajiny, výstavby materiálno-výrobnej základne socializmu.

⁴ J. V. Stalin, *Sočinenija* 11, 248.

⁵ *Dejiny VKS(b)*, Bratislava 1949, 260.

b) *Základný ekonomický zákon socializmu a socialistická industrializácia*
SSSR

Základný ekonomický zákon socializmu, ako nás učí J. V. Stalin, určuje všetky hlavné stránky a všetky hlavné procesy rozvoja socialistickej výroby, určuje podstatu socialistickej výroby.

„Podstatné črty a požiadavky základného ekonomického zákona socializmu by bolo možné sformulovať asi takto: zabezpečenie maximálneho uspokojenia neustále rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb celej spoločnosti nepretržitým rastom a zdokonaľovaním socialistickej výroby na základe najvyššej techniky.“⁶

V dôsledku uchopenia moci robotníckou triedou vo sväzku s roľníctvom, zospoločenšenie hlavných výrobných prostriedkov, súlad medzi výrobnými vzťahmi a charakterom výrobných síl odstránily ekonomické podmienky, za ktorých platí základný ekonomický zákon súčasného kapitalizmu.

Vytvorením socialistického sektoru v národnom hospodárstve, v dôsledku zospoločenšenia hlavných výrobných prostriedkov vytvárajú sa ekonomické podmienky, ktoré spôsobujú vznik a platnosť základného ekonomického zákona socializmu. Ďalším rozširovaním a upevňovaním socialistického sektoru v národnom hospodárstve rozširuje sa i pôsobnosť hlavného ekonomického zákona socializmu a v podmienkach úplnej likvidácie kapitalistického sektoru a prestavby malovýrobného sektoru, v podmienkach všeobecného rozšírenia socialistického vlastníctva dostáva základný ekonomický zákon socializmu plnú a všeobecnú platnosť.

Základný ekonomický zákon kladie pred socialistickú výrobu cieľ — „zabezpečenie maximálneho uspokojenia neustále rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb celej spoločnosti“ a určuje i prostriedok na dosiahnutie cieľa — „nepretržitý rast a zdokonaľovanie socialistickej výroby na základe najdokonalejšej techniky“.⁷

Podstatnou a rozhodujúcou časťou nepretržitého rastu socialistickej výroby je nepretržitý rast a zdokonaľovanie socialistického priemyslu, a to najmä rozvoj ťažkého priemyslu.

Jedinou základňou, ktorá dáva možnosť nepretržite zdokonaľovať socialistickú výrobu na základe najdokonalejšej techniky, je socialistický

⁶ J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 36—37.

⁷ Tamže, 67.

priemysel so svojim jadrom — strojárstvom. Ako vidieť, súvislosť základného ekonomického zákona socializmu a jeho požiadaviek so socialistickou industrializáciou krajiny je bezprostredná. Rozvoj socialistického priemyslu, rozvoj strojárstva — to je jedna z požiadaviek základného ekonomického zákona socializmu, to je jeden z prostriedkov na dosiahnutie cieľa.

Pôsobenie základného ekonomického zákona kapitalizmu, zákona nadhodnoty, zákona zrodu a vzrastu kapitalistického zisku určuje aj priebeh kapitalistickej industrializácie.

Kapitalistická industrializácia prebieha v podmienkach zvyšovania vykorisťovania a ožobračovania proletariátu, zbedačovania a proletarizovania širokých mas drobných výrobcov vlastnej krajiny, zvýšeného vykorisťovania a zotročovania širokých mas v kolóniách a závislých krajinách a napokon militarizáciou, vojnami a vojnovými kontribúciami. Cieľom vzrastu kapitalistickej výroby, kapitalistickej industrializácie je zvyšovanie nadhodnoty a zväčšenie zisku. Samotní robotníci sú len prostriedkom na dosiahnutie cieľa.

Pôsobenie základného ekonomického zákona socializmu určuje aj metódu, priebeh a uskutočnenie socialistickej industrializácie. Cieľom socialistickej výroby je ľudská spoločnosť a uspokojenie jej materiálnych a kultúrnych potrieb, ktoré sa neustále zvyšujú. Socialistická výroba je podriadená cieľu, ktorý určuje základný ekonomický zákon socializmu.

Industrializácia krajiny, neustály vzrast priemyselnej výroby, zdokonaľovanie výrobných techník a mechanizovanie ťažkej, namáhavej práce — to všetko sa robí v záujme človeka, v záujme spoločnosti.

J. V. Stalin ešte r. 1926 na XV. celosväzovej konferencii VKS(b) takto charakterizoval dve metódy industrializácie krajiny: „... socialistická metóda industrializácie krajiny je metóda *neustáleho zlepšovania* hmotného postavenia pracujúcich mas, včítane základnej masy roľníctva ako hlavnej základne pre rozvíjanie industrializácie. Hovorím o socialistickej metóde industrializácie na rozdiel od kapitalistickej metódy industrializácie, ktorá sa uskutočňuje *zbedačovaním* miliónových mas pracujúcich vrstiev.

V čom je základná nevýhoda kapitalistickej metódy industrializácie? V tom, že vedie k rozdzvojeniu záujmov industrializácie so záujmami pracujúcich mas, k zostreniu vnútorných protirečení v krajine, k zbedačovaniu miliónových mas robotníkov a roľníkov, k tomu, že zisky sa používajú nie na zlepšovanie hmotného a kultúrneho postavenia najširších

más vnútri krajiny, ale na vývoz kapitálu a rozširovanie základne kapitalistického vykorisťovania vnútri i mimo krajiny.

V čom je základná prednosť socialistickej metódy industrializácie? V tom, že vedie k jednote záujmov industrializácie a záujmov základných más pracujúcich vrstiev obyvateľstva, v tom, že vedie nie k zbedačovaniu miliónových más, ale k zlepšeniu hmotného postavenia týchto más, nie k zostreniu vnútorných protirečení, ale k ich zmierneniu a prekonaniu, v tom, že neustále rozširuje vnútorný trh a zvyšuje kapacitu tohto trhu a tak vytvára pevnú vnútornú základňu pre rozvíjanie industrializácie.“⁸

Z jednoty záujmov širokých más a industrializácie krajiny vyplýva priama zainteresovanosť najširších más pracujúcich na uskutočňovaní socialistickej industrializácie krajiny, uvoľňuje sa mohutná iniciatíva a účasť najširších más ľudu, prejavujúca sa v pracovnom hrdinstve, iniciatíve, uvedomelej pracovnej disciplíne. V priebehu socialistickej industrializácie vykováva sa nový socialistický človek s novým pomerom k práci. Práca prestáva byť otrockou, stáva sa vecou cti, slávy, udatnosti a hrdinstva. Socialistický človek oslobodený od ťažkej a namáhavej práce modernou technikou stáva sa technicky vzdelaným a ovláda techniku, ktorá sa stáva v jeho rukách pomocníkom človeka, a nie ako v kapitalizme, kde človek je len prídavkom ku stroju.

Industrializácia SSSR stala sa tak vecou najširších más robotníkov, roľníkov a pracujúcej inteligencie. Za hegemonie robotníckej triedy vedeckej komunistickou stranou široké masy industrializáciu i uskutočnili a položili tak materiálny základ pre svoj slobodný, šťastný, mnohostranný, blahobytný a kultúrny život.

Strana a sovietska vláda robí svoju politiku na základe poznania a maximálneho využitia vedeckých zákonov vývoja spoločnosti. Strane a sovietskej vláde sú cudzie voluntaristicko-subjektivistické tendencie, ktoré zveličujú úlohu socialistického štátu, cudzie sú im i tendencie k fetišizácii objektívnych zákonov.

Strana a sovietska vláda sa opierajú o poznanie základného ekonomického zákona socializmu a využívajú ho v prospech celej socialistickej spoločnosti. „Zákonom pre našu stranu a vládu je povinnosť neúnavne sa starať o blaho ľudu, o maximálne uspokojenie jeho hmotných a kultúrnych potrieb.“⁹

⁸ J. V. Stalin, *Spisy* 8, 280—281.

⁹ Smútočný prejav G. M. Malenkova pri smrti J. V. Stalina. Pravda, 10. III. 1953.

Konkrétnym prejavom pôsobenia základného ekonomického zákona socializmu je okrem iného búrlivý rast priemyselnej a pôdohospodárskej výroby, zavádzanie novej techniky a na základe toho vzrast hmotnej a kultúrnej úrovne širokých ľudových mas v SSSR.

Priemyselná výroba SSSR r. 1938 v porovnaní s r. 1913 vzrástla na devätnásobok. Vzrast výroby bol sprevádzaný neustálym zavádzaním najdokonalejšej techniky. Výrobky strojárstva SSSR predstavovali r. 1940 približne $\frac{1}{3}$ výrobkov celého priemyslu SSSR. Zavádzanie vysoko produktívnych strojov, mechanizácia, elektrifikácia, chemizácia a automatizácia podstatne uľahčuje namáhavé práce a značne zvyšuje produktivitu práce. „... pokiaľ ide o výrobnú techniku a rozsah vybavenia novou technikou, stojí náš priemysel na prvom mieste na svete.“¹⁰

Na základe neustáleho vzrastu výroby a zavádzania najnovšej techniky zvyšovala sa materiálna a kultúrna úroveň pracujúcich SSSR.

Národný dôchodok za roky industrializácie SSSR od r. 1928 do r. 1940 vzrástol viac ako 5-krát. Za to isté obdobie maloobchodný obrat vzrástol až 12-krát. Za roky dvoch prvých stalinských päťročníc predaj potravinových článkov obyvateľstvu vzrástol 11,4-krát, priemyselných tovarov viac ako 6-krát. Mzdový fond za to isté obdobie vzrástol 10-krát a priemerná mzda jedného robotníka 4,3-krát.¹¹

Značné sumy sa vynaložili na vzdelanie, kultúru, zdravotníctvo, sociálne zabezpečenie a ochranu pri práci. Industrializácia znamenala ďalej úplnú kultúrnu revolúciu a zrod novej socialistickej inteligencie. Grandiózny povojnový hospodársky rozvoj Sovietskeho sväzu na prechode ku komunizmu znamená ďalšie značné zvýšenie materiálnej a kultúrnej úrovne sovietskeho ľudu, o čom svedčí neustály vzrast miezd a šestnásobné zníženie cien spotrebných tovarov.

c) Metóda socialistickej industrializácie. Prvoradý rozvoj ťažkého priemyslu

Pôsobenie základného ekonomického zákona kapitalizmu, zákona naddhodnoty, zákona zrodu a vzrastu kapitalistického zisku prejavuje sa i

¹⁰ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1948, 680.

¹¹ Pozri K. A. Petrosjan, *Sovetskij metod industrializacii*, Moskva 1951, 241—243.

v tom, že v kapitalizme sa kapitál vkladá v prvom rade do ľahkého priemyslu. J. V. Stalin vo svojom prejave k voličom dňa 9. II. 1946 hlboko analyzoval túto metódu industrializácie. Ukázal, že v kapitalistických krajinách sa začína industrializácia obyčajne ľahkým priemyslom. Je to v dôsledku toho, že po prvé v ľahkom priemysle je potrebné menej investícií ako v ťažkom. Vystavať textilný závod možno s oveľa menším investovaným kapitálom než — povedzme — banský alebo hutnícky závod. Po druhé, organická skladba kapitálu je v ľahkom priemysle nižšia, kapitál obieha oveľa rýchlejšie a miera zisku je väčšia. Vyžmýkať zisk v ľahkom priemysle je ľahšie a bezpečnejšie ako v ťažkom, a preto sa ľahký priemysel stáva prvým objektom industrializácie.

No kapitalistický priemysel nemôže ostať bez ťažkého priemyslu. Po uplynutí dlhého obdobia, v ktorom sa akumuluje kapitál v ľahkom priemysle a sústreďuje sa v bankách, po tom, keď ďalší rozvoj ľahkého priemyslu vytvára potrebný dopyt po strojoch a tento už nemôže kryť remeselná, manufaktúrna výroba strojov, iba vtedy sa začína akumulovaný kapitál prelievať do ťažkého priemyslu. Len vtedy, keď je zabezpečený zisk i v ťažkom priemysle, začne sa tento rozvíjať a stáva sa ziskovým odvetvím národného hospodárstva. „Je to však dlhý proces, vyžadujúci si veľa času, niekoľko desaťročí, v priebehu ktorých treba čakať na rozvoj ľahkého priemyslu a živiť bez ťažkého priemyslu.“¹²

Vo všetkých kapitalistických krajinách s viac alebo menej rozvinutým priemyslom sme boli svedkami takéhoto procesu.

Typickým príkladom kapitalistickej industrializácie je Anglicko. V Anglicku prvým objektom industrializácie bol textilný priemysel, najmä spracovanie vlny a bavlny. Anglicko monopolne ovládalo odbytové trhy, vykorisťovalo kolónie a dosahovalo v textilnom priemysle najvyššie zisky. Priemyselný prevrat začal v Anglicku textilným priemyslom. Tento cez manufaktúrne obdobie prešiel do obdobia kapitalistického strojového veľkopriemyslu, no zpočiatku spočíval len na manufaktúrnom spôsobe výroby výrobných prostriedkov, čo mu dávalo pomerne úzke možnosti rozvoja.

„... veľkopriemysel musel ovládnuť charakteristickými pre neho výrobnými prostriedkami, samým strojom, musel vyrábať stroje strojmi.“

¹² J. V. Stalin, Prejav na predvolebnom shromáždení voličov 9. februára 1946, Bratislava 1949, 15.

Iba vtedy si vytvoril príslušnú technickú základňu a stal si na svoje vlastné nohy.¹³

V Anglicku od poslednej štvrtiny XVIII. stor., od začiatku kapitalistického veľkopriemyslu približne až do polovice XIX. stor. živorí ľahký priemysel bez ťažkého priemyslu.

„Iba približne od r. 1850 stále väčšia a väčšia časť nástrojov pre pracovné stroje začína sa v Anglicku vyrábať strojmi...“¹⁴ Vývoj ťažkého priemyslu v Anglicku za ľahkým priemyslom zaostáva tedy asi o 70—80 rokov. Až neskôr, v druhej polovici minulého storočia stáva sa Anglicko dielňou sveta.

Aj iné kapitalistické krajiny začínajú industrializáciu ľahkým priemyslom, ako nám to dokazuje skúsenosť Nemecka, Japonska, cárskeho Ruska a tiež českých krajín. No v dôsledku nerovnomerného vývoja krajiny, ktoré vchádzajú oneskorene na cestu kapitalistického rozvoja, vyvíjajú sa rýchlejšie a používajúc súčasnú techniku, môžu obdobie živorenia bez ťažkého priemyslu skrátiť.

Na určitom stupni rozvoja kapitalizmu popredné kapitalistické krajiny, keď sa v nich rozvinul zodpovedajúci ťažký priemysel, najmä však v období imperializmu, umele zdržujú rozvoj ťažkého priemyslu v iných krajinách, najmä v kolóniách a závislých krajinách. Tak napr. v Indii Anglicko všemožne marilo rozvoj ťažkého priemyslu, dovážalo tam stroje a strojné zariadenie pre závody ľahkého priemyslu a celkom si podriadilo priemysel Indie.

Kapitalistické, priemyselne vyspelé krajiny dokonca i odbúravajú ťažký priemysel v závislých krajinách, ako sme toho boli svedkami na Slovensku v podmienkach imperialistickej Československej republiky.

Podstatne iná je metóda socialistickej industrializácie. Pôsobenie základného ekonomického zákona socializmu prejavuje sa i v metóde socialistickej industrializácie. Ako sme vyššie spomenuli, prvoradý rozvoj ťažkého priemyslu a jeho jadra — strojárstva tvorí jedinú základňu pre zdokonaľovanie výroby na základe najnovšej techniky a ťažký priemysel v podmienkach socializmu zabezpečuje ďalší, trvalý a nepretržitý vzrast priemyselnej výroby vôbec. Len tak možno dosiahnuť cieľ, ktorý stavia pred socialistickú výrobu základný ekonomický zákon. Iba prvoradým rozvojom ťažkého priemyslu, rozvojom baní, hutí, elektrickej

¹³ K. Marx, *Kapital* I, Moskva 1949, 390.

¹⁴ Tamže, 379.

energie, kovopriemyslu, strojárstva a i. možno zabezpečiť trvalý a nepretržitý vzrast výroby v ľahkom priemysle i v pôdohospodárstve, ako aj v iných odvetviach národného hospodárstva a tým zabezpečiť uspokojenie neustále rastúcich materiálnych i kultúrnych potrieb robotníkov, roľníkov a pracujúcej inteligencie.

No strana a sovietska vláda okrem toho aj pre druhé, nemenej dôležité príčiny musela v prvom rade budovať ťažký priemysel. Strana a vláda vedely, že sa približovala vojna, že nemožno obrániť krajinu, uhájiť samostatnosť prvého socialistického štátu, zabezpečiť tak slobodný, šťastný a kultúrny život všetkého sovietskeho ľudu bez urýchleného rozvoja ťažkého priemyslu.

Strana a vláda vedely, že je potrebné zabezpečiť hospodársku a technickú nezávislosť prvého socialistického štátu v kapitalistickom obklúčení. Cárске Rusko, ako je známe, bolo zaostalou krajinou bez vlastného strojárstva, krajinou, do ktorej sa stroje a strojové zariadenie dovážalo. Bez prvoradého a rýchleho rozvoja ťažkého priemyslu a jeho jadra — strojárstva nemožno zabezpečiť technicko-hospodársku nezávislosť.

„Preto komunistická strana našej krajiny zavrhla „obvyklú“ cestu industrializácie a začala industrializovať krajinu budovaním ťažkého priemyslu.“¹⁵

Po víťazstve Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie a po občianskej vojne krajina bola v ťažkej hospodárskej situácii. Priemysel a doprava boli ťažko poškodené, pôdohospodárstvo rozrušené. V týchto podmienkach nebolo možné pristupovať k výstavbe veľkopriemyslu. Strana a vláda vedená Leninom začala najprv vytvárať materiálne predpoklady pre výstavbu priemyslu, obnovovať priemysel i pôdohospodárstvo.

V prvom rade bolo nevyhnutné pozdvihnúť výrobné sily roľníctva, vytvoriť tak potravinovú a surovinovú základňu v krajine, zvýšiť objem vnútorného trhu, ktorý bol vtedy prevažne roľnícky. Lenin vtedy hovoril: „Produkciu a dodávky obilia, zaopatrenie a dodávku paliva možno zvýšiť len tak, že sa zlepši postavenie roľníctva a že sa zvýšia jeho produktívne sily . . . A preto predovšetkým treba urobiť okamžité a vážne opatrenia na zvýšenie produktívnych síl roľníctva.“¹⁶

¹⁵ J. V. Stalin, *Prejav na predvolebnom shromáždení voličov 9. februára 1946*, Bratislava 1949, 19.

¹⁶ V. I. Lenin, *Vybrané spisy*, diel 2., Bratislava 1952, 747, 748.

Takéto opatrenia sovietska vláda a strana uskutočnily. Prešli k natúrnej dani, k určitej slobode obchodu, aby tak podnietili roľníctvo rozvíjať pôdohospodársku výrobu. Tieto dôležité úlohy pozdvihnutia pôdohospodárstva sa riešili na základe novej ekonomickej politiky.

J. V. Stalin vo svojom referáte *O hospodárskej situácii Sovietskeho sväzu a politike strany* nám vysvetľuje, prečo Lenin r. 1921 zdôrazňoval, že je potrebné začínať pozdvihnutím výrobných síl roľníctva.

Priemysel nemožno rozvíjať na pustom mieste. „Aby sme mohli rozvíjať priemysel, museli sme mať splnené aspoň tri predpoklady: po prvé — vnútorný trh, a ten je u nás dosiaľ prevažne roľnícky; po druhé — bolo treba mať viac alebo menej rozvinutú výrobu surovín v pôdohospodárstve (cukrovka, ľan, bavlna atď.) a po tretie — bolo potrebné, aby dedina mohla poskytnúť určité minimum pôdohospodárskych výrobkov pre zásobovanie priemyslu, pre zásobovanie robotníkov. Preto hovoril Lenin, že vybudovanie socialistického základu nášho hospodárstva, vybudovanie priemyslu musíme začať z pôdohospodárstva.“¹⁷

To bolo vtedy prvé obdobie NEP-u. Výsledky skoro ukázaly a potvrdili správnu politiku strany a vlády vedenej Leninom a Stalinom. Pôdohospodárska produkcia začínala podstatne stúpať, robotníci v priemysle a doprave dosahovali nebývalé výsledky pri obnove. Upevňoval sa sväzok robotníckej triedy a roľníctva.

V období obnovy vojnou zničeného priemyslu nešlo len o obyčajné dosiahnutie predvojnovnej úrovne, ale rozvíjal sa predovšetkým ťažký priemysel, menila sa štruktúra priemyslu. Veľkolepý Leninov plán elektrifikácie krajiny GOELRO a jeho uskutočňovanie masami pracujúcich zabezpečil ďalší rast priemyslu, rast celého národného hospodárstva Sovietskeho sväzu.

Obnova národného hospodárstva vytvorila potrebné materiálne predpoklady pre prechod k uskutočňovaniu ďalekosiahleho plánu industrializácie krajiny.

Kým v prvom období NEP-u bol hlavný článok obchod, v druhom období NEP-u je hlavný článok industrializácia krajiny s prvoradým rozvojom ťažkého priemyslu.

Nie hocijaké rozvíjanie priemyslu možno nazvať industrializáciou. J. V. Stalin zdôrazňuje, že „ťažiskom industrializácie, jej základom je rozvoj

¹⁷ J. V. Stalin, *Spisy* 8, Praha 1952, 122.

ťažkého priemyslu (palivo, kovy atď.), koniec koncov rozvoj výroby výrobných prostriedkov, rozvoj nášho vlastného strojárstva“.¹⁸

Súdrh Stalin k tomuto vývodu o prvoradom rozvoji ťažkého priemyslu neprišiel náhodou. Jeho vývod je geniálnym vyjadrením objektívnych zákonitostí socialistickej rozšírenej reprodukcie.

Bez prvoradého rozvoja výroby výrobných prostriedkov nemožno vôbec uskutočniť socialisticú rozšírenú reprodukciu. Prvoradý rozvoj výroby výrobných prostriedkov zabezpečuje potrebným technicko-výrobným zariadením nielen svoje vlastné podniky — odvetvia dobývajúce rudu a palivá, energetický priemysel, kovopriemysel a iné odvetvia ťažkého priemyslu, ale dodáva výrobné zariadenie i do podnikov ľahkého priemyslu, dopravy, stavebníctva a nie v poslednej miere pôdohospodárstvu.

Prvoradý rozvoj ťažkého priemyslu má nesmierny význam pre politiku spojenectva s roľníctvom, pre upevnenie sväzku robotníckej triedy a roľníctva.

Spojenie medzi mestom a dedinou, medzi robotníckou triedou a základnou masou roľníctva nemôže ísť výlučne po línii uspokojovania osobnej spotreby roľníctva. I keď dodávanie textilu, obuvi a iných spotrebných priemyselných výrobkov z mesta na dedinu má nesmierny význam, predsa len toto nemôže vyčerpávať hospodársky sväzok robotníckej triedy a roľníctva. „... hospodársky sväzok medzi mestom a dedinou prebieha nielen po línii uspokojovania *osobných* potrieb roľníctva, nielen po línii textilu, ale aj po línii uspokojovania *hospodárskych potrieb* roľníctva ako *výrobcu* pôdohospodárskych výrobkov.“¹⁹ Je teda potrebné, aby robotnícka trieda dodávala roľníctvu nielen textil, ale hlavne pôdohospodárske stroje všetkého druhu, traktory, pluhy, umelé hnojivá a pod., čo má nesmierny význam pre prípravu a uskutočnenie kolektivizácie pôdohospodárstva.

V období kolektivizácie i v podmienkach socializmu význam ťažkého priemyslu pre pôdohospodárstvo neklesá, naopak, stúpa, výroba traktorov a pôdohospodárskych strojov hrá významnú úlohu pri upevňovaní sväzku robotníckej triedy s kolchozným roľníctvom, pri spojení mesta s dedinou a uspokojovaní výrobných potrieb kolchozného roľníctva.

Rozvojom ťažkého priemyslu, najmä strojárstva sa vytvorily materiálne predpoklady pre kolektivizáciu poľnohospodárstva v SSSR, pre

¹⁸ J. V. Stalin, *Spisy* 8, Praha 1952, 120.

¹⁹ J. V. Stalin, *Spisy* 11, Praha 1953, 162.

upevnenie družstevno-kolchozného zriadenia. Uprednostnený rozvoj ťažkého priemyslu hrá nemalú úlohu pri pozdvíhovaní družstevno-kolchozného vlastníctva na celonárodné vlastníctvo pri prechode od socializmu ku komunizmu v SSSR.

No medzi pôdohospodárstvom a priemyslom je i druhá, veľmi dôležitá súvislosť rozšírenej socialistickej reprodukcie. Pôdohospodárstvo predstavuje základňu rozširovania priemyslu, široký trh pre priemyselnú produkciu. No pôdohospodárstvo je na druhej strane výrobcom surovín a potravín pre priemysel a pre robotníkov v priemysle. Zlepšovaním pôdohospodárskej výroby a jej rozširovaním rozširuje sa základňa industrializácie, ktorá umožňuje ďalší rozvoj priemyslu.

Je teda nutné s rozvojom priemyslu rekonštruovať na novej technickej základni i pôdohospodárstvo, previesť ho na vyššie socialisticke výrobné formy, rozvíjať ho a zabezpečiť tak pevnú a širokú základňu rozvoja priemyslu. „... ak priemysel je vedúcou složkou, tak pôdohospodárstvo je základňou rozvoja priemyslu.“²⁰

Nepriatelia ľudu, trockisti a bucharinovci, snažili sa všemožne sviest stranu so správnej leninskej cesty pri uskutočňovaní socialistickej industrializácie krajiny. Pravičiarski oportunisti, zneužívajúc ťažkosť spojené s výstavbou priemyslu, vyzdvihli plán, ktorý bol v podstate plánom obnovy kapitalizmu. Snažili sa rozvíjať predovšetkým ľahký priemysel a zaviesť tým krajinu do područia kapitalizmu. Kým pravcoví oportunisti sa pokúšali uskutočniť plán obnovy tzv. „kartúnovou industrializáciou“, t. j. prvoradým rozvojom textilného priemyslu, ľaví, trockisti, kričali, že ak nebude schválený fantastický plán ultraindustrializácie, treba pokladať vec socializmu v SSSR za stratenú. No ľavá úchylka, ako nás učí J. V. Stalin, je odtieňom pravej úchylky. Ľudia kloniaci sa k trockizmu sú v podstate praví, ktorí sa zakrývajú ľavými frázami.

Fantastický plán ultraindustrializácie viedol by k uvaleniu obrovských daňových a iných bremien na roľníctvo, ktoré by malo financovať ich nesmyselnú ultraindustrializáciu a tým k rozkolu s roľníctvom, k odtrhnutiu robotníckej triedy od ostatnej roľníckej masy.

Rozdiel medzi ľavými a pravými je iba v rôznych prostriedkoch, v rôznych cestách, no cieľ, výsledok je jeden. „Ak napríklad pravičiari hovoria: *Nemal sa budovať Dneprostroj*, ľavíčiari, naopak, namie-

²⁰ J. V. Stalin, *Spisy* 11, Praha 1953, 247.

tajú: Čo nám je platný jeden Dneprostroj, dajte nám každý rok jeden Dneprostroj.“²¹

Ako vidieť, ľavý i pravý odklon od správnej leninskej cesty, i keď rôznymi cestami, predsa vedie k jednému cieľu, k obnove kapitalizmu.

Strana pod vedením geniálneho pokračovateľa Leninovho diela, J. V. Stalina, odhalila a rozmietla všetky špekulácie trockisticko-bucharinovských a iných agentov imperializmu, uhájila správnu leninsko-stalinskú cestu rozvoja priemyslu. Lenin a Stalin vyzbrojili stranu učením o úlohe ťažkého priemyslu v socialistickej industrializácii krajiny. V. I. Lenin ešte r. 1922 na IV. kongrese Kominterny zdôrazňoval: „... bez záchrany ťažkého priemyslu, bez jeho obnovy nebudeme môcť vybudovať nijaký priemysel, bez neho zahynieme ako samostatná krajina.“ A ďalej: „Záchranou pre Rusko je nielen dobrá úroda v roľníckom hospodárstve — to je ešte málo — nielen dobrý stav ľahkého priemyslu, ktorý dodáva roľníctvu spotrebné predmety — to je tiež ešte málo — musíme mať aj *ťažký priemysel*.“²²

J. V. Stalin na základe týchto Leninových poučiek konkretizuje a ďalej rozpracováva učenie o význame ťažkého priemyslu v socialistickej industrializácii SSSR. „... industrializáciu musíme chápať predovšetkým ako rozvoj nášho ťažkého priemyslu a zvlášť ako rozvoj nášho vlastného strojárstva, tohto základného nervu priemyslu vôbec. Bez toho sa nedá hovoriť o zabezpečení ekonomickej samostatnosti našej krajiny.“²³

Strana vedená J. V. Stalinom mobilizovala robotnícku triedu a všetok pracujúci ľud k splneniu veľkého plánu industrializácie krajiny, k prvoradej výstavbe ťažkého priemyslu. Leninsko-stalinské učenie o socialistickej industrializácii dostalo konkrétne vyjadrenie v stalinských päťročniciach.

J. V. Stalin takto charakterizoval hlavné ohnisko prvej päťročnice. „Hlavným ohniskom päťročného plánu bol ťažký priemysel so svojim jadrom — strojárstvom. Lebo iba ťažký priemysel je schopný rekonštruovať a postaviť na nohy aj celý priemysel, aj dopravu, aj pôdohospodárstvo. Tým sme museli začať pri uskutočňovaní päťročnice. Teda znovu-vybudovať ťažký priemysel sa muselo stať základom uskutočnenia päťročného plánu.“²⁴

²¹ J. V. Stalin, *Spisy* 11, Praha 1953, 271.

²² V. I. Lenin, *Sočinenija* 33, 388—389.

²³ J. V. Stalin, *Spisy* 8, Praha 1952, 125.

²⁴ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1948, 437.

Uskutočnenie prvej päťročnice si vyžiadalo skoncentrovať všetky sily, ľudské i surovínové rezervy, finančné zdroje na výstavbu veľkých závodov ťažkého priemyslu, baní, metalurgických závodov a závodov ťažkého strojárstva.

Zvýšenie produkcie v ťažkom priemysle išlo po dvoch líniách. Predovšetkým bolo potrebné technicky rekonštruovať existujúce závody a maximálne v troch smenách využiť danú výrobnú kapacitu. V prvej päťročnici boli rekonštruované vysoké pece na Urale a iné závody.

No hlavná pozornosť a starostlivosť bola skoncentrovaná na výstavbu nových závodov a nových surovínových základní. Rozsiahly geologický prieskum Uralu a západnej Sibíri odhalil veľké palivové a rudné ložiská, na ktorých vznikly nové centrá metalurgického priemyslu. Na návrh J. V. Stalina vznikol Uralo-kuznecký kombinát, čím krajina dostala druhú uhoľno-metalurgickú základňu na východe krajiny. I prvá základňa v Donbase bola značne rozšírená.

V prvej päťročnici počet vysokých pecí sa zvýšil zo 69 na 103. Do prevádzky sa dalo 77 martinských pecí. Rozvojom čiernej metalurgie dostalo strojárstvo pevnú základňu. V prvej päťročnici sa vybudovaly hlavne odvetvia ťažkého strojárstva, ktoré v ekonomike cárskeho Ruska vôbec neboly. Boly vystavané a do prevádzky dané dva moderné giganty ťažkého strojárstva — Uralmaš a Kramatorský závod. Za štyri roky prvej päťročnice výroba strojárstva vzrástla na štvornásobok a v porovnaní s r. 1913 viac ako 10 ráz.^{24a}

Takýto prudký rast výroby výrobných prostriedkov sa nemohol neodraziť na tom, že v priebehu prvej päťročnice prudko klesal dovoz výrobného zariadenia zo zahraničia. Kým v rokoch 1927—28 z celkovej potreby strojov v priemysle, doprave a iných odvetviach národného hospodárstva doviezlo sa 21 %, r. 1932 už len 11 % a r. 1935 iba 1 %.²⁵

Takto sa SSSR vymanil z technicko-hospodárskej závislosti od kapitalistického zahraničia.

Kapitalistické obkľúčenie a v súvislosti s tým požiadavka technicko-hospodárskej nezávislosti a samostatnosti Sovietskeho sväzu spôsobila, že SSSR budoval svoje hospodárstvo ako samostatnú ekonomickú jednot-

^{24a} Pozri: Petrosjan, *Sovetskij metod industrializacii*, Moskva 1951, 70.

²⁵ Pozri: SSSR, *strana socializma*, Stat. sbornik, 1936, 27.

ku vyrábajúcu všetky druhy priemyselných výrobkov a opierajúcu sa o vnútorný trh.

V dôsledku splnenia prvej stalinskej päťročnice Sovietsky sväz sa premenil z agrárnej krajiny na priemyselnú. Percento priemyselnej výroby v porovnaní s pôdohospodárskou výrobou vzrástlo zo 48 % r. 1928 na 70 % ku koncu štvrtého roku prvej päťročnice r. 1932.²⁶ V prvej stalinskej päťročnici sa vybudovaly nové odvetvia priemyslu, ktoré dovtedy neboli v SSSR. Vznikol nový železiarsky, traktorový, automobilový priemysel, výroba tokárskych strojov, moderný chemický priemysel, významný priemysel vyrábajúci moderné pôdohospodárske stroje; vo výrobe elektrickej energie sa SSSR s posledného miesta dostal na jedno z prvých, ako aj v naftovom priemysle. Popri jednej uhoľno-hutníckej základni na Ukrajine bola vybudovaná druhá takáto základňa na východe krajiny a dve nové základne textilného priemyslu v strednej Ázii a západnej Sibíri.

Tieto nové mohutné priemyselné odvetvia boli vybudované v takom rozsahu a v takých rozmeroch, pred ktorými blednú rozsah a rozmery priemyslu európskych krajín. Toto všetko spôsobilo, že SSSR sa premenil zo slabej krajiny na silnú a pokiaľ ide o obranyschopnosť, bol pripravený na všetky eventuality.

V dôsledku prvej stalinskej päťročnice bol v hrubých črtách vybudovaný základ socialistickej ekonomiky, materiálno-výrobná základňa socializmu.

Takéto výsledky historického významu by nebolo možné uskutočniť bez aktívnosti a iniciatívy miliónových nás robotníkov, roľníkov a inžiniersko-technického personálu. Táto aktívnosť a iniciatíva sú vyjadrené v socialistickej súťaži a úderníckom hnutí pri uskutočňovaní stalinskej päťročnice. Nebolo by ich možno dosiahnuť bez vedúcej úlohy strany, ktorá mobilizovala masy na prekonávanie ťažkostí, čo stály v ceste k cieľu.

V druhej päťročnici opäť hral vedúcu úlohu ťažký priemysel. Druhá päťročnica zavŕšila technickú rekonštrukciu národného hospodárstva a ďalej rozvíjala priemysel už na základe nových proporcií vytvorených prvou päťročnicou. Široký rozvoj metalurgie, energetiky, strojárstva a palív umožnil značný rozvoj výstavby ľahkého a potravinárskeho prie-

²⁶ Pozri J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1948, 441.

myslu, kultúrnych a iných ústavov, čo nemohlo nespôsobiť značné zvýšenie materiálnej a kultúrnej úrovne spoločosti podľa požiadaviek hlavného ekonomického zákona socializmu.

V dôsledku splnenia dvoch stalinských päťročníc, v dôsledku prvoradého rozvoja ťažkého priemyslu sa Sovietsky sväz premenil na krajinu, ktorá s hľadiska technickej úrovne i s hľadiska tempa vzrastu priemyslu stojí na prvom mieste na svete. V tomto ohľade SSSR dohonil a predbehol kapitalistické krajiny. No hlavné kapitalistické krajiny treba predbehnúť aj hospodársky, t. j. pokiaľ ide o rozsah priemyselnej výroby na hlavu obyvateľstva. Iba vtedy bude Sovietsky sväz zabezpečený pred akýmikoľvek náhodnosťami. Na to je však potrebné i ďalej rozvíjať ťažký priemysel, výrobu ocele, liatiny, dobývanie uhlia, nafty, je potrebné stavať nové továrne.

Táto úloha vošla do tretieho päťročného plánu, ktorý znamenal ešte rýchlejší rozvoj ťažkého priemyslu v porovnaní s ostatnými odvetvami národného hospodárstva. Teda tak ako v prvej i druhej, tak i v tretej päťročnici vedúce miesto v rozvoji národného hospodárstva mal ťažký priemysel so svojim jadrom — strojárstvom.

Dôsledné uskutočňovanie princípů prvoradého rozvoja ťažkého priemyslu zmenilo štruktúru priemyslu SSSR, o čom svedčí táto tabuľka:

Skupina A i B v % k celému priemyslu²⁷

	1928	1932	1937	1940
Celý priemysel	100,0	100,0	100,0	100,0
Skupina A	43,0	53,3	57,8	61,0
V tom strojárstvo	11,0	20,7	26,9	35,0
Skupina B	57,0	46,7	42,2	39,0

Prvoradý rozvoj výroby výrobných prostriedkov uskutočňuje sa i v období obnovy národného hospodárstva po druhej svetovej vojne a ďalšieho povojnového rozvoja národného hospodárstva SSSR, ako vidieť z referátu s. Malenkova.

²⁷ Pozri Petrosjan, *Sovetskij metod industrializacii*, Moskva 1951, 88.

Vzrast priemyselnej výroby v SSSR v % k r. 1940²⁸

	1940	1946	1950	1952 plán
Celý priemysel	100,0	77,0	173,0	223,0
V tom skupina A. Výroba výrobných prostriedkov	100,0	82,0	205,0	267,0
Skupina B. Výroba spotrebných predmetov	100,0	67,0	123,0	156,0

J. V. Stalin v svojej geniálnej práci *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, kde postavil tri hlavné predbežné podmienky, ktoré treba splniť pri príprave prechodu ku komunizmu, opäť zdôrazňuje význam uprednostneného rozvoja výroby výrobných prostriedkov. J. V. Stalin v troch hlavných predbežných podmienkach ako prvú kladie trvale zabezpečiť „... nepretržitý rast celej spoločenskej výroby s uprednostneným rastom výroby výrobných prostriedkov. Uprednostnený rast výroby výrobných prostriedkov je nevyhnutný nielen preto, že má zabezpečiť technickým zariadením tak svoje vlastné podniky, ako aj podniky všetkých ostatných odvetví národného hospodárstva, ale aj preto, že bez neho vôbec nemožno uskutočniť rozšírenú reprodukciu“.²⁹

d) *Tempo socialistickej industrializácie SSSR*

Niemenej významná je i otázka tempa socialistickej industrializácie, rozpracovaná s. Stalinom.

Nevyhnutnosť industrializácie krajiny rýchlym tempom diktovaly dve objektívne podmienky: vonkajšie a vnútorné, pričom vonkajšie podmienky boli rozhodujúce.

Vonkajšie podmienky charakterizovalo obkľúčenie prvej krajiny budúcej socializmus ostatným kapitalistickým svetom. Toto obkľúčenie bolo hrozivé, nebezpečenstvo intervencie bolo znásobené technicko-hospodárskou zaostalosťou krajiny. Mladá sovietska republika mala okolo seba

²⁸ Pozri G. M. Malenkov, Referát na XIX. sjazde strany o práci ÚV VKS(b). V zborníku *Prejavý a dokumenty o XIX. sjazde KSSS*, Bratislava 1952.

²⁹ J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 58.

celý rad imperialistických dravcov, ktorí mali v rukách rozvinutý moderný priemysel.

„Tempo našej päťročnice nevymysleli boľševici. Ono je dejinná nevyhnutnosť pre proletársky štát, ktorý buduje socializmus v nepriateľskom kapitalistickom obklúčení.“³⁰

Otázka rýchleho tempa, ako nás učí J. V. Stalin, nestála by pred mladou sovietskou republikou tak ostro, keby mala taký rozvinutý priemysel a takú rozvinutú techniku ako napr. Nemecko. Vtedy by nebolo nutné rozvíjať priemysel takým rýchlym tempom a nebáť sa pritom zaostávania za ostatnými kapitalistickými krajinami. Ani v tom prípade by nestála otázka o rýchlom tempe rozvoja priemyslu tak ostro, keby mladá sovietska krajina nebola osihotená v kapitalistickom obklúčení, keby nebola jedinou krajinou diktatúry proletariátu na svete, ale jednou z krajín, v ktorej bola nastolená po zvrhnutí kapitalizmu diktatúra proletariátu, keby vedľa ruskej sovietskej republiky stála ešte i napr. nemecká alebo francúzska sovietska republika. „Za takých podmienok — hovorí J. V. Stalin — nemohlo by pre nás kapitalistické obklúčenie znamenať také vážne nebezpečenstvo, akým je dnes, a otázka hospodárskej samostatnosti našej krajiny, prirodzene, ustúpila by do úzadia, mohli by sme sa včleniť do sústavy vyspelejších proletárskych štátov, mohli by sme od nich dostávať stroje pre rozvoj nášho priemyslu i pôdohospodárstva a dodávať im suroviny i potravinové výrobky, mohli by sme teda rozvíjať náš priemysel pomalším tempom.“³¹

Vnútorne podmienky diktujúce rýchle tempo industrializácie krajiny charakterizovala zaostalosť pôdohospodárstva, zaostalosť jeho techniky, kultúry. V krajine vtedy prevládala drobná zaostalá tovarová výroba, ktorá obklopovala socialistický priemysel ako ostrov na šírom mori. Sovietska moc spočívala na dvoch rôznych základniach, na základni sjednoteného socialistického priemyslu a na základni zaostaleho drobného roľníckeho hospodárstva. V. I. Lenin ešte r. 1920 zdôrazňoval, že pokiaľ žijeme v maloroľníckej krajine, v Rusku je pevnejšia ekonomická základňa pre kapitalizmus ako pre komunizmus.

Preto bolo potrebné zabezpečiť pôdohospodárstvo novými modernými výrobnými prostriedkami, rekonštruovať ho na novej technickej základni,

³⁰ V. M. Molotov, *V borbe za socializmus*. Reči a články, Moskva 1935, 353.

³¹ J. V. Stalin, *Spisy* 11, Praha 1952, 246.

bolo potrebné likvidovať sociálne korene zaostalosti pôdohospodárstva a reorganizovať ho na družstevno-kolektívnych princípoch. A toto nemožno ináč riešiť, len na základe rýchleho tempa industrializácie krajiny.

Sovietske zriadenie si bezpodmienečne vyžaduje rýchle tempo industrializácie a dáva preň aj všetky predpoklady. Hovoril o nich J. V. Stalin na XV. sjazde VKS(b).

Je to predovšetkým fakt, že priemysel je znárodnený, zospoločenštený a nie je v súkromných rukách. Je oslobodený od koristníckych a prot ľudových záujmov súkromnokapitalistických skupín a rozvíja sa v záujme spoločnosti, v záujme ľudu. Socialistické výrobné vzťahy plne umožňujú rozvoj výrobných síl a nie sú im brzdou, ako je to v súčasnom kapitalizme. Socialistický priemysel je najviac koncentrovaný, silný a spôsobilý víťaziť v boji so súkromnokapitalistickým sektorom.

Ďalej je to tá skutočnosť, že proletársky štát, držiak v rukách znárodnenú dopravu, úver, zahraničný obchod, štátny rozpočet, má všetky možnosti viesť celé národné hospodárstvo, znárodnený priemysel plánovite, má plnú možnosť odrážať a využívať zákon plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva, ktorý rozširuje svoju platnosť rozširovaním socialistického sektoru národného hospodárstva. Znárodnený priemysel má všetky možnosti neustále snižovať vlastné náklady, zlacňovať priemyselnú produkciu, čím sa značne rozširuje trh, zväčšuje objem vnútorného trhu a tak rozširuje základňa pre ďalší rozvoj priemyselnej výroby.

Socialistický priemysel sa rozvíja v podmienkach neustáleho sblížovania mesta s dedinou, proletariátu s roľníctvom. Zatiaľ v kapitalizme s rozvojom priemyslu rastie nepriateľstvo k buržoáznemu mestu, ktoré bezohľadne vykorisťuje roľníctvo a ožobračuje dedinu.

Nakoniec znárodnený priemysel sa opiera o robotnícku triedu ako o hegemonu výstavby socializmu, čo uľahčuje zvyšovať produktivitu práce, racionalizáciu výroby a vedenia priemyslu, lebo široké masy robotníckej triedy sú zainteresované na zvyšovaní a zdokonaľovaní výroby, na zvyšovaní produktivity práce a mechanizácii namáhavých prác. Akýkoľvek zlepšovací návrh, akýkoľvek vynález, ktorý znamená zvýšenie produkcie, zľahčenie práce, ušetrenie surovín a materiálu, nachádza široké uplatnenie vo výrobe, stáva sa majetkom širokých mas budovateľov socializmu.

Také sú možnosti vysokého tempa rozvoja socialistického priemyslu,

socialistickej industrializácie, spočívajúce na veľkých prednostiach socialistického systému hospodárstva.

No J. V. Stalin nás učí, že možnosť ešte nie je skutočnosťou. Aby sa možnosť rýchleho tempa industrializácie premenila na skutočnosť, aby bola plne využitá, je potrebné, aby strana mobilizovala široké masy pracujúceho ľudu, viedla ho k hrdinskej práci pri výstavbe socializmu, je potrebné, aby strana vyzbrojená teóriou marxizmu-leninizmu každodenne viedla a usmerňovala masy pracujúceho ľudu pri uskutočňovaní veľkého cieľa — výstavby socialistickej spoločnosti.

No tempo socialistickej industrializácie nie je neohraničené. Je závislé od rozmerov vnútorných zdrojov, od veľkosti akumulácie. Medzi rozmermi vnútorných zdrojov a tempom socialistickej industrializácie je priama súvislosť.

Tempo socialistickej industrializácie ďalej závisí od štruktúry priemyslu. Čím vyšší je podiel skupiny A, podiel výroby výrobných prostriedkov v celom priemysle, tým viac možno vyrobiť výrobných prostriedkov, zariadení pre závody, tým viac možno vybudovať závodov a dosiahnuť vyššie tempo socialistickej industrializácie krajiny.

Veľké tempo vzrastu socialistického priemyslu je nepochybný dôkaz prednosti socialistického systému pred systémom kapitalistickým.

V kapitalistických krajinách ani v období rozvoja ročný prírastok priemyselnej výroby nedosahoval 8%. Tak v USA ročný prírastok priemyselnej výroby za roky 1890—1895 bol 8,2%, za roky 1895—1900 5,2%, za roky 1900—1905 2,6% a za roky 1905—1910 3,6%.³²

Za obdobie od r. 1929 do r. 1937 priemerný ročný prírastok priemyselnej výroby v SSSR bol 20%.

Za to isté obdobie v kapitalistickom svete bol priemerný ročný prírastok priemyselnej výroby iba 0,3%, v tom v Anglicku priemerný ročný prírastok priemyselnej výroby 1,4%, v Nemecku 1,6%, v USA pokles o 1% a vo Francúzku priemerný ročný pokles o 3,9%.³³

„Percento každoročného prírastku produkcie nášho socialistického priemyslu, ako aj produkcie celého priemyslu je rekordné percento, aké nedosiahla žiadna veľká kapitalistická krajina na svete.“³⁴

³² Pozri J. V. Stalin, *Spisy* 10, Praha 1952, 283.

³³ Pozri *Socialističeskoje stroitelstvo Sojuza SSR 1933—1938*, Štatistický sborník 1939, 39.

³⁴ J. V. Stalin, *Spisy* 10, Praha 1952, 283.

e) Zdroje akumulácie pre socialistickú industrializáciu v SSSR

Industrializácia krajiny, výstavba nového moderného priemyslu si vyžadovala kolosálne sumy na investície. Otázka zdrojov akumulácie je jednou z rozhodujúcich otázok socialistickej industrializácie SSSR. Sovietsky sväz sa nemohol opierať o vonkajšie zdroje, mohol sa spoliehať len na svoje vlastné sily a možnosti a opierať sa len o vlastné zdroje akumulácie.

V podmienkach kapitalizmu východiskovým zdrojom prostriedkov pre industrializáciu bola pôvodná akumulácia, proces odlúčenia bezprostredných výrobcov od výrobných prostriedkov a utvorenia námezdných robotníkov na jednej strane a kapitálu na druhej. Hlavným zdrojom pre rozšírenie kapitalistického priemyslu je nadhodnota a prevracanie časti nadhodnoty na kapitál. Kapitalisti nemôžu existovať, keby neakumulovali, nerozširovali kapitál s roka na rok.

No akumulácia vnútri krajiny nestačí na to, aby sa na jej základe mohli rozvinúť veľké priemyselné štáty. Na to je potrebný dodatočný kapitál získavaný mimo krajiny.

Dejiny poznaly, ako nás učí J. V. Stalin, tri rôzne cesty vytvorenia a rozvoja veľkých priemyslových štátov, tri rôzne spôsoby industrializácie.

Prvá cesta je cesta zabrania kolónií a ich okrádania. Príkladom takéhoto vývoja je Anglicko, ktoré zabralo kolónie vo všetkých kútoch sveta, desiatky a stovky rokov ich okrádalo, kruto vykorisťovalo obyvateľstvo v kolóniách, najmä v Indii, zdieralo tam „dodatočný“ kapitál a tento vkladalo potom do svojho priemyslu. Tým urýchlilo tempo rozvoja svojho priemyslu a stalo sa „dielňou sveta“.

Druhá cesta industrializácie krajiny je cesta vojen a vojnových kontribúcií. Takýmto spôsobom dosiahlo „dodatočný“ kapitál Nemecko. V sedemdesiatych rokoch minulého storočia porazilo v francúzsko-pruskej vojne Francúzsko a dostalo od neho 5 miliárd frankov vo forme vojnových kontribúcií, ako aj územné ústupky. Túto kolosálnu sumu vložilo Nemecko do svojho priemyslu, čím značne urýchlilo jeho rozvoj.

Tretia cesta industrializácie kapitalistických krajín je cesta zotročujúcich koncesií a pôžičiek plynúcich z kapitalisticky vyvinutých krajín do kapitalisticky zaostalých. Tak bolo s rozvojom priemyslu za cárskeho Ruska. Pri výstavbe každého väčšieho priemyselného závodu, železníc alebo elektrární — vždy sa bolo treba utiekať k priemyselne vyspelým

krajinám o pôžičky, ktoré, prirodzene, ich dávaly len pri zotročujúcich podmienkach. Tak cárské Rusko vliezlo samo do polokoloniálneho jarma.

J. V. Stalin zdôrazňuje, že všetky tieto cesty, nehľadiac na to, že v skutočnom živote sa nevyskytujú v čistej podobe, ale vzájomne sa dopĺňajú a splietajú, predsa len znamenajú tri rôzne cesty vytvorenia priemyselných štátov a každá z týchto ciest industrializácie sa odráža aj na fyziognomii kapitalistickej krajiny. Pri všetkej svojej odlišnosti majú však tieto spoločné črty: 1. vedú k vytvoreniu *kapitalistických* priemyselných štátov; 2. predpokladajú príliv „dodatčného“ kapitálu zo zahraničia v tej alebo inej forme ako *nevyhnutnú podmienku* vytvorenia veľkých priemyselných štátov.

Sovietska krajina nemohla však použiť ani jednu z týchto „vyskúšaných“ ciest industrializácie krajiny, čerpajúcu doplnkové prostriedky ožobračovaním a okrádaním druhých krajín. Bolo potrebné zavrhnúť všetky tri spôsoby industrializácie na úkor cudzích krajín, pretože tieto spôsoby sa od základu rozchádzajú s podstatou sovietskeho zriadenia. Sovietsky sväz sa mohol spoliehať len na svoje vnútorné zdroje.

„Ostáva štvrtá cesta industrializácie, cesta vlastných úspor pre priemysel, cesta socialistickej akumulácie, na ktorú neraz poukazoval súdruh Lenin ako na jedinú cestu k industrializácii našej krajiny.“³⁵

Na to, aby bolo možné získať, sústrediť a využiť vnútorné zdroje, boli v SSSR vytvorené všetky nevyhnutné predpoklady. Bola tu plná možnosť získať potrebné vnútorné zdroje pre priemyselný rozvoj SSSR.

Vyvlastňovaním kapitalistov a statkárov, nacionalizáciou priemyslu a pôdy a ich odovzdaním do rúk spoločnosti bola zrušená parazitická spotreba kapitalistov a statkárov. Spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov dáva možnosť koncentrovať rozhodujúcu časť produktu pre spoločnosť, investovať značné sumy do priemyslu a súčasne zvyšovať životnú úroveň pracujúcich.

Krajina bola oslobodená od cárskych dlhov, čo odbremenilo národné hospodárstvo od platenia obrovských ročných splátok a úrokov zahraničnému kapitálu. Znárodnením priemyslu a bánk, ktoré patrily zahraničnému kapitálu, boli zatvorené kanále, cez ktoré unikaly značné sumy do zahraničia vo forme odvodov ziskov, úrokov a pod.

Znárodnený priemysel sa rýchlo obnovoval, rozvíjal, začínal byť ren-

³⁵ J. V. Stalin, *Spisy* 8, Praha 1952, 12.

tabilný a umožňoval akumuláciu potrebnú pre ďalší rozvoj. I znárodnený zahraničný a vnútorný štátny obchod získaval určité prostriedky.

Znárodnením bánk a vytvorením socialistického bankového systému bola daná možnosť sústrediť všetky zdroje, všetky úspory a investovať ich racionálne do priemyslu. Sovietska štátna moc v štátnom rozpočte sústreďovala tiež značné sumy, predovšetkým z daní uvalených na buržoáziu a bohaté vrstvy obyvateľstva.

Dôležitým zdrojom industrializácie krajiny sú aj úspory obyvateľstva a vnútorné štátne pôžičky. Také sú najdôležitejšie zdroje prostriedkov, ktoré dávajú možnosť vytvoriť potrebné rezervy pre industrializáciu krajiny.

Roľníctvo sa zúčastňuje na vytváraní prostriedkov pre socialistickú industrializáciu krajiny tým, že po prvé platí normálne dane socialistickému štátu, po druhé — do určitej miery prepláca na vyšších cenách priemyselných tovarov a po tretie — pôdohospodárske produkty odvádza štátnym výkupným orgánom za nižšie výkupné ceny.

„Toto je dodatočné zdanenie roľníctva v záujme rozmachu priemyslu, ktorý slúži celej krajine, teda i roľníctvu. Je to akýsi „poplatok“, akási daň navyše, ktorú sme prinútení zatiaľ vyberať, aby sme udržali a ďalej rozvinuli terajšie tempo rozvoja priemyslu, zabezpečili priemysel pre celú krajinu, ďalej mohli zvyšovať blahobyt dediny a potom úplne odstránili túto dodatočnú daň, tieto „nožnice“ medzi mestom a dedinou.“³⁶

J. V. Stalin tu zdôrazňuje dočasný charakter tohto zvýšeného zaťaženia roľníctva v záujme industrializácie krajiny. Toto zvýšené zaťaženie znášalo roľníctvo hlavne v období začiatku industrializácie. J. V. Stalin však ďalej zdôrazňuje, že politika proletárskeho štátu musí smerovať k postupnému sblíženiu týchto „nožníc“ s roka na rok, k snižovaniu cien priemyselných výrobkov a musí zásobovať výrobnou technikou pôdohospodárstvo, čo privedie k zlacneniu výroby pôdohospodárskych produktov, čím sa „nožnice“ budú postupne odstraňovať.

Roľníctvo môže toto zaťaženie vydržať, lebo je samo zainteresované na urýchlennom uskutočnení industrializácie krajiny. Nacionalizácia pôdy ho oslobodila od platenia ročne vyše 500 miliónov zlatých rubľov árendy, proletársky štát dal roľníctvu statkársku pôdu. Toto zvýšené zaťaženie neustále klesá a platenie dodatočnej „dane“ prebieha v podmienkach neustáleho zlepšovania materiálneho postavenia roľníctva.

³⁶ J. V. Stalin, *Spisy* 11, Praha 1953, 160.

Takáto politika voči roľníctvu nemá však nič spoločného s nepriateľskými návrhmi trockistov o maximálnom zatažení roľníctva daňami a zvyšovaní cien priemyselných výrobkov. Nepriateľ ľudu, trockista Preobraženský dokonca navrhoval „vykorisťovať predsocialistické formy hospodárstva“, pod ktorými rozumel roľnícku malovýrobu a pokladal ich za „kolóniu“ proletárskeho štátu. Takáto politika by viedla k porušeniu sväzku robotníckej triedy s roľníctvom, k zostrovaniu vnútorných protirečení medzi priemyslom a pôdohospodárstvom, svádzala by siahnuť na predtým zavrhnuté metódy kapitalistickej industrializácie a znamenala tak v konečnom dôsledku zmarenie výstavby socializmu v SSSR.

XV. konferencia VKS(b) odmietla tieto návrhy trockistických opozičnikov ako nepriateľské a zdôraznila, že „industrializácia krajiny sa môže uskutočniť iba v tom prípade, ak sa bude opierať o neustále zlepšovanie materiálneho postavenia väčšiny roľníctva (drobných a stredných roľníkov), ktoré predstavuje základný trh pre náš priemysel a vzhľadom na to je potrebné robiť takú hospodársku politiku (politiku cien, daňovú politiku atď.), ktorá upevňuje spojenie priemyslu s roľníckym hospodárstvom a zachováva sväzok robotníckej triedy so základnou masou roľníctva“.^{6a}

Proletársky štát disponoval takými zdrojmi, z ktorých mohol čerpať dodatočne prostriedky pre industrializáciu krajiny, ktoré nepoznala ani jedna kapitalistická krajina. Tieto nové zdroje vyplývaly zo samého socialistického zriadenia, z jeho veľkých predností pred kapitalistickým zriadením.

„Znárodnená pôda, znárodnený priemysel, znárodnená doprava a peňažníctvo, monopol zahraničného obchodu, štátom regulovaný vnútorný trh — to všetko sú také nové zdroje „dodatočných kapitálov“, ktoré môžu byť použité pre rozvoj priemyslu našej krajiny, aké nemal ani jeden buržoázny štát.“³⁷

Strana na čele so Stalinom viedla sovietsky ľud pri výstavbe socializmu SSSR a mobilizovala ho k shromaždeniu a využitiu všetkých prostriedkov pre industrializáciu krajiny. Bolo potrebné šetrne vynakladať nahromadené prostriedky, upevňovať finančnú a štátnu disciplínu, zaviesť správne finančné hospodárstvo. J. V. Stalin pri hodnotení výsledkov prvej

^{6a} Rezolúcia XV. konferencie VKS(b) o opozičnom bloku vo VKS(b). Lenin a Stalin, *Sborník prác ku štúdiu dejín VKS(b)*, diel 3, 140.

³⁷ J. V. Stalin, *Spisy* 7, Praha 1952, 194,195.

päťročnice poukazoval na to, čo bolo potrebné, aby sa splnila. „Zaviesť najprísnejšiu hospodárnosť a nahromadiť prostriedky, nevyhnutné na financovanie industrializácie našej krajiny — to bola cesta, ktorú sme museli nastúpiť, aby sme dosiahli obnovu ťažkého priemyslu a uskutočnili päťročný plán.“³⁸

No zdroje akumulácie, využívané a mobilizované v prvých rokoch industrializácie, stávajú sa nedostatočné pre ďalší rozvoj priemyslu. Ak má byť zachované skutočne bolševické tempo industrializácie krajiny, je potrebné nevyhnutne nájsť nové zdroje a lepšie využiť staré zdroje akumulácie.

J. V. Stalin poukazuje vo svojom referáte k vedúcim hospodárskym pracovníkom 23. júna 1931 na to, že dielo obnovy a rekonštrukcie ťažkého priemyslu a dopravy bolo financované hlavne z ľahkého priemyslu, z pôdohospodárstva a z rozpočtových akumulácií. Na to, aby sa rozšírili staré zdroje akumulácie a našly nové zdroje, je potrebné zaviesť prísny režim hospodárnosti, obmedzovať neproduktívne náklady, ďalej racionalizovať výrobu, snižovať vlastné náklady a upevňovať chozrasčot. Ďalej je potrebné, aby ťažký priemysel, ktorý v období obnovy neakumuloval, dával tiež akumuláciu. Lebo ani ľahký priemysel, ani pôdohospodárstvo ani rozpočtové zdroje nie sú a nemôžu byť neobmedzené.

V období industrializácie krajiny sa do priemyslu vložili kolosálne sumy, ktoré sa s roka na rok zvyšovali. Ročné investície do priemyslu zo štátneho rozpočtu sa zvýšili z 1.250,2 miliónov rubľov v rokoch 1928—1929 na 27.762,0 miliónov rubľov r. 1940.³⁹ Najväčšie sumy sa vložili do ťažkého priemyslu. Tak za roky prvej päťročnice sa vložilo do ťažkého priemyslu 21,3 miliárd rubľov a za roky druhej päťročnice až 54,6 miliárd rubľov. Postavily sa tisíce nových moderných podnikov vybavených pokrokovou technikou. V období od r. 1929 do r. 1941 sa dalo do prevádzky okolo 9.000 len veľkých priemyselných závodov.

Takéto obrovské výsledky dosiahla socialistická krajina opierajúca sa o vlastné zdroje prostriedkov pre socialistickú industrializáciu krajiny.

³⁸ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1948, 439.

³⁹ Pozri Petrosjan, *Sovetskij metod industrializácii*, Moskva 1951, 181.

f) *Výchova a príprava kádrov pre socialistický priemysel*

V podmienkach kapitalizmu, kde vládne kapitalistický zákon populácie, kde rozvoj priemyslu rodí rezervnú armádu nezamestnaných, potrebnú pre kapitalizmus na to, aby mu slúžila ako stály rezervoár pracovných síl, aby pôsobila na snížovanie miezd, tam niet problému pracovných síl a prípravy kádrov pre priemysel. Živelné zákony kapitalizmu, základný ekonomický zákon kapitalizmu, kapitalistická deľba práce odráža sa i na rozdeľovaní a priťahovaní pracovných síl do priemyslu.

V podmienkach budovania socializmu otázka prípravy a výchovy kádrov pre socialistický priemysel je dôležitá úloha, ktorá stojí pred dikta-túrou proletariátu. „Žiadna úloha, a zvlášť taká veľká úloha ako industrializácia našej krajiny, nemôže byť splnená bez živých ľudí, bez nových ľudí, bez kádrov nových budovateľov.“⁴⁰

Je potrebné pripraviť, vychovať politicky i odborne novú výrobnotechnickú inteligenciu, nové inžinierske kádre oddané robotníckej triede a budovaniu socializmu. Ďalej je potrebné pripraviť obrovskú masu radových zamestnancov, stredné technické kádre, vyškoliť majstrov a zaučiť široké masy špecialistov.

J. V. Stalin nás učí, že ani jedna vládnúca trieda sa neobíde bez vlastnej inteligencie. Buržoázia mala svoju inteligenciu, ktorá jej slúžila. Nová vládnúca trieda, robotnícka trieda potrebuje tiež vlastnú výrobnotechnickú inteligenciu.

No potreby industrializácie SSSR si vyžadujú také vedúce sily priemyslu, takých inžinierov a technikov, ktorí sú schopní pochopiť a osvojiť si politiku robotníckej triedy a uskutočňovať ju. To znamená, že robotnícka trieda si musí odchovať vlastnú inžiniersko-technickú inteligenciu z robotníckej triedy a jej oddanú. Strana a robotnícka trieda poslala preto desaťtisíce svojich príslušníkov na vysoké školy učiť sa. Kým prv, za cárskeho Ruska, vysoké školy boli monopolom panských synkov, za vlády soviетov rozhodujúcou složkou na vysokých školách bola robotnícka a roľnícka mládež.

Nové úlohy ďalšej výstavby v priemysle postavily otázku kádrov ako najdôležitejšiu otázku budovania socializmu. Kým v období rekonštrukcie priemyslu na novej výrobnjej základni J. V. Stalin zdôrazňoval, že technika rozhoduje o všetkom, v nových podmienkach, keď bolo potrebné

⁴⁰ J. V. Stalin, *Spisy* 8, Praha 1952, 140.

túto techniku ovládnuť a využiť, r. 1935 J. V. Stalin ukazuje, že otázka kádrov je najdôležitejšou, a vytyčuje heslo „kádre rozhodujú o všetkom“.

No nová výrobnotechnická inteligencia vychováva sa nielen na vysokých školách, vyrastá i v závodoch z radov kvalifikovaných robotníkov, z radov aktívnych a uvedomelých príslušníkov robotníckej triedy. „Iniciátori súťaženia, vedúci úderných brigád, tí, čo svojou prácou rozniecujú pracovný elán, organizátori práce na tých alebo iných úsekoch výstavby — tí tvoria novú vrstvu robotníckej triedy, ktorá spolu so súdruhmi, čo absolvovali vysoké školy, musí tvoriť jadro inteligencie robotníckej triedy, jadro kádrú vedúcich pracovníkov nášho priemyslu.“⁴¹

J. V. Stalin ďalej zdôrazňuje, že je potrebné, aby tieto kádre povyšovali na vedúce miesta, aby tak mohli prejsť svoje schopnosti v práci, ďalej vyrastať a dopĺňovať svoje vedomosti.

V dôsledku tejto politiky strany a vlády vyrástla nová sovietska inteligencia tesne srastená s ľudom, verná ľudu, odhodlaná slúžiť mu verne a poctivo. Sovietska inteligencia je rovnocenným členom sovietskej spoločnosti, kde spolu s robotníkmi a roľníkmi tvorí socialistickú spoločnosť.

No v priebehu budovania socializmu nastal obrat i v radoch starej technickej inteligencie. Stará technická inteligencia prekonala proces diferenciacie, najplyvnejšia a pri tom najkvalifikovanejšia časť starej inteligencie sa postavila proti sovietskej moci a aktívne proti nej bojovala, otvorene i skryto sabotovala budovanie socializmu. Orgány sovietskej moci ju však odhalily a zneškodnily.

No väčšina starej inteligencie pracovala viac-menej lojálne. Strana a vláda vtedy robila voči starej technickej inteligencii politiku rozdrvenia a zneškodnenia aktívnych záškodníkov, politiku diferencovania neutrálnych a získavania lojálnych skupín starej inteligencie. No úspechy budovania socializmu, úspešné zdolávanie súkromnokapitalistických živlov v meste i na dedine, úspechy budovania socialistického priemyslu, kolchozov a sovchozov nemohly sa neodraziť i na starej technickej inteligencii. Váhajúca a vyčkávajúca časť starej technickej inteligencie začala sa prikláňať na stranu sovietskej moci, smierila sa s ňou a začala poctivo pracovať a dávať svoje sily a schopnosti k dispozícii robotníckej triede pri budovaní socializmu.

Napokon tretia časť starej technickej inteligencie sa pripojila po Októbrovej revolúcii k ľudu a išla so sovietskou mocou.

⁴¹ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1948, 402.

Teda v dôsledku výchovy novej inteligencie a v dôsledku diferenciacie a obratu v radoch starej technickej inteligencie vytvorila sa nová sovietska inteligencia.

„Naša sovietska inteligencia je úplne nová inteligencia, srastená všetkými koreňmi s robotníckou triedou a roľníctvom. Zmenilo sa po prvé složenie inteligencie. Ľudia pochádzajúci z radov šľachty a buržoázie tvoria nevelké percento našej sovietskej inteligencie. Osemdesiat až deväťdesiat percent sovietskej inteligencie pochádza z robotníckej triedy, roľníctva a iných vrstiev pracujúcich. Napokon sa zmenil i samotný charakter činnosti inteligencie. Prv musela slúžiť bohatým triedam, lebo nemala iného východiska. Teraz musí slúžiť ľudu, lebo niet už vykorisťovateľských tried. A práve preto je teraz rovnocenným členom sovietskej spoločnosti, kde spolu s robotníkmi a roľníkmi, plece pri pleci s nimi buduje novú, beztriednu socialistickú spoločnosť.“⁴²

No nemenej dôležitá je i otázka zabezpečenia novovybudovaných a rozšírených závodov pracovnými silami a zaškolenie týchto pracovníkov. Za kapitalizmu, v podmienkach nezamestnanosti rezervná armáda práce neustále doplňovala závody pracovnými silami, diferenciacia na dedine vyhánala roľníkov z dediny a pracovný trh v meste sa doplňoval novými sviežimi silami, pripravenými, aby kapitalizmus vyžmýkal z nich všetky zdravé sily. V týchto podmienkach vôbec nebol problém získať pracovné sily a zabezpečiť pracovnými silami novovybudované podniky. V podmienkach budovania socializmu sa však pomery od základu zmenily. Zlikvidovala sa nezamestnanosť a odstránila tá sila, ktorá tlačila na pracovný trh. Diferenciacia na dedine bola podlomená a vybudovaním kolchozov, MTS a sovchozov úplne odstránená. V týchto podmienkach nemožno viac čakať na samočinný príliv pracovných síl do priemyselných závodov. J. V. Stalin postavil vtedy pred stranu a sovietsku vládu úlohu zabezpečiť organizovaný nábor robotníkov pre priemysel uzatváraním dohôd s kolchozmi a kolchozníkmi. Mechanizácia a vyššie socialistické výrobné formy hospodárenia na dedine uvoľňovali množstvo pracovných síl, ktoré však bolo treba organizovane získavať, zaučiť, zaškoliť a začleniť do výstavby nového priemyslu i do novovybudovaných závodov.

Na závodoch sa začaly zriaďovať rôzne druhy škôl, zaučovacích kurzov a kurzov zvýšenia kvalifikácie počnúc všeobecnými základnými školami, v ktorých dostávali robotníci a robotníčky základné školské znalosti, cez základné odborné školy, v ktorých sa učila hlavne mládež, až po množ-

⁴² J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1948, 607.

stvo rôznych špeciálnych kurzov na zaškolenie špecialistov. Na mnohých závodoch sa zriadily i stredné odborné školy — technikumy a pri veľkých závodoch odbočky jednotlivých vysokých škôl.

Vybudovaním takéhoto systému škôl a kurzov bolo možné zachytiť do učebného procesu väčšiu časť osadenstva závodov.

Veľké priemyselné centrá, ako Moskva, Leningrad, Donbas staly sa miestami prípravy kádrov pre industrializáciu krajiny. Neskôr s vybudovaním nových priemyselných centier na Urale a v strednej Ázii sa počet takýchto stredísk, kde sa školily kádre pracovníkov pre priemysel, rozšíril.

Školenie, príprava a rozdeľovanie pracovníkov pre priemyselné závody prebieha plánovite. Systém štátnych pracovných záloh zabezpečuje plynulé a plánovité začleňovanie dorastu do jednotlivých výrobných odvetví.

V súvislosti s prívodom nových pracovných síl do priemyslu sa vynorily otázky organizácie práce na závodoch. Fluktuácia a nezodpovedný vzťah k strojom a zariadeniu boly brzdou ďalšieho napredovania. J. V. Stalin postavil preto pred hospodárskych pracovníkov úlohu likvidovať nezodpovednosť (obezličku), zlepšiť organizáciu práce a správne rozostaviť sily v podniku.

Socialistická industrializácia v SSSR sa uskutočňovala za aktívnej účasti a rastu pracovnej iniciatívy širokých mas. Bez takejto iniciatívy a podpory by nemohlo byť uskutočnené také grandiózne dielo. V priebehu stalinských päťročnic vzniklo a široko sa rozšírilo údernické a stachanovské hnutie. Tu sa jasne prejavuje, že socialistické výrobné vzťahy nie sú vzťahmi vlády a útlaku, ale vzťahmi súdružskej spolupráce a socialistickej vzájomnej pomoci.

Robotnícka trieda vedená stranou Lenina a Stalina splnila i túto úlohu, ktorá bola pred ňu postavená v priebehu výstavby socializmu; vychovala si vlastnú výrobnotechnickú inteligenciu a zabezpečila závody kvalifikovanými pracovnými silami.

g) Rozmiestenie socialistického priemyslu a industrializácia zaostalých krajín a oblastí

V podmienkach kapitalizmu sa priemysel buduje tam, kde má kapitalista zabezpečený čo najväčší zisk. Kapitalistické zákony konkurencie a anarchie vo výrobe, najmä však základný ekonomický zákon kapita-

lizmu — zákon nadhodnoty, zákon vzniku a vzrastu kapitalistického zisku — určujú i rozmiestenie priemyslu. Tak vznikajú oblasti a krajiny presýtené priemyslom a na druhej strane zaostalé, agrárne prívesky priemyselne vyspelých krajín. Kapitalistický priemysel je rozmiestnený živelne, anarchicky, nerovnomerne.

Úplne inakšie je to v podmienkach socialistickej industrializácie krajiny. Priemysel sa buduje podľa požiadaviek ekonomických zákonov socializmu, podľa požiadaviek základného ekonomického zákona socializmu, zákona plánovitého (proporcionálneho) rozvoja národného hospodárstva.

Socialistické princípy rozmiestenia priemyslu sú plne rozpracované v prácach Lenina, Stalina, v rezolúciách a usneseniach konferencií a sjazdov strany.

Socialistický priemysel sa rozmiestuje podľa týchto princíпов:

1. priblíženie priemyslu k zdrojom surovín, energie a k oblastiam spotreby s cieľom likvidácie neracionálneho a ďalekého prevážania surovín a hotovej produkcie;

2. všestranný rozvoj hospodárstva a kultúry zaostalých oblastí, zaostalých a kapitalizmom predtým vykorisťovaných a utláčaných národov s cieľom ich faktického zrovnoprávnenia a vyrovnania po stránke hospodárskej i kultúrnej;

3. na základe zákona plánovitého-proporcionálneho rozvoja zabezpečiť rozdelenie práce medzi hospodárskymi областami a jednotlivými sväzovými republikami s cieľom najlepšieho využitia prírodných i pracovných zdrojov krajiny;

4. pri rozmiestovaní priemyslu napomáhať odstraňovať protirečenie medzi mestom a dedinou na prechode od kapitalizmu k socializmu a podstatné rozdiely medzi mestom a dedinou na prechode ku komunizmu;

5. rozmiestovať priemysel s hľadiska upevnenia obranyschopnosti a vojensko-hospodárskej moci krajiny.

Podľa týchto zásad rozmiestoval sa priemysel SSSR.

V priebehu socialistickej industrializácie SSSR sa vytvorily nové priemyselné základne na Urale, v západnej Sibíri, v strednej Ázii. Príkladom racionálneho využitia rúd Uralu a uhlia Kuzbassu je Uralo-kuznecký kombinát.

Za roky stalinských päťročníc vidíme všeobecný presun priemyslu na východ. Kým za cárskeho Ruska podiel priemyselnej výroby východných oblastí bol minimálny, za roky socialistickej industrializácie sa podstatne

zvyšuje. Využívajú sa všetky surovinové, rudné, uhľové, energetické zdroje v krajine a rozsiahly a organizovaný geologický prieskum odkrýva nové kolosálne rezervy.

Leninsko-stalinská politika socialistickej industrializácie krajiny je základom rozvoja hospodárstva i kultúry sväzových republík a národných oblastí. J. V. Stalin na X. sjazde strany r. 1921 rozvádza, v čom je podstata národnostnej otázky v Sovietskom sväze.

„Podstata národnostnej otázky v Ruskej socialistickej federatívnej sovietskej republike je v tom, že treba odstrániť faktickú zaostalosť (hospodársku, politickú, kultúrnu) niektorých národov, ktorú zdedily z minulosti, že treba umožniť zaostalým národom dohoniť centrálné Rusko i v štátnom i v kultúrnom i v hospodárskom smere.“⁴³

Ruský proletariát účinne pomáhal zaostalým národom a tieto sa urýchlým tempom dostávaly dopredu pri budovaní svojho priemyslu ako základu pokroku v pôdohospodárstve, kultúre a iných oblastiach.

Ak v celosväzovom meradle priemyselná výroba r. 1940 v porovnaní s r. 1914 vzrástla 12 ráz, v kazachskej socialistickej republike za to isté obdobie 19,6 ráz, v arménskej 22,6 ráz, v gruzínskej 27 ráz, v kirgizskej 153 ráz a v Tadžikistane dokonca 277 ráz.

Takýto vzrast nepozná ani jedna krajina na svete. S rastom priemyslu rastú i vlastné kádre budovateľov priemyslu, rodí sa a rastie národná inteligencia. Mnohé národy pre svoju zaostalosť nemaly ani proletariát. Tento so vznikom a rastom priemyslu rastie kvantitatívne i kvalitatívne a predstavuje pevnú oporu proletárskeho štátu. Úspešne sa rozvíja vlastná kultúra — národná formou, socialistická obsahom. Predtým zaostalé krajiny menia sa na kvitnúce, priemyselne vyspelé socialistické sväzové republiky.

Likvidácia vykorisťovateľského systému, nielen právne, ale aj faktické zrovnoprávnenie všetkých národov a národností SSSR, dôsledné uskutočňovanie stalinskej národnostnej politiky upevnilo mnohonárodný sovietsky štát. „V dôsledku toho máme teraz úplne skonsolidovaný, mnohonárodný socialistický štát, ktorý obstál vo všetkých skúškach a ktorému by jeho stabilitu mohol závidieť ktorýkoľvek národný štát kdekoľvek na svete.“⁴⁴

⁴³ J. V. Stalin, *Spisy* 5, Bratislava 1952, 48—49.

⁴⁴ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1948, 609.

2. VÝSLEDKY INDUSTRIALIZÁCIE SSSR. PREMENA SSSR ZO ZAOSTALEJ AGRÁRNEJ KRAJINY NA POPREDNÚ PRIEMYSELNÚ VEVMOC

V Sovietskom sväze sa v dôsledku industrializácie priemysel priam búrlivo rozvíjal. To nebol obyčajný rozvoj krajiny zo zaostalosti k pokroku. „Bol to skok, pomocou ktorého sa naša vlasť premenila zo zaostalej krajiny na poprednú, z agrárnej na priemyselnú.“⁴⁵

Tento skok zo zaostalosti k pokroku sovietska krajina uskutočnila za krátke historické obdobie, asi za 13 rokov, od začiatku prvej päťročnice r. 1928 do začiatku druhej svetovej vojny.

V dôsledku uskutočnenia industrializácie v SSSR zmenil sa pomer priemyselnej a pôdohospodárskej výroby. Ak r. 1913 bol pomer 42,1% : 57,9%, r. 1937 podiel priemyslu vzrástol na 74,4% a pôdohospodárstva klesol na 25,6%.

Podiel výrobných prostriedkov v celej priemyselnej výrobe r. 1913 predstavoval len 33,3%, r. 1940 sa zvýšil na viac ako 60%. Podiel strojárstva v celej priemyselnej výrobe bol r. 1913 len 6,8% a r. 1940 sa zvýšil na 36%. Ani v jednej krajine nie je strojárstvo také rozvinuté, aby predstavovalo $\frac{1}{3}$ celej priemyselnej výroby. V tomto ohľade sa Sovietsky sväz dostal na prvé miesto na svete.

Značne sa zvýšila úroveň priemyselnej výroby. R. 1940 v porovnaní s r. 1913 celková priemyselná výroba vzrástla na dvanásťnásobok, pričom strojárstvo na 45násobok a výroba elektrickej energie na 26násobok. V dôsledku industrializácie značne vzrástly rozmery výroby. R. 1940 SSSR vyrábala 15 miliónov ton liatiny, 18.300 tis. ton ocele, 166 miliónov ton uhlia a 31 miliónov ton nafty. Vo všetkých týchto odvetviach výroba r. 1940 v porovnaní s r. 1913 vzrástla o 4,5—5 ráz.

SSSR už v dôsledku splnenia druhej päťročnice prešiel s piateho miesta vo svetovej priemyselnej výrobe na druhé miesto na svete a na prvé v Európe. Ak podiel priemyselnej výroby cárskeho Ruska predstavoval len 2,6% celej svetovej priemyselnej výroby, r. 1937 priemyselná výroba SSSR sa zvýšila skoro na 16% celej svetovej priemyselnej výroby. SSSR bezpečne zaujal prvé miesto na svete v celom rade odvetví priemyslu, ako napr. vo výrobe pôdohospodárskych strojov, kombajnov a

⁴⁵ J. V. Stalin, *Prejav na predvolebnom shromaždení voličov 9. febr. 1946*, Bratislava 1949, 18.

pod. Vo výrobe elektrickej energie sa SSSR z 15. miesta dostal r. 1940 na 3. miesto na svete.

Výstavba vlastného strojárstva — jadra priemyslu — vyriešila dôležitú úlohu — a to zabezpečenie technicko-hospodárskej nezávislosti prvej socialistickej krajiny od kapitalistického obkľúčenia. SSSR vyrábala už r. 1940 všetko, čo bolo potrebné pre vytváranie predpokladov na postupný prechod od socializmu ku komunizmu. Ak r. 1928 SSSR dovážal jednu tretinu všetkých strojov a strojného zariadenia z kapitalistickej cudziny, tak r. 1937 dovážal už len 0,9% strojov. Kým r. 1928 dovážal celý rad potrebných surovín (alumínium, kaučuk), r. 1937 už bol dovoz týchto surovín zastavený. Sovietsky sväz dokonca začal r. 1937 vyvážať výrobky strojárstva najmä na Ďaleký Východ, tak autá, traktory, pôdohospodárske stroje a pod.

Okrem tejto kvantitatívnej stránky, ktorá poukazuje na búrlivý rozvoj krajiny, je potrebné poukázať i na kvalitatívne zmeny v hospodárstve SSSR v dôsledku socialistickej industrializácie.

Rastom socialistickeho priemyslu, socialisticou industrializáciou krajiny boli vytlačené súkromnokapitalistické elementy z priemyslu. Sovietsky ľud vedený robotníckou triedou na čele so stranou Lenina a Stalina pevne sa držal smernice danej na XVI. sjazde VKS(b). „My nepotrebujeme akúkoľvek industrializáciu. Nám je potrebná taká industrializácia, ktorá zabezpečuje rastúcu prevahu *socialistických foriem priemyslu* nad formami *malovýrobnými* a tým viac *kapitalistickými*. Charakteristická črta našej industrializácie je v tom, že je to industrializácia *socialistická*, industrializácia zabezpečujúca víťazstvo *zospoločenšteného* sektoru priemyslu nad malovýrobným i kapitalistickým sektorom.“⁴⁶

Socialistická industrializácia krajiny vytvorila materiálne predpoklady pre kolektivizáciu pôdohospodárstva, ona je materiálnou základňou pre socialistické prebudovanie dediny.

Napokon na základe uskutočnenia socialistickej industrializácie bola navždy zlikvidovaná nezamestnanosť. Socialistická industrializácia je bezpečným základom pre neustále zvyšovanie materiálnej a kultúrnej úrovne celej socialistickej spoločnosti, tak ako to vyplýva zo základného ekonomického zákona socializmu.

Socialistická industrializácia SSSR rozriešila a likvidovala protiklad medzi najpokrokovejším sovietskym zriadením a zaostalou materiálno-

⁴⁶ J. V. Stalin, *Sočinenija* 12, 267.

výrobnou základňou tohto zriadenia. V dôsledku socialistickej industrializácie v SSSR bola vybudovaná nová materiálno-výrobná základňa socializmu.

Sovietsky sväz v dôsledku uskutočnenia industrializácie stal sa mohutnou priemyselnou krajinou. Tým industrializácia splnila svoju úlohu; bola zlikvidovaná zaostalosť, vybudovaná nová materiálno-výrobná základňa socializmu, zabezpečená technicko-hospodárska samostatnosť a nezávislosť od kapitalistického obkľúčenia. Obranyschopnosť krajiny sa upevnila a pred druhou svetovou vojnou bol už Sovietsky sväz hospodársky na vojnu pripravený.

Tým sa však nevyčerpáva obsah industrializácie. Industrializácia pokračuje v SSSR i dnes a vytvára materiálne predpoklady pre prechod od nižšej fázy komunizmu k vyššej, od socializmu ku komunizmu v SSSR.

J. V. Stalin vo svojej geniálnej práci *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* zdôrazňuje, že prvou predbežnou podmienkou skutočného prechodu ku komunizmu je nepretržitý rast celej spoločenskej výroby s uprednostným rastom výroby výrobných prostriedkov. Ďalší rozvoj priemyslu s prvoradým rozvojom ťažkého priemyslu a jeho jadra — strojárstva zabezpečí nepretržitý rast výroby v ostatných odvetviach národného hospodárstva.

Grandiózny rozvoj priemyslu v SSSR v druhej povojnovej stalinskej päťročnici, stavby komunizmu, výstavba energetickej základne — to je konkrétny výraz geniálnych téz J. V. Stalina prípravy prechodu ku komunizmu v SSSR.

3. MEDZINÁRODNÝ VÝZNAM LENINSKO-STALINSKÉHO UČENIA O SOCIALISTICKEJ INDUSTRIALIZÁCI

Podľa princípov leninsko-stalinského učenia o socialistickej industrializácii uskutočňovala sa nielen industrializácia SSSR, ale dnes sme svedkami toho, ako podľa týchto zásad uskutočňuje oslobodený ľud v ľudovodemokratických krajinách výstavbu socializmu. Učenie Lenina-Stalina — to je návod na praktickú činnosť. Príklad Sovietskeho sväzu — to je vzor pri uskutočňovaní industrializácie ľudovodemokratických krajín.

Industrializácia v ľudovodemokratických krajinách sa uskutočňuje podľa požiadaviek hlavného ekonomického zákona socializmu. Na základe rastu výroby, na základe jej zdokonaľovania, používaním modernej, súčasnej techniky vzrastá materiálna i kultúrna úroveň širokých mas pra-

cujúcich. Industrializácia ľudovodemokratických krajín prebieha — tak ako v SSSR — za súčasného zvyšovania materiálnej i kultúrnej úrovne pracujúcich.

Vo všetkých ľudovodemokratických krajinách vidíme prvoradý rozvoj ťažkého priemyslu a jeho jadra — strojárstva ako základu industrializácie i základu pre socialistické prebudovanie pôdohospodárstva — ako oporu obranyschopnosti krajiny.

Ľudovodemokratické krajiny zavrhly kapitalistické spôsoby industrializácie a idú cestou, ktorú im ukázal Sovietsky sväz, cestou mobilizácie vnútorných zdrojov pre budovanie priemyslu.

V dôsledku pomoci SSSR a vzájomnej spolupráce ľudovodemokratických krajín sme svedkami vysokého tempa rozvoja priemyslu, aké doteraz nepoznala ani jedna z týchto krajín.

V procese výstavby priemyslu rastú nové kádre budovateľov socializmu, školí sa nová socialistická inteligencia z robotníckej triedy a je jej oddaná.

Pri industrializácii ľudovodemokratických krajín sa uplatňujú socialistické princípy rozmiestšovania výrobných síl, rovnomerné rozvíjanie priemyslu a industrializácie zaostalých oblastí a národov.

Ľudovodemokratické krajiny v dôsledku socialistickej industrializácie dosiahly významné úspechy. V porovnaní s predvojnovou úrovňou priemyselnej výroba vzrástla v r. 1952 v ČSR viac ako 2-krát, v Poľsku 3,5-krát, v Rumunsku 2,3-krát, v Bulharsku (mimo domáceho priemyslu) 4,3-krát, v Maďarsku viac ako 3 razy a v Albánsku dokonca 7,5-krát.⁴⁷

Socialistická industrializácia v ľudovodemokratických krajinách potvrdzuje a dokazuje všeobecnú medzinárodnú platnosť leninsko-stalinského učenia o socialistickej industrializácii. Všetky základné princípy, konkretizujúc ich v daných podmienkach v ľudovodemokratických krajinách, plne sa uplatňujú.

No nehľadiac na všeobecnú platnosť leninsko-stalinského učenia o socialistickej industrializácii, industrializácia ľudovodemokratických krajín má určité zvláštnosti, ktoré ju odlišujú od industrializácie SSSR. Tieto zvláštnosti črty vyvolala iná medzinárodná situácia po druhej svetovej vojne.

1. Socialistická industrializácia v ľudovodemokratických krajinách prebieha za všestrannej a účinnej pomoci mohutného Sovietskeho sväzu. SSSR hral rozhodujúcu úlohu pri vytváraní podmienok vzniku a upev-

⁴⁷ Pozri: Pravda z 9. júna 1953, Bratislava, str. 5.

nenia ľudovodemokratického zriadenia ako predpokladu socialistickej industrializácie krajiny. SSSR pomáha ľudovodemokratickým krajinám všestranne i pri budovaní socializmu, či už ide o pomoc materiálnu, morálnu, politickú. Ľudovodemokratické krajiny čerpajú z obrovských a všestranných sovietskych skúseností, učia sa od KSSS a sovietskych ľudí budovať socializmus. Kým Sovietsky sväz ako prvá krajina budujúca socializmus išiel po nevyskúšanej a neprebádanej ceste, ľudovodemokratické krajiny majú v SSSR veľký vzor budovania socializmu, môžu preto postupovať rýchlejšie a ľahšie prekonávať prekážky.

2. Industrializácia ľudovodemokratických krajín prebieha v podmienkach existencie nového demokratického svetového trhu, ktorý sa vytvoril po druhej svetovej vojne. Medzi ľudovodemokratickými krajinami a SSSR naviazala sa úzka priateľská spolupráca, vytvorili sa nové medzinárodné hospodárske vzťahy, aké dosiaľ história nepoznala. Ľudovodemokratické krajiny v dôsledku toho nebudujú komplexnú ekonomiku, ako bol prinútený SSSR — jediná krajina v kapitalistickom obkľúčení. V podmienkach nového demokratického svetového trhu, úzkej hospodárskej spolupráce SSSR a ľudovodemokratických krajín navzájom, industrializácia v týchto krajinách uskutočňuje sa v podmienkach delby práce vnútri demokratického trhu. Jednotlivé ľudovodemokratické krajiny začínajú sa špecializovať na výrobu takých výrobkov, pre ktoré majú zvlášť dobré podmienky, naväzuje sa kooperácia medzi závodmi v rôznych krajinách.

Také sú zvláštnosti industrializácie ľudovodemokratických krajín. No tieto zvláštnosti neznamenajú, že leninsko-stalinské učenie o socialistickej industrializácii v ľudovodemokratických krajinách neplatí, naopak, industrializácia v ľudovodemokratických krajinách nám potvrdzuje všeobecnú platnosť leninsko-stalinského učenia o socialistickej industrializácii, dokazuje ho a v nových konkrétnych podmienkach leninsko-stalinské učenie sa ďalej rozvíja a obohacuje o nové skúsenosti budovania socializmu v ľudovodemokratických krajinách.

JAN FERIANC

K OTÁZKAM SKÚMANIA HODNOTOVÝCH PROPORCIÍ NÁRODNÉHO HOSPODÁRSTVA

Usnesenie našej strany a vlády o uskutočnení peňažnej reformy a zrušení lístkového systému na potravinárske a priemyselné tovary je výsledkom skutočnosti, že náš pracujúci ľud dosiahol pod vedením KSČ významné úspechy pri budovaní socializmu v našej vlasti. Tieto úspechy sa prejavili v tom, že výroba nášho socialistického priemyslu dosiahla už dvojnásobok predvojnovej úrovne, že v pôdohospodárstve sme vybudovali zdravé základy socialistickej družstevnej veľkovýroby, ktorá spolu so štátnymi majetkami hospodári už dnes na 44% všetkej ornej pôdy. Významné úspechy dosiahol náš ľud aj vo sfére obehu, kde 99% obchodu je v rukách štátu a družstiev.

Výsledkom týchto úspechov je ďalej to, že sa náš národný dôchodok zvýšil oproti predvojnovej úrovni približne o 50%, pričom okolo troch štvrtín národného dôchodku sa u nás rozdeľuje na materiálne a kultúrne potreby nášho ľudu. Strana a vláda v usneseniach zabezpečuje ďalší rad výhod pracujúcim oproti minulosti tým, že sa zvyšujú základné mzdové tarify, základné platy, penzie a zaopatrovacie prídavky.

Uskutočnenie menovej reformy a odstránenie lítkov na priemyselné a potravinárske tovary bolo súčasne spojené so stanovením jediných štátnych maloobchodných cien. Súčasne s prechodom na voľný trh došlo k významným zmenám v cenových reláciách, v ktorých sa teraz odráža hospodárska štruktúra našej krajiny. Pri dosiahnutej vysokej úrovni nášho priemyslu vzťah cien potravín a priemyselných článkov nezodpovedal štruktúre celého hospodárstva na danom vývinovom stupni. V dô-

sledku cenových intervencií byly ceny prideloovaných potravín v pomere k priemyselným tovarom veľmi nízke, čo bolo jednou z príčin neustálych ťažkostí v zásobovaní. Pri nových cenách potravín vychádzala naša strana a vláda zo súčasného stavu poľnohospodárskej výroby. Poľnohospodárska výroba napriek tej radostnej skutočnosti, že sa oproti predvojnovej úrovni zvýšila, zaostáva v úrovni produktivity práce ďaleko za priemyslom, čo sa prejavilo v tom, že ceny potravín sú v nových cenových reláciách vyššie ako ceny priemyselných tovarov. Ceny priemyselných tovarov boli snížené v priemere o 37% oproti komerčným cenám na voľnom trhu.

Zavedenie jediných štátnych maloobchodných cien znamená, že československá koruna má na celom trhu rovnakú kúpnu silu. Zvýšená hodnota koruny predstavuje ohromný podnet k lepším výkonom, k zvyšovaniu výroby v priemysle, stavebníctve, poľnohospodárstve, k zvýšeniu výkonov dopravy, k zlepšeniu práce nášho socialistického obchodu a výkupných organizácií.

Význam usnesenia strany a vlády o menovej reforme a odstránení lístkov na priemyselné a potravinárske tovary nespočíva len v úspechoch, ktoré toto významné opatrenie prinieslo našim pracujúcim, ale predovšetkým v tom, že otvára nášmu národnému hospodárstvu úžasnú perspektívu rozvoja, pretože v smysle využívania poznaných zákonov zospoločenejšenej výroby odstránilo celý rad brzd. Teraz ide o to, shospodárňovať celý proces spoločenskej reprodukcie, poznávať a využívať zákony spoločenskej výroby.

Prechod k voľnému hospodárstvu a kurz politiky na neustále snižovanie cien spotrebných tovarov, rozširovanie ich sortimentu, zvyšovanie kvality, zlepšovanie poskytovaných služieb však vyžaduje od všetkých hospodárskych pracovníkov oveľa hlbšie vniknúť do ekonomiky výroby. Na to je predovšetkým potrebné vyzbrojiť sa znalosťami teórie, pretože pri všetkých týchto hodnotových či cenových reláciách máme do činenia s mnohosektorovosťou v hospodárstve, s vyššou a nižšou formou socialistického vlastníctva, s malovýrobou a kapitalistickým sektorom. V dôsledku tohto vznikajú v národnom hospodárstve neobyčajne složité vzťahy, pretože zákony a súvislosti prekonávajú rýchly proces nielen kvantitatívnych, ale aj kvalitatívnych zmien, začínajú pôsobiť nové zákony, ktorým otvára cestu proces industrializácie a kolektivizácie, čo kladie neobyčajné požiadavky na znalosť teórie, lebo len za tohto predpokladu je možná správna orientácia. Ako hovorí s. Stalin: „... Teória,

ak je ona skutočnou teóriou, dáva praktíkovi silu orientácie, jasnosť perspektívy, istotu v práci a vieru vo víťazstvo našej veci.“¹

I. METÓDA SKÚMANIA HODNOTOVÝCH PROPORCIÍ

Skúmanie hodnotových, cenových, dôchodkových relácií v národnom hospodárstve, upevňovanie hodnoty menovej jednotky a kúpnej sily obyvateľstva nielen v celku, ale aj podľa tried a sociálnych skupín, umožňujú nám syntetické národohospodárske bilancie. To je systém konkrétnych ekonomických ukazovateľov vyjadrujúcich proces a výsledky plánovanej socialistickej rozšírenej reprodukcie v celku, v smere hospodársko-politických smerníc strany a vlády, opierajúcich sa o poznané ekonomické zákony hospodársko-spoločenského vývinu.

Ich úlohou je skúmať, objasniť a odôvodniť hodnotové a finančné procesy v národnom hospodárstve, nájsť príčinný vzťah na základe historického skúmania vývoja národného hospodárstva. Syntetické národohospodárske bilancie ukazujú, ako sa v jednotlivých konkrétnych obdobiach (v priereze 1 roku, 5 rokov a pod.) vytvárajú hodnotové a finančné vzťahy, ako a čím je podmienené tempo rozvoja národného hospodárstva, ktoré otázky vystupujú do popredia v danom období a budujú tak systém poznatkov pre skúmanie najdôležitejších proporcií národného hospodárstva pre ich správny odraz v národohospodárskom pláne a pre operatívne riadenie národného hospodárstva.

Ak tento systém bilancií má spĺňať požiadavku reálneho odrazu objektívnych procesov prebiehajúcich v národnom hospodárstve musí sa táto sústava prispôbovať meniacej sa skutočnosti, zmenám vyplývajúcim zo spoločenskej formy výrobného procesu, z postavenia tried a skupín v spoločenskej výrobe. Preto nemožno tieto bilancie chápať ako systém schém a tabuliek, lebo ako učí Lenin, „schémy samy osebe nemôžu nič dokazovať, môžu nanajvýš ilustrovať proces, ak sú jeho jednotlivé prvky teoreticky odôvodnené“.

Syntetické bilancie, vyjadrujúce zákonité súvislosti národohospodárskych procesov, objektívne nutné proporcie, vychádzajú z dialekticko-materialistického nazierania. To vyžaduje, aby sme pri skúmaní vývinu vecí a javov vychádzali z ich vnútorného obsahu, zo súvislosti, v ktorej

¹ J. V. Stalin, *Sočinenija* XII, 142.

sa nachádza jedna vec s inou, t. j. aby sme sa na vývin vecí a javov dívali ako na ich vnútorný nevyhnutný pohyb, pričom javy sú vo svojom pohybe spojené, každý spolupôsobí s inými obklopujúcimi ho vecami a javmi. Syntetické bilancie vyjadrujú jednak vecné vzťahy spoločenskej výroby, ktoré sú nezávislé od spoločenskej formy výrobného procesu, ako aj vzťahy vyplývajúce z jeho spoločenskej formy. Medzi vecné vzťahy patrí napr. rozdelenie spoločenského produktu na I. a II. skupinu spoločenskej výroby, odvetvová štruktúra národného hospodárstva a pod., zo spoločenskej formy vyplývajú určité vlastnicke formy, triedy, skupiny.

Syntetické bilancie skúmajú proces rozšírenej socialistickej reprodukcie v hodnotovej a finančnej forme. Treba však poznamenať, že príčinou zmien v hodnotových a finančných procesoch sú predovšetkým zmeny v materiálnych procesoch, zmeny v počte a produktivite pracovníkov v národnom hospodárstve. Preto je nevyhnutná väzba syntetických bilancií na bilancie materiálne, bilancie pracovných síl, bilancie dopravné. Hoci každá z týchto bilancií skúma iný predmet (alebo ten istý predmet s rôznych hľadísk), hoci v každej tejto bilancii vyjadrujeme skúmané procesy v iných merných jednotkách (v Kčs, tonách, tkm, hodinách, normohodinách, dňoch atď.), musí byť medzi nimi zachovaná väzba, aby pomocou rôznych prepočítacích jednotiek (koeficientov, noriem, normatívov atď.) bolo možné vzájomne ich porovnávať.

Najvšeobecnejšou jednotkou takéhoto porovnávania je peňažná jednotka, pomocou ktorej možno jednotlivé druhy a množstvá výrobkov, služieb, materiálov, energie, palív, tkm a pod. porovnávať s ukazovateľmi syntetických bilancií, alebo ukazovateľov v bilanciách pracovných síl cez mzdové fondy naviazať na ukazovateľov finančných a pod. Podstata problému však spočíva v tom, že všetky vyššie uvádzané merné jednotky, pomocou ktorých meriame a spresňujeme naše poznatky, nie sú samy nemenné konštanty, ako je to napríklad v prírodných vedách, vo fyzike, chémii, v technických disciplínach, ale tieto merné jednotky (normy, normatívy, koeficienty, hodnota menovej jednotky) sú samy predmetom plánovania, nakoľko všetky tieto merné jednotky, ich široké uplatnenie v národnom hospodárstve sú vedeckým základom plánu rozvoja národného hospodárstva, pomocou ktorých možno presne počítať a riadiť výrobu i spotrebu.

Čím viacej ich je a čím viac sú tieto normy, koeficienty a ukazovatelia podložené novou technikou a novými formami práce, tým presnejšie poznávame a ovládame skutočnosť, tým viacej rezerv sa odhaľuje, tým

vyššie je tempo rozvoja národného hospodárstva a tým hlbšie sa uplatňuje základný zákon socializmu — maximálne zabezpečenie stále rastúcich potrieb celej spoločnosti neustálym rozvojom výroby na základe najvyššej techniky.

Rozvinutie systému syntetických bilancií umožňuje analýzu a riadenie najdôležitejších proporcií v národnom hospodárstve, preto sú tieto bilancie základnou kostrou plánu rozvoja národného hospodárstva. V tomto systéme musí sa odraziť jednotná koncepcia, bez ktorej niet línie, niet smeru, nie je možné ovládanie vývoja. Preto už na začiatku vlády soviетov zdôrazňoval Lenin, že sa celé národné hospodárstvo stáva v určitom smysle jedným kombinátom, pričom zdôrazňoval nevyhnutnosť jednotnej koncepcie a globálneho pohľadu a odmietal vytrhávajúce jednotlivých článkov z celkovej súvislosti.

Samotné syntetické bilancie ako časť systému národohospodárskych bilancií môžeme rozdeliť na dve skupiny:

1. hodnotové bilancie,
2. finančné bilancie.

Hodnotové bilancie vyjadrujú spoločenský proces reprodukcie vcelku, výrobu, rozdelenie, obeh a spotrebu spoločenského produktu a národného dôchodku. V hodnotových bilanciách však nevyjadrujeme len tú časť spoločenskej výroby, ktorá má hodnotu v ekonomickom smysle, ale aj naturálnu spotrebu, u ktorej sa ani formálne nevytvára cena, aby sme mohli posúdiť jej vplyv na hodnotové vzťahy.

Pre vysvetlenie rozdielov medzi hodnotovými a finančnými bilanciami, ktoré vo všeobecnosti predstavujú jednotnú sústavu syntetických bilancií, treba uviesť tieto zvláštnosti:

1. Hodnotové bilancie skúmajú národné hospodárstvo vždy s hľadiska vývoja vlastníckych foriem (triednej alebo sektorovej štruktúry), s hľadiska odvetví národného hospodárstva (primysel, poľnohospodárstvo atď.) a skupín I. a II. (výroba výrobných prostriedkov a spotrebných statkov). Naproti tomu finančné bilancie, ktoré skúmajú spoločenský produkt a národný dôchodok v peňažnej forme, dívajú sa vždy na národné hospodárstvo s hľadiska konkrétnej organizácie, preto v nich ide o sústavu, ktorá preniká cez ministerstvá a hlavné správy až do jednotlivých podnikov.

2. Druhý rozdiel medzi týmito bilanciami spočíva v tom, že kým hodnotové bilancie vyjadrujú národohospodárske procesy v stálych (porovnateľných) a bežných cenách, zatiaľ finančné bilancie bazujú vždy len

na cenách príslušného obdobia, teda vždy len na bežných cenách. Stále ceny v hodnotových bilanciách slúžia pre sledovanie dynamiky vývoja proporcií v národnom hospodárstve; bežné ceny umožňujú sledovať proporcie v konkrétnom období, za danej cenovej a dôchodkovej hladiny, ako aj k tomu, aby bolo možné naviazanie hodnotových bilancií na bilancie finančné, ktoré spočívajú len na bežných cenách.

3. Treťou zvláštnosťou je to, že finančné bilancie napriek tomu, že bazirujú na bežných cenách, nevyjadrujú hodnotové vzťahy v národnom hospodárstve, ale finančné vzťahy medzi podnikmi a inými organizačnými útvarmi alebo medzi týmito organizačnými útvarmi a obyvateľstvom. Preto je skúmanie finančných vzťahov v týchto bilanciách neoddeliteľné od skúmania finančného systému ako celku.

4. Štvrtá zvláštnosť spočíva v tom, že hoci obidve tieto sústavy bilancií (hodnotové a finančné) používajú peňažné jednotky, ide v nich o rozdielnu problematiku. Kým v hodnotových bilanciách vystupujú peniaze len vo svojej funkcii miery hodnôt, pomocou ktorej vyjadrujeme materiálne procesy v národnom hospodárstve, zatiaľ vo finančných bilanciách je vedľa tohto čisto reálneho aspektu zastúpený aj aspekt peňažný — že sa totiž vo finančných bilanciách s peniazmi zachádza ako s predmetom plánovania, peniaze vystupujú ako obeživo, ako platidlo, ako uschovateľ hodnôt, ako nástroj tvorenia akumulácie.

Ústredné miesto v hodnotových bilanciách zaujíma bilancia spoločenského produktu, a to tak v sústave výroby, ako aj v sústave rozdelenia, znovurozdelenia a konečného použitia. Na túto bilanciu bezprostredne naväzuje bilancia národného dôchodku v sústave jeho tvorby, rozdelenia, znovurozdelenia a konečného použitia. Bilancovanie v týchto sústavách vychádza buď z jednotlivých odvetví, buď s hľadiska tvorby dôchodkov (orgánov spoločnosti, obyvateľstva podľa tried a sociálnych skupín), buď s hľadiska výdajov (orgánov spoločnosti a obyvateľstva). Pretože pritom ide vždy o ten istý národný dôchodok skúmaný s rozličných hľadísk, jeho celková suma — suma novovytvorenej hodnoty v odvetviach materiálnej výroby — musí sa rovnať sume príjmov a tieto zase sume výdajov, pretože nemožno rozdeliť viacej, ako sa vyrobí, ani vydať pri konečnom použití viacej, ako predstavuje suma príjmov. Ďalej sa na tieto bilancie pripájajú bilancie základných fondov vyjadrujúce proces ich reprodukcie.

Prechodom medzi hodnotovými a finančnými bilanciami je bilancia príjmov a výdajov obyvateľstva, ktorá v inej dimenzii rozvíja jednu časť národného dôchodku (dôchodky a výdaje obyvateľstva prebiehajúce v pe-

ňaznej forme) podľa postavenia jednotlivých tried a skupín vo výrobe a tomu zodpovedajúcich foriem dôchodkov. Táto bilancia má znaky obidvoch sústav (hodnotových i finančných, ktoré sme rozviedli vyššie), preto je spojovacím mostíkom medzi obidvoma týmito sústavami bilancií.

Vo finálnych bilanciách zaujíma zase centrálné miesto štátny rozpočet vyjadrujúci najdôležitejšie finálne vzťahy v národnom hospodárstve. Na štátny rozpočet naväzuje ďalej celý rad operatívnych finančných bilancií, finančné bilancie jednotlivých ministerstiev až podnikov, bilancie nevýrobnej sféry národného hospodárstva (organizácie a ústavy), úverový a pokladničný plán štátnej banky. Väzbu všetkých finančných bilancií odkontroluje nakoniec úhrnný finančný plán.

Napriek tomu, že syntetické bilancie rozdeľujeme na tieto dve sústavy bilancií (hodnotové a finančné), tvoria tieto bilancie jeden celok, pretože každá z nich charakterizuje celé národné hospodárstvo ako celok, avšak každá s iných hľadísk, v iných dimenziách, a preto aj v inej forme. Takto sa tieto bilancie navzájom dopĺňajú a umožňujú poznávať pôsobenie ekonomických zákonov v konkrétnych podmienkach rozvoja národného hospodárstva a využívať ich v praxi socialistickej výstavby.

II. HODNOTOVÉ PROPORCIE NÁRODNÉHO HOSPODÁRSTVA

Hodnotové proporcie národného hospodárstva určuje zákon plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva. Z určitej štruktúry národného hospodárstva (odvetvovej, pomeru I. a II. skupiny, pomeru sféry výroby, obehu a spotreby), vyplývajú už aj hodnotové proporcie. Teoretickým základom skúmania týchto proporcií je marxistickoleninská teória rozšírenej socialistickej reprodukcie, ktorej základné tézy postavil Marx v II. a III. sväzku *Kapitálu* a v *Kritike Gothajského programu*, kde vyložil proces konečného použitia spoločenského produktu v podmienkach komunistickej spoločnosti. V podmienkach prechodného obdobia rozvinuli ďalej Lenin a Stalin tieto základné tézy v nesmieriteľnom boji proti rôznym smerom, ktoré si postavily za cieľ vyvrátiť túto teóriu.

Lenin vo svojich geniálnych prácach rozbil nesprávne názory revizionistov (Bernsteina, a i.), národníkov, ktorí v podstate vychádzali z reakčnej teórie Sismondího (Vorooncov, Danielson), legálnych marxistov (P. Struve, T. Branovskij). V ďalšom vývoji uhájil revolučný obsah marxis-

tickej teórie reprodukcie s. Stalin, ktorý rozdrvil nesprávne názory z tábora pravých v období industrializácie a kolektivizácie. K otázkam reprodukcie sa s. Stalin vrátil vo svojej poslednej práci *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, kde dokázal, „že Marxove schémy reprodukcie sa vôbec nevyčerpávajú odrazom špecifickosti kapitalistickej výroby, že obsahujú zároveň mnoho základných téz reprodukcie, platných pre všetky spoločenské formácie a z nich zvlášť i pre socialistickú spoločenskú formáciu. Také základné tézy Marxovej teórie reprodukcie, ako je téza o rozdelení spoločenskej výroby na výrobu výrobných prostriedkov a na výrobu spotrebných prostriedkov, o uprednostení raste výroby výrobných prostriedkov za rozšírenej reprodukcie, o vzájomnom vzťahu medzi I. a II. skupinou, o nadvýrobku ako jedinom zdroji akumulácie, o vytváraní a určení spoločenských fondov, o akumulácii ako jedinom zdroji rozšírenej reprodukcie — všetky tieto základné tézy Marxovej teórie reprodukcie sú tými tézami, ktoré platia nielen pre kapitalistickú formáciu a bez aplikovania ktorých sa nemôže zaobísť žiadna socialistická spoločnosť pri plánovaní národného hospodárstva“.²

Ďalším teoretickým základom skúmania hodnotových proporcií v národnom hospodárstve je vymedzenie sféry pôsobenia zákona hodnoty v podmienkach socialistického hospodárstva, ktorý pôsobí predovšetkým pri obehu tovarov osobnej spotreby. Avšak v dôsledku toho, že pôsobenie tohto zákona sa vzťahuje aj na výrobu, nemožno sa pri riadení podnikov zaobísť bez prizerania na tento zákon. Formou prejavu zákona hodnoty je pohyb cien, kde sa prejavujú tak vplyvy výroby a rozdeľovania, ako aj požiadaviek spotreby, pričom sa suma týchto faktorov prejavuje až v procese výmeny tovarov, vo sfére obehu, t. j. tam, kde tento zákon pôsobí priamo, kde si podržiava úlohu regulátora.

Preto cena (pohyb cien) ako forma prejavu pôsobenia hodnotového zákona musí byť ovládaná vo všetkých štádiách spoločenskej výroby, pričom napriek tomu, že o cenách výrobných prostriedkov hovoríme len formálne, treba túto formu využiť ako nástroj hospodárnosti, proporcionality, ako nástroj triedneho boja.

Pretože bilancovanie spoločenského produktu a ďalšie rozvinutie hodnotových proporcií v ostatných častiach národohospodárskeho plánu sa zakladá na vyjadrovaní hodnoty v peniazoch — v cenách, treba, aby sa v pohybe cien odrážali hodnotové proporcie vyjadrené v bilancii spoločenskej výroby.

² J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 69.

čenského produktu podľa hospodársko-politických smerníc strany a vlády.

Cena jednotlivého produktu, tovaru, ako aj celý spoločenský produkt vyjadruje obidve časti hodnoty — hodnotu spotrebovaných výrobných prostriedkov (minulú, zhmotnenú prácu), ako aj novovytvorenú hodnotu (pridanú živou prácou). Tým je už v cene jednotlivého tovaru obsiahnutá požiadavka proporcionality, lebo plánované hodnotové proporcie — napr. plánované sníženie cien spotrebných tovarov — bude možné dosiahnuť len vtedy, ak spotreba obidvoch druhov prác (zhmotnenej i živej) bude zodpovedať plánu. Preto boj za snížovanie cien snižovaním vlastných nákladov je súčasne bojom za nové hodnotové proporcie v národnom hospodárstve. Toto sa zvlášť jasne prejavuje v piatej sovietskej päťročnici, kde plánované 25 %-né sníženie vlastných nákladov je zdrojom socialistickej akumulácie a snižovania cien spotrebných tovarov.

Ako vidíme, cena je dôležitým nástrojom rozdeľovania spoločenského produktu a národného dôchodku. Tak usnesenie našej strany a vlády o menovej reforme, o zrušení lístkov na priemyselné a potravinárske tovary a v súvislosti s tým sníženie cien priemyselných tovarov a ponechanie nezmenených výkupných cien v poľnohospodárstve, zvýšených o pomerne vysoké príplatky za naddodávky jednotlivých druhov poľnohospodárskych výrobkov, vedie k novej hodnotovej proporcii vo vzťahu medzi mestom a dedinou. Toto opatrenie vedie k presunu v rozdeľovaní národného dôchodku v prospech dediny. Tým je zvýraznený ten fakt, že výrobné podmienky v poľnohospodárstve sú oveľa horšie v porovnaní k priemyslu, oveľa nižšia produktivita práce, čo sa prejavuje aj na cenách potravinárskych tovarov.

Štát však môže využívať zákon hodnoty s prihliadnutím na hospodársko-politické zvláštnosti tým, že určuje odchýlky ceny od hodnoty na tú ktorú stranu, pre dosiahnutie celého radu hospodárskych výsledkov. Napr. ceny pečiva sú v porovnaní s cenami múky výhodnejšie z toho dôvodu, aby nákup hotových výrobkov bol pre kupujúcich výhodnejší ako nákup surovín (múky) čím sa dosahuje šetrenie práce žien v domácnostiach, omedzuje sa možnosť tvorenia špekulačných zásob.

Avšak odchýlky cien od hodnoty možno robiť len do určitej miery. Príliš veľké odchýlky cien od hodnoty smerom dolu sú v rozpore s úhradou nákladov prostredníctvom ceny, pričom môžu viesť k ťažkostiam v zásobovaní ako to bolo napr. po prvom uvoľnení z viazaného trhu s cukrom alebo múkou a pečivom, ktoré sa skrmovali. Veľké odchýlky ceny od hodnoty sú ďalej v rozpore s využitím ceny ako chozrasčotného

stimulu hospodárnosti materiálnou zainteresovanosťou pracujúcich i celého podniku.

Bola by však chyba vysvetľovať ovládanie zákona hodnoty len tým, že štát má možnosť určovať odchýlky ceny od hodnoty na tú ktorú stranu a súčasne zachovať podmienku, že suma hodnôt sa rovná sume cien. Pre ovládnutie zákona hodnoty treba ovládnuť všetky faktory, ktoré pôsobia na vytváranie nových hodnotových vzťahov a ktoré si celkom zákonite vynucujú pohyb cien, teda podmienky výroby, rozdeľovania, obehu, pôsobiace v smere základného ekonomického zákona socializmu.

III. MZDY VO VZŤAHU K OSTATNÝM ČASTIAM SPOLOČENSKÉHO PRODUKTU

Rozhodujúcim faktorom vytvárania nových hodnotových proporcií v národnom hospodárstve sú zmeny v produktivite práce. Zmeny v produktivite práce sa odrážajú v úsporách minulej zhmotnenej práce, ako aj v úsporách živej práce, pričom si tieto zmeny vynucujú pohyb cien, a to celkom zákonite. Táto zákonitosť pohybu cien vyplýva z toho, že hodnota je priamo úmerná množstvu vynaloženej práce a nepriamo úmerná jej produktivite. „Kde sa snižuje pracovný čas, potrebný pre výrobu tovaru, tam sa snižujú aj ceny; kde sa naopak pracovný čas zvyšuje, pri ostatných nezmenených podmienkach sa zvyšujú aj ceny.“³

Zmeny v množstve a produktivite práce sú však neustálym procesom, v dôsledku čoho nastáva neustály pohyb hodnoty — pretože každý výrobný proces, každý pracovný výkon sa odohráva v iných, nových podmienkach. Aby sme však postrehli tento proces zmien, musíme tieto zmeny merať cenou, ktorá v určitých časových intervaloch ostáva konštantná. Teda pretrhávame kontinuitu týchto neustálych zmien a meráme nové vzťahy v konštantnej jednotke v cene, ktorá sa mení, až tento proces zmien je taký veľký, že si vynucuje zmenu. Inakšie však nemožno postupovať, pretože ako hovorí Lenin: „... pohyb si nemožno predstaviť, vyjadriť, odmerať, zobrazit' bez toho, žeby sme nepretrhli kontinuitu, nezjednodušili, nezvulgarizovali, nerozdelili a neumŕtveli živé“.⁴

Teda každá zmena cien je preto riešením rozporu medzi novým obsahom a starou formou. To sa vzťahuje na obidve skupiny spoločenskej vý-

³ K. Marx, *Kapital* III, 195. (ruské vyd.).

⁴ V. I. Lenin, *Filozofskije tetradi*, 243.

roby (hoci o cenách výrobných prostriedkov hovoríme len formálne — lebo u týchto ostala už len forma). Tento nesúlad medzi pohybom hodnoty a ceny alebo zaostávanie pohybu ceny za pohybom hodnoty nám vysvetľujú dva faktory:

a) Národohospodársky plán určuje, že produktivita práce rastie rýchlejšie ako mzda. Zvýšenie produktivity práce znamená sníženie vynaloženej práce na jednotku výrobku a v dôsledku toho klesá aj hodnota na jednotku. Mzda stúpa pomalšie ako produktivita práce, čo znamená sníženie podielu miezd na jednotku výrobku. Pretože však produktivita práce stúpa rýchlejšie ako mzda, snižuje sa množstvo vynaloženej práce a tým aj hodnota klesá ešte rýchlejšie ako mzdový náklad na tú istú jednotku. Môže však nastať aj opačný prípad, za predpokladu, že by mzdy stúpaly (z akýchkoľvek príčin) rýchlejšie ako produktivita práce. Potom by narastal mzdový náklad na jednotku, pričom ak by išlo o zjav trvalejšieho rázu, vynútilo by si to zvýšenie cien.

b) Pohyb hodnoty a tým aj pohyb ceny nezávisí len od mzdy a množstva vynaloženej živej práce, ale aj od výšky prenesenej hodnoty do nového výrobku (opotrebovanie základných fondov a spotreba surovín, materiálu, energie) čiže od spotreby minulej zhmotnenej práce. Čím menej tejto práce prechádza do výrobku, tým viacej klesá hodnota.

Niektorí ekonomovia rozlišujú ešte tretí prípad vzrastu produktivity práce, že totiž zvýšenie úspor minulej zhmotnenej práce je fakticky rýchlejšie, ako sa to prejaví na usporených nákladoch, ak nastal vzrast produktivity práce pri výrobe materiálu (prípád a), vyššie), ktorý sa spotrebováva ako minulé zhmotnená práca. Ako vidieť, tento tretí prípad je len opakovanie prvého prípadu za predpokladu, že tempo vzrastu produktivity práce je vo všeobecnosti rýchlejšie ako tempo vzrastu miezd. Toto je jeden z faktorov, ktorý nevieme vyčíslit a ktorý je výsledkom procesu spoločenskej deľby práce.

Zákon plánovitého proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva si vynucuje hodnotové proporcie. Rozoberieme najprv tieto proporcie s hľadiska množstva vynaloženej práce a s hľadiska nákladov na vynaloženú živú prácu — miezd vo vzťahu k iným ukazovateľom charakterizujúcim, tú ktorú stránku reprodukčného procesu.

Výrazom nákladov vynaloženej živej práce v peňažnom vyjadrení je mzda. Mzda však nevyjadruje len peňažný náklad, ktorý je súčiastkou hodnoty, ale na druhej strane vyjadruje mzda rozdelenie spoločenského produktu, t. j. tú jeho časť, ktorá je určená pre spotrebu. Z toho vyplýva,

že mzda určuje na jednej strane náklady vynaloženej živej práce, na druhej strane zas rozdelenie novovytvorenej hodnoty vo výrobe.

Pomer miezd k novovytvorenej hodnote nemožno však v nijakom prípade stanoviť ľubovoľne, pretože túto proporciu, ktorá je jednou z najdôležitejších hodnotových proporcií národného hospodárstva, určujú ďalšie zákonité proporcie. Zákon odmeňovania podľa množstva a kvality práce si vynucuje, aby sa mzda (reálna) rovnala množstvu a kvalite vynaloženej práce. Teda so vzrastom produktivity musia nutne vzrastať aj mzdy, lebo len samotné snižovanie cien je v rozpore s požiadavkou tohto zákona. Zvyšovanie reálnej mzdy len snižovaním cien vedie k „uravnílove“.

Tento zákon bol dosiaľ u nás v dôsledku existencie dvojakého trhu neustále narušovaný, pretože peniaze, ktoré dostali pracujúci vo forme mzdy, nemali rovnakú kúpnu silu. Za ceny viazaného trhu nakupovali pracujúci základné potraviny, textil a obuv veľmi lacno, lebo ceny týchto tovarov boli intervenované. Množstvo týchto tovarov za nízke ceny bolo však viazané prídelmi. Každé zlepšenie na voľnom trhu znamenalo však v pomere k týmto cenám vysoké výdavky, preto zvýšené mzdy za zvýšené výkony vyjadrovaly požiadavku tohto zákona len nominálne, v skutočnosti však zvýšenému množstvu a kvalite práce nezodpovedala reálna mzda, čo bolo vážnou brzdou vzrastu produktivity práce. Na druhej strane mzdy a platy boli často nesprávne odôvodňované výškou cien na voľnom trhu. Odstránenie viazaného hospodárstva umožňuje využiť tento zákon uplatňovaním správnej mzdovej politiky.

Samotný ekonomický zákon odmeňovania podľa práce však ešte nevyvetľuje rozdielnosť tempa vzrastu týchto veličín. Vzťahy, ktoré sa tu vytvoria, určujú ďalšie proporcie národohospodárskeho plánu. Za určitého počtu pracovníkov v odvetviach materiálnej výroby bude tempo vzrastu produktivity práce a miezd určované tempom rozvoja národného hospodárstva, ktoré je určované objemom akumulčných fondov. Čím rýchlejšie rastie akumulácia, tým väčší musí byť rozdiel medzi tempom vzrastu produktivity a miezd, lebo čím väčšie budú akumulčné fondy, tým relatívne pomalšie môžu rásť spotrebné fondy. Tempo vzrastu miezd je za danej produktivity práce určované v podstate rozdelením novovytvorenej hodnoty na spotrebu a akumuláciu.

Určitý objem spotrebných fondov ešte však nerozhoduje o tejto proporcii, pretože hodnotové vyjadrenie určitého objemu spotrebného tovaru je závislé od cien spotrebného tovaru. Hodnotové vyjadrenie (v ce-

nách) spotrebného a akumuláčného fondu nemusí sa rovnať fyzickému objemu tempa vzrastu akumuláčných a spotrebných fondov. Tempo vzrastu spotrebných fondov v bežných cenách môže byť vyššie alebo nižšie ako tempo vzrastu v stálych cenách. Práve tak u akumuláčných fondov.

Teda ďalším faktorom, ktorý bude určovať túto proporciu, je cenová hladina spotrebných tovarov. Toto však ešte nevyčerpáva danú problematiku, pretože samotnú cenovú hladinu spotrebných tovarov určuje nielen tempo vzrastu mzdových fondov, ale aj úroveň ostatných dôchodkov obyvateľstva (platy v odvetviach nemateriálnej výroby, penzie a podpory, príjmy členov JRD podľa pracovných jednotiek, ako aj príjmy malovýrobného a kapitalistického sektoru).

Akým spôsobom čo do výšky má byť plánované zvýšenie miezd, zvýšenie ostatných príjmov obyvateľstva a aké môže byť zníženie cien, to určujú ďalej dve nutnosti:

1. Ak chceme pomocou miezd a platov viac pôsobiť v smere uplatnenia zákona odmeny podľa množstva a kvality práce, potom môže byť zvýraznené zvýšenie miezd, resp. ostatných príjmov obyvateľstva, v tomto prípade bude menšie zníženie cien;

2. samotné snižovanie cien je diktované nutnosťou upevňovania kúpnej sily menovej jednotky.

Preto je otázkou analýzy konkrétnej hospodársko-politickej situácie, ktorý z týchto faktorov má väčšiu váhu. Uskutočnená peňažná reforma, ako sme to vyššie uviedli, rieši všetky tieto otázky: zvyšujú sa mzdy a ostatné príjmy obyvateľstva včítane príjmov členov JRD z pracovných jednotiek,⁵ snižujú sa ceny, v dôsledku čoho sa upevňuje kúpna sila československej koruny a súčasne sa zvyšuje jej hodnota tým, že bola prevedená na zlatý podklad v pomere k najpevnejšej mene k sovietskemu rubľu.

Pokiaľ ide o upevňovanie kúpnej sily obyvateľstva a kúpnej sily

⁵ Priplatky k výkupným cenám si vynútila správne diferencovanie výkupných dodávkových povinností podľa tried, lebo v opačnom prípade by mohol z týchto zvýšených cien voľného predaja prebytkov získavať súkromný sektor, čím by mohlo dôjsť k tomu, že by sa národný dôchodok rozdeľoval v prospech kulakov. Diferencované dodávkové povinnosti, ktoré majú zachytiť trhovú výrobu u kulakov, diferencované platby za výkony STS a systém priamej výmeny priemyselných výrobkov pre JRD za výhodné ceny, všetky tieto opatrenia zvýhodňujú družstevný sektor oproti súkromnému sektoru.

menovej jednotky, tu sa tiež môžu vytvárať viaceré varianty v závislosti od statkovej bilancie národného dôchodku (od jeho štruktúry — spotrebné fondy a akumulčné fondy) v pomere k príjmovej štruktúre národného dôchodku, alebo inakšie povedané, k peňažnej stránke národného hospodárstva.

V prípade, že sa dynamika vzrastu statkovej stránky národného hospodárstva (spotrebné a akumulčné fondy v stálych cenách) rovná dynamike vzrastu dôchodkov, znamená to, že sa kúpna sila menovej jednotky nemení.

Ak výroba rastie rýchlejšie ako dôchodky či už jednotlivcov, alebo spoločnosti, znamená to, že sa tento zvýšený objem výrobkov bude môcť realizovať len snížením cien. Alebo v opačnom prípade zvýšením cien.

Môže sa však vyskytnúť aj prípad, že tieto dve stránky sú v rovnováhe, avšak v rovnováhe nie sú podiely obyvateľstva a podiely spoločnosti. V takomto prípade vzniká potom rozdielny pohyb v kúpnej sile menovej jednotky a v kúpnej sile obyvateľstva, pretože kúpna sila obyvateľstva je závislá: a) od kúpnej sily menovej jednotky a b) od veľkosti dôchodkov obyvateľstva.

IV. AKUMULAČNÝ A ODPISOVÝ FOND

Ani tempo vzrastu akumulčných fondov nemožno stanoviť ľubovoľne, lebo o tempe vzrastu akumulčných fondov rozhoduje výroba výrobných prostriedkov. Výroba výrobných prostriedkov má za danej produktivity práce vždy určitú štruktúru nákladov, s ktorými sa dosiahne ich objem. Ak by tempo vzrastu akumulácie bolo rýchlejšie, ako to zodpovedá vzrastu produktivity práce vo výrobe výrobných prostriedkov, znamená to, že vyšší rozvoj výroby výrobných prostriedkov by mohol byť zabezpečený len zvýšením počtu pracovníkov v I. skupine, čo by si vynútilo aj zvýšenie mzdových fondov za predpokladu danej priemernej mzdy. Tento samotný zjav by mohol vynútiť také zvýšenie celkových mzdových fondov, ktoré by si vyžiadalo zvýšenie cien, nutne by sa prejavila regulujúca funkcia hodnotového zákona. Preto ako hovorí Marx: . . . „Na základe spoločenskej výroby treba určiť objem, v ktorom sa môžu vykonávať také operácie, ktoré na dlhý čas zamestnávajú pracovnú silu a výrobné prostriedky, pričom za celý tento čas neposkytujú nijaký efekt vo forme užitočného produktu; treba určiť, v akom rozsahu sa môžu

robiť také operácie bez toho, žeby spôsobovali poruchy takým odvetviam výroby, ktoré stále alebo niekoľkokrát za rok nielen zamestnávajú pracovnú silu a výrobné prostriedky, ale poskytujú aj životné prostriedky . . . Pri spoločenskej výrobe . . . robotníci zamestnaní v odvetviach výroby s pomerne krátkym pracovným obdobím spotrebujú len za krátky čas produkty, nedávajúc pritom ako ekvivalent nový produkt, kým odvetvia s dlhým výrobným cyklom spotrebovávajú produkty oveľa dlhší čas predtým, ako samé začnú produkovať. Táto skutočnosť vyplýva z vecných podmienok zodpovedajúceho pracovného procesu a nie z jeho spoločenskej formy.“⁶

Akumulačné fondy sú nielen vo vzťahu k spotrebným fondom, ale aj vo veľmi úzkom vzťahu k odpisovému fondom. Odpisový fond má vyjadrovať hodnotu minulej zhmotnenej práce, ktorá mierou svojho opotrebovania vchádza do nového výrobku. Má teda vyjadrovať skutočne prenesenú hodnotu na novovytvorený spoločenský produkt. Výšku odpisového fondu vcelku určujú náklady jednoduchej reprodukcie. Ak je tento odpisový fond vyšší, znamená to, že sa časť z neho používa na rozšírenú reprodukciu, že akumulácia fondy sú nižšie o tento rozdiel.

Pre správne stanovenie odpisového fondu sú predovšetkým potrebné normy amortizácie v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva. Správne stanovenie noriem amortizácie zase predpokladá vypracované bilancie základných fondov, jednak v zostatkovej a jednak v obstarávacej hodnote, aby bolo možné jednak správne stanoviť odpisový fond a po druhé aby bolo možné správne plánovanie rozšírenej reprodukcie základných fondov v národnom hospodárstve.

Riešenie problému bilancovania základných fondov a ich správne ocenenie si vyžaduje najmä správne plánovanie vlastných nákladov a cien, uplatňovanie chozrasčotných princípov pri vedení a riadení národného hospodárstva. Pretože kým nie sú u nás stanovené normy amortizácie, niet vo výrobe stimulu pre lepšie využitie základných fondov a tým aj pre zníženie vlastných nákladov. Aj v tomto smere vytvára menová reforma podmienky pre správne ocenenie a bilancovanie základných fondov.

⁶ K. Marx, *Kapital*, II. sv. str. 356 (ruské vyd.).

ANTON MALIS

STALINSKÁ TEÓRIA KOLEKTIVIZÁCIE A JEJ VYUŽITIE PRI VÝSTAVBE SOCIALISTICKÉHO POĽNOHOSPODÁRSTVA U NÁS

Sovietske poľnohospodárstvo je dnes najväčšie a najmechanizovanejšie kolektívne poľnohospodárstvo na svete. Cesta, ktorou dosiahlo sovietske poľnohospodárstvo také obrovské úspechy, je cesta kolchozov. Tým, že sovietski malí a strední roľníci prešli na kolchoznú veľkovýrobu, otvorily sa im veľké možnosti rozvoja ich kolektívneho hospodárstva. Sovietske kolchozy dokázaly za celý čas existencie svoje veľké výhody pred individuálnym roľníckym hospodárstvom.

Cestu, po ktorej dosiahlo sovietske poľnohospodárstvo taký nebývalý rozkvet, vytýčil a rozpracoval už V. I. Lenin. Lenin hneď po Veľkej októbrovej revolúcii hlásal vo svojich prejavoch a článkoch myšlienky o nevyhnutnosti prestavby maloroľníckeho hospodárstva na socialistickú veľkovýrobu. V prejave na I. sjazde poľnohospodárskych robotníkov Petrohradskej gubernie v marci r. 1919 povedal, že „teraz je našou úlohou prejsť ku spoločnému obrábaniu pôdy, prejsť k spoločnému veľkohospodárstvu“.¹

Previesť roľníctvo od individuálnej malovýroby k socialistickej veľkovýrobe bolo najťažšou a najsložitejšou úlohou socialistickej revolúcie po dobytí moci proletariátom. Ťažkosť spočívala v tom, že maloroľnícka dedina bola pevnejšou hospodárskou základňou pre kapitalizmus ako pre socializmus. Roľník bol v podstate pracujúci človek i vlastník. A kapitalistické prežitky vo vedomí roľníka, ako vlastníka a súkromného podnikateľa, do istého času zvíťazily nad socialisticou tendenciou roľ-

¹ V. I. Lenin, *Sočinenija* XXIX, 23.

níka ako pracujúceho človeka. Preto Lenin poukazoval na to, že premena roľníkovej psychológie a zvykov si vyžiada prácu pokolení. Vyriešiť túto otázku, ako hovorí s. Lenin, môže len pevná materiálna základňa, technika, používanie traktorov a strojov v poľnohospodárstve a elektrifikácia. Toto všetko mladému socialistickému štátu chýbalo. Veď sovietsky štát zdedil po cárskom Rusku zaostalú techniku, ktorá nebola schopná poskytnúť poľnohospodárstvu potrebnú materiálnu základňu, ako traktory a iné poľnohospodárske stroje, ktoré by ukázaly individuálne hospodáriacemu roľníkovi prednosti socialistickej poľnohospodárskej veľkovýroby. Rovnako veľkou prekážkou pri prestavbe maloroľníckeho hospodárstva bola aj kultúrna zaostalosť širokých roľníckych mas. Toto boli v podstate najväčšie ťažkosti, s ktorými sa musel mladý sovietsky štát vypořadat' pri prestavbe zaostaleho poľnohospodárstva na pokrokové socialistické hospodárstvo.

V. I. Lenin ukázal aj praktickú cestu k riešeniu tejto složitej otázky. Bol to Leninov družstevný plán, ktorý stanovil, ako zapojiť miliónové roľnícke masy do riečišťa socialistickej výstavby. Lenin videl v družstevníctve jedínú cestu prechodu od drobného individuálneho hospodárstva k družstevnému veľkohospodárstvu. Družstevníctvom k socializmu — to bol leninský plán, ako vybudovať socializmus aj v poľnohospodárstve.

Družstevníctvo je bezpochyby aparát buržoáznej spoločnosti — písal Lenin — no nemôžeme z toho urobiť uzáver o nemožnosti jeho využitia pri riešení úloh komunistickej výstavby. A v tom práve spočíva ťažkosť vybudovania komunistickej spoločnosti, že komunizmus sa musí budovať z materiálu vytvoreného kapitalizmom a rukami ľudí vychovaných v podmienkach kapitalizmu.

Výstavba socializmu v poľnohospodárstve je odlišná od výstavby socializmu v priemysle. V priemysle, kde je veľká koncentrácia výrobných prostriedkov, možno hneď po uchopení moci proletariátom vyvlastniť výrobné prostriedky a dať ich do vlastníctva celej spoločnosti. Nemožno to však urobiť v poľnohospodárstve, kde je množstvo drobných, trpasličích hospodárstiev. Proletariát nevyvlastňuje malých roľníkov, lebo tí sú jeho spojencom. Na tomto spojení je vybudovaná diktatúra proletariátu. A preto výstavba socializmu v poľnohospodárstve deje sa cestou sdužovania malých a stredných roľníkov do výrobných družstiev. Na túto skutočnosť poukázal už Engels v Roľníckej otázke vo Francii a v Nemecku, keď hovoril: . . . „až budeme mať štátnu moc, nemôžeme pomýšľať na to, aby sme maloroľníka násilne vyvlastnili (či už za ná-

hradu, alebo bez nej), tak ako sme to nútení urobiť s veľkostatkármi. Našou úlohou voči maloroľníkom je predovšetkým previesť jeho súkromné vlastníctvo na družstevné, nie násilím, ale príkladmi a poskytnutím spoločenskej podpory na ten účel“.²

Sdružovanie malých roľníckych hospodárstiev do družstevných veľkopodnikov je jediná cesta i pre samých roľníkov, ak chcú vyviaznuť z biedy a zachrániť sa od zničenia. „Pritom všetkom je a ostáva hlavnou vecou ukázať roľníkom jasne, že im ich vlastníctvo budov a pozemkov môžeme zachrániť a udržať iba premenou na družstevné vlastníctvo a podnikanie. Je to práve individuálna výroba podmienená individuálnym vlastníctvom, ktorá ženie roľníka k zániku.“³ Proletariát po uchopení moci nemôže vyvlastniť drobných výrobcov v poľnohospodárstve, ale musí sa snažiť na základe dobrovoľnosti presvedčiť masy roľníctva o nevyhnutnosti sdruženia ich rozkúskovaných hospodárstiev do veľkých scelených družstevných veľkopodnikov a tieto potom, opierajúc sa o všestranný rozvoj socialistického priemyslu, zásobiť traktormi a inými poľnohospodárskymi strojmi.

Leninov družstevný plán obhájlil proti všetkým útokom so strany nepriateľov socializmu s. Stalin. Ale nielen že ho obhájlil, ale v nasledujúcich etapách socialistickej výstavby i všestranne rozvinul a vytvoril ucelenú teóriu kolektivizácie.

*

Základným rozhodujúcim článkom vo výstavbe socialistického hospodárstva je industrializácia. Lenin často zdôrazňoval, aký je nevyhnutný rozvoj roľníckeho hospodárstva pre obnovu veľkého priemyslu a pre vybudovanie mohutného socialistického priemyslu vôbec a poukázal i na to, že priemysel je jedinou základňou pre výstavbu socializmu v krajine. Bez mohutného socialistického priemyslu nemožno riešiť ani prevedenie drobných roľníckych hospodárstiev na cestu socialistického rozvoja. S. Stalin na XIV. sjazde VKS(b) geniálne odôvodnil plán premeny krajiny z agrárnej a zaostalej krajiny na krajinu s vyspelým priemyslom. Komunistická strana a sovietska vláda úspešne uskutočňovali pod vedením s. Stalina socialistickú industrializáciu krajiny. Veľký a centralizovaný priemysel, ktorého výrobné prostriedky boli zospoločenšené, roz-

² Marx-Engels, *Vybrané spisy*, sv. II, Praha 1950, 455.

³ Tamže, 457.

víjal sa podľa plánu a na základe rozšírenej reprodukcie. Priemysel rýchle rástol. Koncom r. 1927 bola už otázka „kto z koho“ v priemysle rozriešená v prospech socializmu.

Iná situácia však bola v poľnohospodárstve, ktoré spočívalo na súkromnom vlastníctve výrobných prostriedkov a bolo hospodárstvom roztriešteným a zaostalým. Hoci celková produkcia poľnohospodárstva dosiahla r. 1927 predvojnovú úroveň, no jeho hlavné odvetvie — obilnárstvo — dosiahlo iba 91 % predvojrovej produkcie. Proces drobenia poľnohospodárskych podnikov, ktorý prebehol po r. 1918 a ktorého dôsledkom bola stále klesajúca trhovosť rozdrobených hospodárstiev, spôsobil, že trhovosť poľnohospodárstva tvorila iba 37 % predvojrovej trhovosti. S rastúcou industrializáciou prejavovala sa vždy väčšia a väčšia potreba obilia pre početne vzrastajúcu robotnícku triedu, ktorú rozdrobené individuálne roľnícke hospodárstva s minimálnou trhovosťou ani zďaleka nestačili kryť. „Základ našich obilných ťažkostí väzí v tom — hovorí s. Stalin — že vzrast produkcie tovarového obilia stúpa u nás pomalšie ako potreba obilia.“⁴ Tak v období industrializácie vznikaly ťažkosti v zásobovaní obilím, čo si nutne vyžiadalo riešiť najpálčivejší a najostrejší problém pri výstavbe socializmu, a to obilný problém.

Tieto ťažkosti, ktoré vznikly v krajine budujúcej socializmus, snažili sa využiť nepriatelia ľudu na marenie socialistickej industrializácie. Preto vymysleli tzv. teóriu „rovnováhy“ sektorov národného hospodárstva, ktorou sa pokúšali dokazovať, že medzi socialistickým priemyslom a individuálnou výrobou v poľnohospodárstve neexistujú nijaké rozpory, že sa obidva tieto sektory môžu rozvíjať plynule a pokojne bez triedneho boja a že sa niekedy v ďalekej budúcnosti spoja do jediného socialistickeho hospodárstva. „Nie je ťažko pochopiť, že objektívne cieľom tejto teórie je uhájiť pozície individuálneho roľníckeho hospodárstva, ozbrojiť kulacké živly „novou“ teoretickou zbraňou v ich boji proti kolchozom a zdiskreditovať kolchozy.“⁵ S. Stalin odhalil reakčnosť tejto teórie, ktorá mala chrániť kulakov a poukázal, že podstata ťažkostí bola v tom, že socialisticá výstavba v SSSR spočívala vtedy na dvoch rôznych základoch: na mohutnom socialisticom priemysle, ktorý sa rozvíjal na podklade rozšírenej socialistickej reprodukcie a na rozdrobenej individuálnej

⁴ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1949, 217.

⁵ Tamže, 326.

roľníckej malovýrobe, ktorá nielenže nedosahovala rozšírenú reprodukciu, ale zriedkakedy dosiahla i reprodukciu jednoduchú.

Kde bolo východisko z tejto situácie? Mnohí sa nazdávali, že v poľnohospodárstve by sa malo prejsť späť ku kulackým hospodárstvám a tieto všemožne rozvíjať. „Títo ľudia sa nazdávajú, že sovietska moc by sa mohla oprieť súčasne o dve proti sebe stojace triedy, — o triedu kulakov, ktorých hospodárskou zásadou je vykorisťovať robotnícku triedu a o triedu robotníkov, ktorých hospodárskou zásadou je úplne odstrániť akékoľvek vykorisťovanie.“⁶ Iní zase navrhovali, že ťažkosti by bolo možné odstrániť spomalením rastu rozvoja socialistického priemyslu, ktorý vyvolával zvýšený dopyt po obilí. „Spomaliť tempo rozvoja priemyslu znamená oslabiť robotnícku triedu . . . Naopak, musíme zachovať terajšie tempo rozvoja priemyslu, musíme pri prvej možnosti urýchliť toto tempo, aby sme zaplavili dedinu tovarmi a dostali odtiaľ viac obilia; musíme tak urobiť preto, aby sme zásobovali poľnohospodárstvo a predovšetkým kolchozy a sovchozy strojmi, preto, aby sme mohli industrializovať poľnohospodárstvo a zvýšiť produkciu tovarového obilia.“⁷

Východisko z tejto situácie videl s. Stalin v tom:

a) že sa vybudujú v poľnohospodárstve miesto oceána roztrúsených hospodárstiev so zaostalou technikou veľké spoločenské hospodárstva s vyspelou technikou, ktoré budú schopné vytvárať rozšírenú socialistickú reprodukciu i v poľnohospodárstve;

b) že sa rozšíria a upevnia už existujúce sovchozy, zorganizujú a zvedia nové sovchozy;

c) že sa budú podporovať malé a stredné roľnícke hospodárstva tým, že sa bude zvyšovať systematicky výnos pôdy týchto hospodárstiev a že sa tieto hospodárstva budú potom postupne zapájať do družstiev.

Výstavba veľkých podnikov v poľnohospodárstve môže sa diať dvojakou cestou: *kapitalistickou*, pri ktorej sa vytvárajú v poľnohospodárstve veľkopodniky a miznú malé roľnícke hospodárstva, alebo *socialistickou*, ktorá znamená postupné sjednocovanie malých roľníckych hospodárstiev do socialistických veľkopodnikov — do kolchozov.

Je samozrejme, že sovietsky štát sa mohol dať iba na cestu socialistickej výstavby poľnohospodárstva. Kapitalistická cesta by znamenala zničenie

⁶ Tamže, 220.

⁷ Tamže, 225.

roľníckych más a posilnenie pozícií kulačtva, čo sovietska moc nemohla nijako pripustiť.

S. Stalin poukázal na prednosti socialistickej veľkovýroby pred kapitalistickou. Socialistická veľkovýroba sa nevyvíja živelne, ale plánovite, bez kríz, na základe vysokej techniky a tak zabezpečuje neustály rast blahobytu kolchozného roľníctva.

Aby sa mohlo pristúpiť k prestavbe poľnohospodárstva, je nevyhnutné vytvoriť v prvom rade materiálnu základňu. A touto materiálnou základňou je socialistickej priemysel. S. Stalin rozvinul leninskú teóriu o vedúcej úlohe socialistickej priemyslu. Socialistický priemysel a jeho stále rastúca výroba si vyžaduje prestavbu poľnohospodárstva ako ekonomickú nevyhnutnosť. Socialistický priemysel je zdrojom vytvárania nových výrobných síl v poľnohospodárstve.

Otázku výstavby socialistickej poľnohospodárstva rozpracoval s. Stalin. Opierajúc sa o Leninov družstevný plán, vytvoril ucelenú teóriu kolektivizácie poľnohospodárstva, ktorú obohatil najmä tým, že

„1. všestranne prepracoval otázku kolchoznej formy socialistickej hospodárstva na dedine;

2. objasnil, že základným a hlavným ohniskom pri výstavbe kolchozov je teraz poľnohospodársky artel (výrobné družstvo) ako najsprávnejšia a roľníkom najprístupnejšia forma, ktorá umožňuje spájať osobné záujmy kolchozníkov s ich spoločenskými záujmami, prispôsobovať osobné záujmy kolchozníkov k spoločenským záujmom;

3. odôvodnil prechod od politiky obmedzovania a vytlačovania kulačtva k politike likvidácie kulačtva ako triedy na podklade úplnej kolektivizácie;

4. poukázal na význam strojotraktorových staníc ako oporných bodov pri socialistickej prebudovaní poľnohospodárstva a pri poskytovaní pomoci poľnohospodárstvu a roľníctvu socialistickým štátom.“⁸

S. Stalin objasnil otázku kolchozov, ako družstevných podnikov. Mnohí sa totiž nazdávali, že kolchoz je niečo iné ako družstvo, ba boli i takí, ktorí stavali kolchoznú hnutie proti Leninovmu družstevnému plánu. „V skutočnosti kolchozy sú formou družstiev, najvýraznejšou formou družstiev. Sú družstvá odbytové, sú družstvá nákupné a sú družstvá výrobné. Kolchozy sú nerozlučnou súčasťou družstevného hnutia vôbec, leninského družstevného plánu obzvlášť. Uskutočňovať leninský druž-

⁸ J. V. Stalin, *Stručný životopis*, Bratislava 1949, 103—104.

stevný plán znamená pozdvihnúť roľníctvo od družstevníctva odbytového a nákupného k družstevníctvu výrobnému, aby som tak povedal, ku kolchoznému.⁹

Pritom je dôležité, aby sa pri tomto prechode k vyšším výrobným formám v poľnohospodárstve zachovala zásada dobrovoľnosti. Neznamená to ale, žeby sa malo poľnohospodárstvo ponechať len samé na seba, že ono „samočinne“ pôjde za socialistickým priemyslom, ako to hlásali niektorí pravicoví úchylkári v strane. Za kapitalizmu išiel vidiek živelne za mestom, pretože kapitalistické hospodárstvo miest a maloroľnícke hospodárstvo bolo vo svojej podstate rovnakého typu — zakladalo sa na súkromnom vlastníctve výrobných prostriedkov. Za socializmu to nie je tak, lebo priemysel je v rukách celej spoločnosti, kým poľnohospodárstvo je prevažne v súkromnom vlastníctve. Preto, aby za socializmu išiel maloroľnícky vidiek za socialistickým mestom, je potrebné okrem iného, aby sa na vidieku budovaly veľké poľnohospodárske podniky vo forme sovchozov a kolchozov, ktoré by potom viedly maloroľnícku dedinu za socialistickým mestom.

Dôležitou podmienkou pri prechode ku kolektivizácii poľnohospodárstva je spojenectvo robotníkov a roľníkov. V období kolektivizácie v SSSR išlo o upevnenie sväzku robotníckej triedy najmä so stredným roľníctvom, lebo po Veľkej októbrovej revolúcii, keď roľníctvo dostalo do rúk pôdu a vplyvom politiky, ktorú uskutočňovala sovietska vláda (ako napr. poskytovanie lacného úveru, sľavy na dani, atď.), stávaly sa široké masy roľníctva stredne roľníckymi. Trockisti popierali možnosť sväzku robotníckej triedy so stredným roľníctvom. Tvrdili, že roľníctvo je reakčná sila a že jeho záujmy sú v rozpore so záujmami robotníckej triedy. Robotnícka trieda, ako aj roľníctvo v skutočnosti však majú záujem na úzkom sväzku. Tento záujem obidvoch tried na spojenectve a spolupráci je diktovaný tým, že nemožno budovať socializmus bez roľníctva a rovnako roľníctvo nemôže vyviaznuť z biedy bez proletariátu. Roľníctvo sa presvedčilo, že kapitalizmus znamená ožobračovanie väčšiny roľníctva, kým socializmus jeho pozdvihnutie.

Ďalšou významnou otázkou, ktorú rozpracoval s. Stalin, bola otázka formy kolchozov ako typu hospodárstva. Kolchozy sú podniky nižšieho socialistického typu, založené na kolektívnom vlastníctve výrobných prostriedkov, čím sa líšia od sovchozov, ktoré sú vyššou formou socia-

⁹ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1949, 222.

listického hospodárstva so štátnym vlastníctvom výrobných prostriedkov. Pôda ako hlavný výrobný prostriedok je v kolchozoch vo vlastníctve štátu, ale kolchozy ju majú vo večnom a bezplatnom užívaní.

Na rôznych stupňoch vývoja mali kolchozy rôznu formu. Jednotlivé formy sa líšili stupňom zospoločnenia výrobných prostriedkov sdružených roľníkov. V praxi výstavby kolchozov v SSSR poznáme tri vývinové stupne, a to TOZ, artel a komúna.

TOZ — družstvo pre spoločné obrábanie pôdy je najnižšou formou socialistického poľnohospodárskeho družstevného podniku. Je to typ prechodný, ktorý bol prevládajúcou formou kolektívneho hospodárenia do hromadnej kolektivizácie. Charakteristickou stránkou TOZ-u je, že výrobné prostriedky sa nezospoločňujú, ale družstevníci ich iba spoločne používajú. Pôda jednotlivcov sa spája do spoločných honov, ktoré sa obrábajú spoločnou prácou. Dôchodok sa rozdeľuje tak, že časť sa ponecháva na spoločný nákup mechanizačných prostriedkov, zvyšok sa potom rozdeľuje, a to nielen podľa práce, ale aj podľa podielu za prepožičané stroje a náradie. Úloha TOZ-u spočívala v tom, že mal pripraviť pôdu pre vyššiu formu — artel, a to tým, že sdružení roľníci privykali v ňom na spoločnú prácu a že sa do určitej miery lámala v ňom súkromnovlastnícka psychológia roľníka.

S rastom kolchozného hnutia prechádzaly TOZ-y postupne na artel. Artel je dobrovoľné sdruženie roľníkov za účelom spoločného hospodárenia na pôde. V arteli je zospoločnená nielen práca, ale aj všetky základné výrobné prostriedky, ako dobytok, inventár, osivo, krmivá, hospodárske budovy a i. Nezospoločňujú sa obytné budovy, drobný inventár a budovy potrebné na obhospodarovanie vedľajšieho osobného hospodárstva — záhumenka. Výmera záhumenka je určená Stanovami poľnohospodárskeho artelu, ako aj počet kusov dobytká, ktorý môže ostať v osobnom vlastníctve. Existencia vedľajšieho osobného hospodárstva je jednou zo základných črt artelu, je prejav snahy o správne spájanie osobného záujmu kolchozníka so záujmami spoločnosti. Hlavným zdrojom príjmu kolchozníkov je práca na spoločnom hospodárstve.

Komúna je najvyššou formou kolchozného hnutia a sú v nej zospoločnené všetky výrobné prostriedky. To znamená, že vedľajšie osobné hospodárstvo je tu likvidované. Hospodárstvo komúny je založené na vysokej technike a je všestranne rozvinuté. Nemožno preto porovnávať prvé komúny, ktoré sa utváraly po revolúcii a ktorých základnou črtou bolo maloburžoázne rovnostkárstvo a primitívna technika so skutočnými ko-

múnami založenými na vysokej technike so všestrannou výrobou a s hojnosťou všetkých poľnohospodárskych produktov.

Za súčasných podmienok, ako poukázal s. Stalin, jedinou správnu formou kolchozného hnutia je poľnohospodársky artel. Artel vytvára všetky podmienky, nevyhnutné pre organizáciu veľkého socialistického poľnohospodárskeho podniku pre rozsiahle využitie modernej strojovej techniky a agronomickej vedy. Artel zároveň spája osobné záujmy kolchozníkov so záujmami spoločenskými. Niektorí „ľaví“ kolektivizátori snažili sa preskočiť cez nedokončenú formu artela k vyššej forme, ku komúne. S. Stalin označil takéto tendencie za pokusy smerujúce k rozloženiu a k zneváženiu kolchozného hnutia. Celý priebeh ďalších udalostí, najmä skvelé víťazstvo kolchoznej výstavby v predvojnových stalinových päťročniciach, ťažká skúška vo Veľkej vlasteneckej vojne, v ktorej kolchozy výborne obstáli a úspechy, ktoré dosiahly kolchozy po druhej svetovej vojne, jasne potvrdili správnosť Stalinovho názoru na poľnohospodársky artel ako na základnú bunku kolchoznej výstavby v súčasnej dobe.

Dôležitou otázkou, ktorú rozpracoval s. Stalin, je otázka likvidovania kulactva ako triedy. Po svrhnutí moci statkárov a kapitalistov v SSSR ostala na vidieku početná vykorisťovateľská trieda — kulaci. Sovietska moc nemohla zlikvidovať naraz kulactvo, tak ako zlikvidovala kapitalistov a statkárov. Kulactvo bolo hlavným producentom obilia v krajine. Strana a vláda preto robily najprv politiku obmedzovania a vytlačovania kulactva, ktorá sa prejavovala v tom, že sovietska moc uvažovala na kulakov zvýšenú daň, vykupovala od nich obilie za pevne stanovené ceny, zákonom obmedzovala výmeru pôdy používanú kulakmi atď. Tieto opatrenia spomaľovali rast kulactva, vytlačovali a obmedzovaly kulactvo, ale neodstránily kulactvo ako triedu. Aby sa mohlo pristúpiť k likvidácii kulactva ako triedy, bolo potrebné, aby boli splnené dve podmienky. V prvom rade bolo potrebné odstrániť korene, z ktorých kulactvo vyrastá. Koreňom kulactva je roľnícka malovýroba, lebo ona plodí kapitalistické elementy. Preto bolo potrebné odstrániť malovýrobu, a to sa uskutočnilo prevedením malých a stredných roľníckych hospodárstiev do kolchozov na základe *masovej kolektivizácie*. Úplná kolektivizácia nemohla byť uskutočnená jednoduchým a pokojným vstupom roľníkov do kolchozov, ale masovým bojom roľníctva proti kulactvu.

Druhou podmienkou, potrebnou na to, aby sa mohlo prikrčiť k likvidácii kulactva, bolo vytvorenie *materiálnej základne*, ktorá by nahradila

kulackú výrobu obilia výrobou kolchozov a sovchozov. Každý pokus o likvidáciu kulačtva skôr, ako sa uskutočnila industrializácia krajiny, skôr ako prešli základné masy roľníctva ku kolektívnemu hospodáreniu, skôr ako kolchozy a sovchozy neboli schopné nahradiť kulacké tovarové obilie, bol by veľmi nebezpečný. „Aby kulačtvo bolo vytlačené ako trieda, treba zlomiť v otvorenom boji odpor tejto triedy a pozbaviť ju výrobných zdrojov jej existencie a rozvoja (slobodné používanie pôdy, výrobné prostriedky, prenájom, právo najímať robotníkov atď.). To je obrat v politike likvidácie kulačtva ako triedy.“¹⁰

Koncom r. 1929 boli vytvorené všetky predpoklady, aby sovietska moc mohla pristúpiť k likvidácii kulačtva ako triedy. Bol to revolučný prevrat v dejinách SSSR, ktorý sa svojimi dôsledkami rovnal prevratu v októbri 1917. Bola to revolúcia uskutočnená na popud shora, z iniciatívy štátnej moci a za pomoci širokých roľníckych mas zdola v boji proti kulačtvu za krajší kolchozný život. S. Stalin o význame tejto revolúcie povedal: „Táto revolúcia jedným úderom vyriešila tri podstatné problémy socialistickej výstavby:

a) zlikvidovala najpočetnejšiu vykorisťovateľskú triedu v našej krajine, triedu kulakov, oporu obnovy kapitalizmu;

b) previedla s cesty individuálneho hospodárstva plodiaceho kapitalizmus na cestu spoločenského, kolchozného, socialistickeho hospodárstva najpočetnejšiu pracujúcu triedu v našej krajine, triedu roľníkov;

c) dala sovietskej moci socialistickú základňu v najrozsiahlnejšej a životne najpotrebnejšej, ale aj najzaostalejšej oblasti národného hospodárstva — v poľnohospodárstve.“¹¹

Vynikajúcu úlohu vo víťazstve politiky kolektivizácie sohraly strojno-traktorové stanice — MTS (mašino-traktornaja stancija). Preto i otázka MTS je jedným zo základných článkov stalinskej teórie kolektivizácie.

Proces socialistickej výstavby poľnohospodárstva priniesol so sebou vytvorenie MTS — štátnych podnikov novej, zvláštnej formy. V iniciatíve Ševčenkovho sovchozu na Ukrajine, ktorý posielal kolóny traktorov a strojov na pomoc okolitým kolchozom, videl s. Stalin už r. 1927 zárodok budúcich MTS. S. Stalin vyzdvihol význam MTS ako oporných bodov pri socialistickej prestavbe poľnohospodárstva a pri poskytovaní pomoci roľníctvu sovietskym štátom. Sovietsky štát, ponechávajúc si

¹⁰ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1949, 350—351.

¹¹ Dejiny VKS(b), Bratislava 1949, 291.

vlastníctvo hlavných výrobných prostriedkov, vyzbrojil pomocou MTS kolchozy modernými strojmi. MTS sa staly základnými, štátnymi organizáciami na dedine a mohutnou pákou rozvoja a upevnenia kolchozného zriadenia. Sústredenie mechanizačných prostriedkov do MTS, stále rozmnožovanie ich strojového parku o nové stroje, vyberanie zdatných kádrov pre stanice, ako aj zriadenie politických oddelení pri MTS prispelo nielen k zvýšeniu produktivity práce a k zvýšeniu poľnohospodárskej výroby, ale prispelo aj k odstráneniu nedostatkov v činnosti kolchozov, k pozdvihnutiu uvedomenia kolchozných kádrov a k očisteniu kolchozov od nepriateľských živlov.

Budovanie MTS sa stretlo so silným odporom so strany triednych nepriateľov. Tento odpor sa prejavoval v rôznych trockisticko-bucharinovských „teóriách“, hlásajúcich, že MTS majú slúžiť aj kulackým hospodárstvám, že traktory sa majú dať do vlastníctva kolchozov, že traktorové brigády majú splynúť s poľnými brigádami kolchozov atď. Tieto „teórie“ smerovali k tomu, aby kolchozy v období zrodu, v období výstavby boli ponechané samy na seba a tak bol podlomný úspech kolektivizácie.

Uskutočnenie jednej z týchto „teórií“ a to, že kolchozy majú byť vlastníckmi všetkých mechanizačných prostriedkov, bolo by znamenalo, že kolchozy by sa staly zaostalými hospodárstvami so slabým technickým vybavením. To preto, lebo vznikajúce kolchozy mohli by si iba ťažko zapatriť také složité mechanizačné prostriedky, ako bol traktor, o kombajne ani nehovoriac, lebo nedisponovali ani finančnými prostriedkami, ani nemaly nijaké skúsenosti so strojmi, nemaly montérov, traktoristov atď. To všetko by bolo nielen nad finančnú silu kolchozov, ale by to bolo aj pre samotné kolchozy nerentabilné, lebo ak vezmeme do úvahy, že priemerná veľkosť kolchozu vtedy bola 500 ha, stroje by byly nedostatočne využité. Preto bola uplatnená organizačná forma MTS, ktorá sa plne osvedčila, ako o tom svedčí veľký rozmach MTS. Ak r. 1929 bolo v SSSR 14 STS, tak r. 1930 ich bolo už 192, r. 1931 1040 a dnes je ich už skoro 9.000.

Aj v súčasnosti sa vyskytly v súvislosti s podzvihnutím kolchozného vlastníctva na úroveň všefudového vlastníctva názory, podľa ktorých sa tento prechod má uskutočniť tým, že sa kolchozom predajú základné výrobné nástroje sústredené v MTS. S. Stalin v *Ekonomických problémoch socializmu v SSSR*, kde ďalej rozvinul teóriu kolektivizácie vo svetle postupného prechodu od socializmu ku komunizmu, tieto nesprávne názory vyvrátil a odmietol. Predaj strojov MTS kolchozom by nevedol k po-

zdvihnutiu kolchozného vlastníctva na úroveň vlastníctva všefudového, ale by tento proces iba spomalil a nepriblížil by kolchozy ku komunizmu. Kolchozy by získaly výnimočné postavenie v porovnaní so štátnymi podnikmi, lebo by dostaly do vlastníctva základné výrobné prostriedky, s ktorými by nakladaly podľa svojho uváženia. To by viedlo i k rozšíreniu sféry pôsobnosti obehu tovarov.

Stalinská teória kolektivizácie našla svoje ďalšie rozvinutie v poslednom geniálnom Stalinovom diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*. S. Stalin v tomto diele poukázal, že pri prechode od socializmu ku komunizmu má prvoradý význam pozdvihnutie kolchozného vlastníctva na úroveň vlastníctva všefudového. Otázka prechodu od socializmu ku komunizmu je úzko spätá s otázkou tovarovej výroby za socializmu. Existencia dvoch foriem socialistického vlastníctva za socializmu podmieňuje nutne zachovať na určitý čas tovarovú výrobu. Obeh tovarov a kolchozné vlastníctvo začínajú však teraz, pri prechode od socializmu ku komunizmu brzdiť mocný rozvoj výrobných síl. Bránia tomu, aby štátne plánovanie plne obsiahlo celé národné hospodárstvo, najmä poľnohospodárstvo.

S. Stalin rozpracoval otázku, ako pozdvihnúť kolchozné vlastníctvo na úroveň všefudového vlastníctva. S. Stalin odsúdil návrh, podľa ktorého sa vytvorenie všefudového vlastníctva môže uskutočniť prostým znárodnením kolchozného vlastníctva tak, ako sa to urobilo s kapitalistickým vlastníctvom. „Tento návrh je úplne nesprávny a rozhodne neprijateľný. Kolchozné vlastníctvo je vlastníctvom socialistickým a nemôže sa s ním zachádzať ako s kapitalistickým vlastníctvom.“¹² Pritom poukazuje na to, že odovzdanie majetku jednotlivcov a skupín do vlastníctva štátu nie je jedinou a tiež nie najlepšou formou znárodnenia, ale iba formou začiatočnou, pretože predpokladá štát, štát však nebude existovať naveky. „S rozšírením sféry pôsobnosti socializmu vo väčšine krajín sveta bude štát odumierať a v súvislosti s tým, pravda, odpadne otázka odovzdania majetku jednotlivcov a skupín do vlastníctva štátu. Štát odumrie, avšak spoločnosť ostane. Ako dedič všefudového vlastníctva nebude teda vystupovať štát, ktorý odumrie, ale samotná spoločnosť, predstavovaná ústredným, riadiacim ekonomickým orgánom.“¹³

S. Stalin odhalil správnu cestu, ako pozdvihnúť kolchozné vlastníctvo

¹² J. Stalin, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 75.

¹³ Tamže, 76.

na úroveň všeludového vlastníctva. Základné výrobné prostriedky kolchozu, pôda a stroje, sú všeludovým vlastníctvom. Kolchoz používa pracovné sily, má vlastné osivo a aj pôdu, ktorá je vlastníctvom štátu, dostanú kolchozy do večného užívania a kolchozy nakladajú s ňou fakticky ako so svojím vlastníctvom. Základné vlastníctvo, ktorým kolchoz disponuje, je jeho produkcia. Značná časť tejto produkcie sa vo forme prebytkov dostáva na trh a tak sa zaraďuje do systému obehu tovarov. Táto okolnosť bráni tomu, aby sa kolchozné vlastníctvo pozdvihlo na úroveň všeludového vlastníctva. „Aby sme kolchozné vlastníctvo pozdvihli na úroveň všeludového vlastníctva, treba vylúčiť prebytky kolchoznej výroby zo systému obehu tovarov a zaraďiť ich do systému výmeny výrobkov medzi štátnym priemyslom a kolchozmi. V tom je podstata veci.“¹⁴

A toto vylučovanie prebytkov kolchoznej výroby zo systému obehu tovarov deje sa v SSSR v súčasnej dobe takzvaným „stovarovaním“, ktoré je zárodkom výmeny výrobkov, pri ktorom kolchozy dostávajú za svoje výrobky nielen peniaze, ale hlavne potrebné priemyselné výrobky. „Takýto systém, ktorý omedzí sféru pôsobnosti obehu tovarov, uľahčí tým prechod od socializmu ku komunizmu.“¹⁵

Prirodzene, prechod ku komunizmu a k rozšíreniu sféry výmeny výrobkov medzi štátnym priemyslom a kolchozným poľnohospodárstvom, si vyžaduje upevňovanie kolchozov a tým i upevňovanie skupinového kolchozného vlastníctva, lebo len tak sa bude môcť rozvíjať kolchozná výroba. Cez výmenu výrobkov sa zapojí základné vlastníctvo kolchozov do celkového systému celoštátneho plánovania, čo je za podmienok tovarového obehu sťažené.

Tak stalinská teória kolektivizácie, obohatená poslednou Stalinovou prácou *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, stala sa mohutným žriedlom poučiek, z ktorého čerpala komunistická strana i sovietska vláda pri prestavbe dediny na koľaje socializmu a bude z neho čerpať i naďalej pri budovaní komunistickej spoločnosti.

*

Stalinská teória kolektivizácie je nevyčerateľnou studnicou aj pre nás pri prestavbe nášho individuálneho roľníckeho hospodárstva na socialistické poľnohospodárstvo.

¹⁴ Tamže, 81.

¹⁵ Tamže, 81.

Proces výstavby socialistického poľnohospodárstva u nás môžeme historicky rozdeliť na dve obdobia:

Prvé obdobie je vytvorenie predpokladov pre socialistickú prestavbu nášho poľnohospodárstva. Časove je to obdobie od r. 1945 do februára 1948.

Druhé obdobie je už vlastná výstavba socialistického poľnohospodárstva a dátuje sa od r. 1948.

Najdôležitejšou udalosťou prvého obdobia bolo uskutočnenie ľudovo-demokratickej pozemkovej reformy. Po oslobodení našej krajiny Sovietskou armádou stála pred KSČ úloha premeniť roľníctvo zo zálohy buržoázie, akým ono bolo za kapitalizmu, na zálohu robotníckej triedy. A jedným z najdôležitejších prostriedkov na dosiahnutie tohto cieľa bolo práve uskutočnenie pozemkovej reformy, ktorá prebehla u nás v troch etapách.

Prvou etapou bola *konfiškácia pôdy Nemcov, Maďarov a zradcov*. Jedným z prvých nariadení, vydaných po oslobodení ČSR, bolo nariadenie SNR čís. 4. z 27. febr. 1945 o konfiškácii a urýchlennom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa. Treba podotknúť, že už aj pred vydaním tohto nariadenia dochádzalo na území oslobodenom Sovietskou armádou k parcelácii zradcovskej pôdy samostatnými akciami drobných roľníkov.

V tomto nariadení sa hovorilo, že s okamžitou platnosťou a bez náhrady má sa skonfiškovať pre účely pozemkovej reformy pôdohospodársky majetok na území Slovenska, ktorý je vo vlastníctve: osôb nemeckej národnosti, osôb maďarskej národnosti, ktoré 1. novembra 1938 nemaly československú štátnu príslušnosť, ďalej osôb maďarskej národnosti, pokiaľ ich majetok prevyšoval 50 ha a majetok zradcov a nepriateľov slovenského národa akejkolvek národnosti.

Skonfiškovaný majetok podľa tohto nariadenia spravoval Slovenský pozemkový fond. Súvislé lesné plochy s výmerou nad 50 ha prevzal do správy štát. Z pôdohospodárskeho majetku, ktorý spracoval Slovenský pozemkový fond, prideľovala sa pôda do vlastníctva tým, ktorí sa o ňu uchádzali. Predovšetkým sa pôda prideľovala deputátnikom a poľnohospodárskym robotníkom, a to vo výmere 8 ha u ornej alebo 12 ha u poľnohospodárskej pôdy. Maloroľníkom sa tiež prideľovala pôda vo výmere, ktorá dopĺňovala ich vlastný majetok na 8 ha u ornej alebo na 12 ha u poľnohospodárskej pôdy. Mnohočlenná roľnícka rodina mala nárok na

taký prídela pôdy, ktorý doplňoval jej majetok na výšku 10 ha u ornej a 13 ha u poľnohospodárskej pôdy.

Konfiškačné pokračovanie prebiehalo prakticky tak, že konfiškačné návrhy podávaly Poverenictvu pôdohospodárstva príslušné MNV, v obvode ktorých sa majetok podliehajúci konfiškácii nachádzal, a to prostredníctvom ONV. Na Poverenictve pôdohospodárstva zasadala komisia složená z dvoch zástupcov Poverenictva vnútra a z dvoch zástupcov Poverenictva pôdohospodárstva. Táto komisia prerokovala došlé konfiškačné návrhy, ktoré sa potom predkladali na konečné rozhodnutie Predsedníctvu SNR. Po rozhodnutí Predsedníctva SNR vydal Úrad Predsedníctva SNR o každom jednotlivom prípade písomné konfiškačné rozhodnutie, ktoré potom zaslal späť Poverenictvu pôdohospodárstva, ktoré dalo toto rozhodnutie na vedomie príslušným orgánom a úradom. Konfiškačné pokračovanie bolo ako vidieť, už svojím úradným postupom zdĺhavé a k tomu ešte pristúpila sabotáž so strany zpiatočnických ochrancov veľkostatkárov, najmä z radov bývalej DS, ktorí sa často snažili z vyloženého kolaboranta urobiť dokonca zaslúžilého odbojového pracovníka. Komunistickej strane poslanci a činitelia svádzali vtedy tuhé boje s reakčnými ochrancami veľkostatkárov, ktorí boli usalašení na čelných miestach v bývalej DS a ktorým bol bližší akýkoľvek nemecký gróf alebo maďarský barón, ktorý po stáročia vykorisťoval náš ľud, ako tisíce drobných roľníkov a bezzemkov. Iba v KSČ našli pracujúci roľníci vždy pevnú podporu. Ukázalo sa vtedy, že predstavitelia bývalej DS chceli zdĺhavým konfiškačným pokračovaním konfiškáciu a parceláciu pretahovať a odďaľovať do nekonečna, ako to robil Štátny pozemkový úrad pri uskutočňovaní pozemkovej reformy z r. 1919.

Preto v snahe po rýchlejšom uskutočnení konfiškácie z podnetu komunistickej strany prijala SNR ďalšie nariadenie, a to č. 64. zo 14. 5. 1946. Na základe tohto nariadenia sa vytvorili pri ONV tzv. konfiškačné komisie, ktoré sa skladali zo stálych členov, ktorými bol predseda komisie, menovaný Sborom povereníkov a dvaja zástupcovia Poverenictva vnútra a z nestálych členov, ktorými boli všetci členovia rady ONV a zástupcovia masových organizácií.

Od účinnosti tohto nariadenia, t. j. od 28. mája 1946 nerozhodovalo už o konfiškácii pôdy Predsedníctvo SNR, ale novozriadené konfiškačné komisie pri ONV. Konfiškačné komisie začali svoju činnosť 8. júla a svoj určený program skončili 31. decembra 1946.

V celoštátnom meradle tvorili právny základ tejto prvej etapy pozem-

kovej reformy 3 dekréty: dekrét prezidenta republiky čís. 5 o národnej správe, dekrét čís. 12, tzv. konfiškačný dekrét a dekrét čís. 28, tzv. osídlovací dekrét (všetky z r. 1945).

Inštitúcia tzv. národnej správy bola zavedená v oslobodených krajoch Slovenska už pred májovým oslobodením ČSR a potom ju uzákonil spomínaný dekrét o národnej správe 19. mája 1945.

Účelom národných správ bolo zachrániť pred znehodnotením miliardové hodnoty skonfiškovaného majetku a súčasne sa postarať o plynulú výrobu na tomto majetku. Obidve tieto zaistovacie opatrenia boli myslené len ako provizorium, a to do toho času, kým sa nerozhodne o osude skonfiškovaného majetku a kým sa majetok neodovzdá do rúk oprávnených uchádzačov. O osude skonfiškovaného majetku rozhodol tzv. konfiškačný dekrét z 21. júna 1945. Vtedajší prezident Beneš pokúsil sa viazať svoj podpis na konfiškačnom dekrete na podmienku, že prídelové ceny za skonfiškovanú pôdu majú sa zvýšiť z hodnoty jedno- alebo dvojročnej úrody na štvor- alebo pätnásobnú hodnotu úrody. Táto požiadavka skrývala v sebe veľké nebezpečenstvo, že cena pôdy by bola značne stúpila a tým by sa sťažilo osídlenie, najmä pohraničia, kde sa nachádzaly až $\frac{4}{5}$ všetkej skonfiškovanej pôdy, v tejto prvej etape. Okrem toho žiadal prezident Beneš, aby za skonfiškovanú pôdu bola daná náhrada aspoň v podobe bonov, o ktorých honorovaní malo sa uvažovať neskoršie. Všetky tieto požiadavky prezidenta Beneša boli zmarené zásluhou nekompromisného boja komunistickej strany a najmä jej predsedu Klementa Gottwalda.

Zásady osídľovania skonfiškovanej pôdy stanovil osídlovací dekrét z 20. VII. 1945, v ktorom bolo stanovené, kto môže v rámci osídlenia žiadať o prídel pôdy.

Konfiškácia pôdy bola uskutočnená bez náhrady. Roľník dostal pôdu do vlastníctva za úhradu, ktorej výška bola určená podľa výnosnosti, polohy a podľa jeho majetkových a rodinných pomerov. Výška úhrady za pôdu bola stanovená najmenej vo výške hodnoty jednej priemernej ročnej úrody na pridelenej pôde, najviac však vo výške dvoch priemerných úrod.

Výsledkom tejto prvej etapy povojnovej pozemkovej reformy bol vznik pevného robotnícko-roľníckeho sväzku.

Sílu tohto robotnícko-roľníckeho sväzku ukázaly voľby v máji 1946, keď sa KSČ stala najväčšou stranou v mestách i na vidieku.

Druhou etapou bola *revízia prvej pozemkovej reformy*.

V jeseni r. 1946 rozvinula KSČ, ako najsilnejšia složka Národného frontu, rozsiahly program na pomoc pracujúcemu roľníctvu a hlavne osídlencom. Základná línia tejto pomoci roľníctvu bola vytýčená v budovateľskom programe Gottwaldovej vlády z 8. júla 1946. Boj o program na pomoc pracujúcemu roľníctvu viedol sa aj v parlamente vo forme presadzovania návrhu tzv. šiestich zákonov.

Štyri z týchto zákonov týkali sa pôdy. Boly to zákony o revízii prvej pozemkovej reformy z r. 1919, o sceľovaní pôdy, zákon proti drobeniu pôdy a zákon o urýchlenom zaknihovaní prídeľov. Ďalšie dva zákony sa vzťahovali na demokratizáciu poľovníctva a na pomoc roľníkom pri uskutočňovaní poľnohospodárskeho plánu.

Jadrom celej akcie bola požiadavka revízie prvej pozemkovej reformy, ktorá bola tiež hybnou silou celého hnutia a predmetom najprudších útokov so strany reakcie. Návrhy šiestich zákonov byly napriek odporu reakcie predložené roľníctvu na diskusiu a prispely značne k rozvinutiu a zostreniu triedneho boja na dedine.

Upevnil sa sväzok robotníckej triedy s malými a strednými roľníkmi a reakčné strany, ktoré sa vydávaly za roľnícke, odhalily sa ako zástancovia veľkostatkárov a nepriateľov pracujúceho roľníctva.

V čase, keď sa v parlamente rozvíjal boj o tieto poľnohospodárske zákony (máj, jún 1947), prichádzaly z vidieka do parlamentu delegácie roľníkov a žiadaly uzákonenie návrhov zákonov, ktoré predložili komunisti.

Napriek odporu reakcie bol 11. júla 1947 prijatý návrh zákona o revízii prvej pozemkovej reformy, aj keď bol v niektorých menej zásadných otázkach zmiernený.

Zákon o prvej pozemkovej reforme zabraľ celkom 1,407.361 ha všetkej pôdy, z ktorej sa dostalo:

Nadobúdateľ	všetkej pôdy		z toho poľnohospodárskej	
	v ha	v %	v ha	v %
drobným prídeľcom zvyškovým statkárom a iným väčším objektom vrátilo sa pôvodným vlastníkom	290.543	20.6	247.570	48.8
ostalo v zábore	399.982	28.4	75.626	14.9
	562.078	40	178.190	35.1
	154.758	11	5.790	1.2

Roľníci dostali priemerne prídel pôdy vo výške 1.5 ha, kým 567 zvyškových statkárov dostalo priemerne 133 ha. Preto cieľom zákona o revízii prvej pozemkovej reformy bolo preskúmať tie rozhodnutia a opatrenia, urobené podľa predpisov o prvej pozemkovej reforme, ktorými bola narušená zásada zákona o prvej pozemkovej reforme. Táto zásada hlásala, že všetku poľnohospodársku a lesnú pôdu nad 250 ha a ornú pôdu nad 150 ha má zabrať štát a rozdeliť ju medzi oprávnených uchádzačov. Išlo tu v podstate o zrušenie radu výnimiek, ktoré povoľoval zákon o prvej pozemkovej reforme. Revízii boli podrobené i zvyškové statky. Zákon o revízii vyhlasoval za zvyškové statky všetky samostatné hospodárske jednotky, ktoré presahujú výmeru 50 ha všetkej pôdy a ktoré boli vytvorené z pôvodne zabraného majetku.

Revízia prvej pozemkovej reformy, uskutočňovaná zvlášť po víťaznom februári roľníckymi komisiami ako druhá etapa povojnovej pozemkovej reformy, viedla k likvidácii veľkostatkárov a zvyškových statkárov. Revíziou bolo v celom štáte postihnuté skoro 1 milión ha pôdy, z toho na Slovensku 257.381 ha. Zo šiestich návrhov poľnohospodárskych zákonov bolo do februára r. 1948 uzákonených celkom 5. V bojoch o presadenie týchto poľnohospodárskych zákonov a najmä zákona o revízii prvej pozemkovej reformy, pracujúci roľníci sa presvedčili, že v robotníckej triede je tá sila, ktorá je schopná vybojovať ich požiadavky. To značne upevnilo sväzok robotníckej triedy s malými a strednými roľníkmi. Pevnosť tohto sväzku sa plne potvrdila v slávnych februárových dňoch, keď sjazd závodných rád postavil sa za uskutočnenie požiadaviek roľníkov a podobne sjazd roľníckych komisií postavil sa za ďalšie znárodnenie a roľníci sa zaviazali vzorným plnením dodávok zabezpečovať zásobovanie miest.

Roľníctvo, ktoré pokladala reakcia za svoju zálohu, stalo sa zálohou robotníckej triedy. Robotnícka trieda vo februári r. 1948 nebola už osamotená, ale bola jadrom sväzku pracujúcich miest a vidieka.

Tretou etapou bola *trvalá úprava vlastníctva poľnohospodárskej a lesnej pôdy*.

Víťazný Február otvoril definitívne cestu nášmu ľudu k socializmu. V priemysle i obchode došlo k ďalšiemu znárodneniu. V oblasti poľnohospodárstva boli uskutočnené všetky požiadavky tzv. Hradeckého programu.

V apríli r. 1947 vyhlásil vtedajší minister pôdohospodárstva Ďuriš v Hradci Královom program (odtiaľ Hradecký program), v ktorom bola postavená požiadavka zmenšiť súkromné vlastníctvo pôdy na najvyššiu

výmeru 50 ha v jednej rodine, ako aj požiadavku skonfiškovať špekulačnú pôdu aj pod 50 ha. Okrem toho tu bola vytýčená požiadavka o úprave daní, a poistenia v prospech malých a stredných roľníkov.

Uzákonenie požiadaviek Hradeckého programu sa uskutočnilo až po februárovom víťazstve. Dňa 21. marca 1948 prijalo Ústavodarné národné zhromaždenie zákon o novej pozemkovej reforme, podľa ktorého podliehala výkupu všetka pôda nad 50 ha a pôda špekulačná i pod 50 ha.

Uskutočňovanie tejto tretej etapy povojnovej pozemkovej reformy bolo sverené národným výborom, pri ktorých pracovali roľnícke komisie. V tejto etape sa získalo celkom na 700 tisíc ha pôdy. Vo všetkých troch etapách povojnovej pozemkovej reformy odobral ľudovodemokratický štát statkárom a nepriateľom národa celkom na 4,5 miliónov ha poľnohospodárskej a lesnej pôdy, čo je viac ako tretina všetkej pôdy v republike. Prevažnú časť poľnohospodárskej pôdy dostali bezzemkovia a malí roľníci. Ďalšia časť pôdy, a to 530.000 ha bola pridelená štátnym majetkom. Veľké lesné komplexy sa stali vlastníctvom štátu (vyše 2 milióny ha).

Aký je význam povojnovej pozemkovej reformy, ktorú uskutočnil ľudovodemokratický štát? Základný význam spočíva v tom, že

1. boli likvidovaní veľkostatkári a statkári ako trieda;
2. bola krokom vpred pri uskutočňovaní zásady „pôda tým, ktorí na nej pracujú“;
3. bola zvýšená životná úroveň masy drobných a stredných roľníkov, zmizla dedinská chudoba a časť malých roľníkov bola pozdvihnutá na úroveň stredných roľníkov, takže stredný roľník stal sa ústrednou postavou na našej dedine, patrí mu 33% všetkej pôdy;
4. ako výsledok týchto opatrení bolo upevnenie sväzku robotníkov a roľníkov.

V dôsledku pozemkovej reformy vzrástol počet najmenších vlastníkov pôdy do 1 ha. To preto, lebo prídel pôdy dostali i robotníci na postavenie rodinného domku alebo na záhrady (do 1 ha). Najviac ale vzrástly hospodárstva od 5—10 ha od 10—20 ha. Na druhej strane nastal najväčší úbytok u hospodárstiev od 20—50 a nad 50 ha a v maloroľníckej skupine u podnikov od 1—2 ha a od 2—5 ha.

Silne klesol počet poľnohospodárskych robotníkov. Časť z nich dostala prídel pôdy a stala sa roľníkmi a časť prešla do priemyslu. V novembri r. 1949 bolo u nás na 60.000 poľnohospodárskych robotníkov oproti 239.421 v septembri r. 1947.

Roku 1947 bola štruktúra nášho poľnohospodárstva taká, že socialistický sektor, ktorý predstavovali vtedy iba štátne majetky, zaberá 1,1 % celkovej poľnohospodárskej pôdy, kým kapitalistický sektor vlastnil 38,3 % a drobní roľníci 60,6 % celkovej poľnohospodárskej pôdy. Podľa sčítania z r. 1949 bolo v našom poľnohospodárstve asi 1,507.000 podnikov, ktorých pôda bola rozdelená na 33 miliónov parciel, pričom rozloha 1 parcely bola približne 24 árov.

V rukách kulakov (hospodárstva nad 20 ha) bolo v rokoch 1948—1949 okolo 14 % ornej pôdy a pracovalo u nich 43 % všetkých námezdných síl zamestnaných v poľnohospodárstve. Ich podiel na dodávkach podľa kontraktácií uzavretých r. 1949 bol u pšenice vyše 18 %, u raži 19 %, u jačmeňa 15 % a u zemiakov 19 %. Štátne majetky mali r. 1949 asi 7 % poľnohospodárskej pôdy a ich podiel na dodávkach bol u obilia 10 %. Pôdohospodárske výrobné družstvá vtedy ešte skoro neexistovali.

V priemysle r. 1947 bol podiel všetkých činných osôb v socialistickom sektore 81,6 %, v kapitalistickom 18 % a v malovýrobe 0,4 %. Na konci r. 1949 mal socialistický sektor v priemysle už 98 %. Industrializácia krajiny sa s roka na rok rozvíjala.

Z toho vyplýva, že r. 1949 spočívalo naše národné hospodárstvo na dvoch rôznych základoch. Na jednej strane to bol stále sa rozvíjajúci socialistický veľkopriemysel a na druhej strane stagnujúca individuálna roľnícka malovýroba so značným podielom kulackej pôdy, ako aj výroby.

Náš socialistický priemysel sa rozvíjal a rozvíja na základe rozšírenej socialistickej reprodukcie. Priemyslová výroba r. 1950 stúpila o 15,3 % oproti r. 1949 a bola o polovicu vyššia ako najvyššia výroba za kapitalizmu. Poľnohospodárstvo ostávalo približne stále na predvojnovovej úrovni, pretože roľnícka malovýroba, ktorá bola vtedy prevládajúcou v našom poľnohospodárstve, nedosahovala zpravidla ani jednoduchú reprodukciu. Preto bol štát nútený vydávať na poľnohospodárstvo miliardové sumy vo forme rôznych subvencií a iných finančných opatrení.

Korene tohto zjavu spočívajú v povahe malovýroby. Roztrieštenosť pozemkov sťažuje racionálne využitie strojov a použitie niektorých strojov úplne znemožňuje (napr. kombajn). Drobný poľnohospodársky podnik nemôže zaviesť správnu agrotechniku, najmä trávopoľnú sústavu. Malovýroba vylučuje možnosť dôslednej špecializácie práce a nakoľko malovýroba je do istej miery naturálnym typom hospodárstva, snaží sa roľník na svojom malom hospodárstve dorobiť všetko, čo potrebuje pre spotrebu svojej rodiny i pre živočíšnu výrobu. A táto všestrannosť jeho

hospodárstva mu znemožňuje, aby sa z neho stal vysokokvalifikovaný odborník v určitom výrobnom úseku. Z toho všetkého vyplýva nízka produktivita práce v poľnohospodárskej malovýrobe. Tak koncom dvojročnice bola hodnota produkcie, pripadajúca na jedného pracovníka v priemysle, 211.000 Kčs, kým v poľnohospodárstve iba 43.000 Kčs, t. j. 5krát menej. Nízka produktivita práce v roľníckej malovýrobe prejavovala sa aj v nízkom podiele poľnohospodárstva na národnom dôchodku.

Rozpor medzi socialistickou priemyslovou veľkovýrobou a poľnohospodárskou malovýrobou prejavil sa zvlášť ostro v nízkej tovarovej produkcii malovýroby, čo vyvolalo zásobovacie ťažkosti.

S výstavbou priemyslu a veľkých stavieb socializmu vyrastajú nám nové veľké priemyslové strediská, rastie nám počet zamestnaných v priemysle a tým i úhrn miezd a plátov. Rastúci priemysel požaduje od poľnohospodárstva viac a viac surovín. Poľnohospodárska malovýroba s klesajúcou trhovosťou (najmä po r. 1945) nestačí kryť túto rastúcu potrebu. R. 1936 trhovosť nášho poľnohospodárstva predstavovala 72%. V dôsledku prídelu pôdy roľníkom v povojnovej pozemkovej reforme a politiky ľudovo-demokratického štátu (nová úprava daní, lacný úver atď.) zvýšila sa životná úroveň roľníkov, takže dnes spotrebujú doma omnoho viac produktov ako za kapitalizmu, o čom svedčí tá skutočnosť, že trhovosť nášho poľnohospodárstva klesla zo 72% z r. 1936 na 60% r. 1949.

Malovýrobná štruktúra nášho poľnohospodárstva nebola schopná zaistiť zvýšené požiadavky rastúceho priemyslu. Bolo nevyhnutné i v poľnohospodárstve začať budovať veľké socialistické podniky a tak zvyšovať produktivitu poľnohospodárstva, lebo nebolo možné budovať naďalej národné hospodárstvo krajiny smerujúcej k socializmu na dvoch rôznych základoch. Uskutočňovanie prestavby nášho poľnohospodárstva deje sa družstevnou cestou, ktorá je jedine možná a správna. Formu poľnohospodárskeho výrobného družstva označujeme u nás ako Jednotné roľnícke družstvo (JRD).

Nevyhnutnosť prestavby nášho poľnohospodárstva si vyžaduje aj pôsobenie objektívneho ekonomického zákona bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a charakterom výrobných síl.

Naša robotnícka trieda, práve tak ako proletariát Ruska, oprela sa o poznanie tohto zákona a vyvlastnením kapitalistov v priemysle, bankách, obchode, doprave sa v tejto oblasti nášho národného hospodárstva dostaly výrobné vzťahy do súladu s vysokospoločenským charakterom výrobných síl. Spoločenské socialistické vlastníctvo je teda podmienkou

pre úplný súlad medzi výrobnými vzťahmi a charakterom výrobných síl v štátnom výrobnom sektore.

Vytvorením socialistických výrobných vzťahov sa otvorila cesta nebyvalého rozvoja výrobným silám štátneho výrobného sektoru predovšetkým v priemysle. Tento rozvoj výrobných síl naráža na rozdrobenú poľnohospodársku výrobu, kde panujú výrobné vzťahy určované súkromným vlastníctvom výrobných prostriedkov. Výrobné vzťahy malej poľnohospodárskej výroby sú brzdou rozvoja výrobných síl a pôsobenie zákona bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a charakterom výrobných síl si vynucuje ich odstránenie.

Malovýrobcov ale nemožno z pochopiteľných príčin vyvlastniť tak, ako sme to urobili s kapitalistami v spomínaných úsekoch nášho národného hospodárstva. Nemožno hneď vyvlastniť ani kulackých kapitalistických výrobcov. Malovýroba musí celkom dobrovoľne prejsť procesom prestavby na socialistickú veľkovýrobu, cestou budovania družstiev vyšších typov. V tomto procese sa rodí, upevňuje a rozvíja družstevné socialistické vlastníctvo a na jeho základe aj socialistické výrobné vzťahy, ktoré dovoľujú, aby výrobné sily poľnohospodárstva, ako aj priemyslu sa ďalej rozvíjali. Až oblasť socialistických výrobných vzťahov v poľnohospodárstve zahrne podstatnú časť bývalej malovýroby, splní sa jedna z podmienok pre prechod k politike likvidácie kulakov ako triedy, čím pôsobenie socialistických výrobných vzťahov zaberie celú poľnohospodársku výrobu a až vtedy budeme môcť hovoriť o bezpodmienečnom súlade medzi výrobnými vzťahmi a charakterom výrobných síl v celom našom národnom hospodárstve.

*

Prestavba nášho poľnohospodárstva na poľnohospodárstvo socialistické deje sa do určitej miery za odlišných podmienok ako v SSSR. Rozdiel je v tom, že tento proces prebieha u nás na pôde, ktorá je a formálne ostáva ešte vlastníctvom roľníkov. V SSSR prebiehal tento proces na znárodnenej pôde, čo bezpochyby uľahčovalo kolektivizáciu, kým v našich pomeroch je okolnosť, že pôda ostáva naďalej vlastníctvom roľníkov, prvkom, ktorý spomaľuje tempo združštenia.

V revolúcii r. 1945 sa u nás nepristúpilo k nacionalizácii pôdy. Jedným z hlavných dôvodov, prečo nedošlo k nacionalizácii, bola tá skutočnosť, že súkromné vlastníctvo pôdy preniklo u nás omnoho hlbšie do psychologie malých a stredných roľníkov ako v SSSR. Čím je krajina kapitalisticky

vyvinutejšia, tým ťažšie možno uskutočniť nacionalizáciu pôdy. U nás prebiehal boj roľníkov proti vykorisťovateľom o každý kúsok pôdy, čo zanechalo hlboké stopy v psychológii nášho roľníka. Preto keby sa bolo pristúpilo r. 1945 k nacionalizácii pôdy, bolo by to znamenalo odpuďenie roľníctva od revolúcie a rozbitie sväzku drobného a stredného roľníctva s robotníckou triedou. Základom diktatúry proletariátu je upevnenie sväzku robotníkov a roľníkov. Upevňovanie tohto sväzku uskutočňovalo sa u nás tak, že sa pôda nacionalizáciou roľníkovi neodoberala, ale naopak, tým, ktorí jej mali málo, pôda sa prideliťa v povojnovej pozemkovej reforme.

K výstavbe socialistickeho poľnohospodárstva u nás nebolo možné pristúpiť hneď r. 1945, ale až po niekoľkých rokoch. Toto obdobie niekoľkých rokov bolo potrebné na to, aby byly splnené všetky základné podmienky pre postupný prechod dediny k socializmu. A toto sa dosiahlo v podstate r. 1949. Politická moc v štáte bola už pevne v rukách robotníckej triedy. Pôda veľkostatkárov a statkárov bola vyvlastnená uskutočnením pozemkovej reformy a rozdelená bezzemkom a drobným roľníkom. Politika obmedzovania a zatlačovania kulactva viedla k oslabeniu jeho politického vplyvu a hospodárskej moci na dedine. Traktory a iné mechanizačné stroje byly kulakom odobrané v rámci núteného výkupu strojov. Dôležitá podmienka kolektizácie, a to industrializácia, rýchle pokračovala tak v priebehu dvojročnice, ako aj v päťročnici. Vysoko vyvinutý priemysel v ČSR bol čoskoro schopný zásobovať poľnohospodárstvo potrebnými strojmi. K 30. novembru 1949 mali sme v ČSR vyše 27.000 traktorov a vyše 32.000 samoviazačov.

Vidíme, že všetky potrebné podmienky pre začatie kolektizácie u nás byly už r. 1949 zhruba splnené a mohlo sa pristúpiť k socialistickej výstavbe poľnohospodárstva. Socialistickú prestavbu poľnohospodárstva uskutočňujeme tak ako v SSSR, cestou družstevníctva. Družstevníctvo nie je nijaký nový a neznámy pojem pre našich roľníkov. V družstevníctve hľadali malí a strední roľníci za kapitalizmu nástroj svojpomoci a spolupráce a prostriedok obrany proti kapitalistickému vykorisťovaniu. Za kapitalizmu prenikli však do družstiev dedinskí boháči, ktorí ich často aj opanovali a využívali na ešte väčšie hospodárske utlačovanie pracujúceho roľníctva.

Po r. 1945 úlohou nášho ľudovodemokratickeho štátu v otázke poľnohospodárskych družstiev bolo očistenie existujúcich družstiev od kapitalistov a špekulantov. Tento cieľ sledoval aj zákon zo dňa 21. júla 1948

e zriadení Ústrednej rady družstiev (na Slovensku Slovenskej rady družstiev), ktorý urobil koniec vplyvu reakcie v starých družstevných centráloch a viedol k organizačnému sjednoteniu všetkých poľnohospodárskych družstiev do jednej ústredne. Ďalším dôležitým krokom vo vývoji družstevníctva bol zákon o Jednotných roľníckych družstvách z 23. februára 1949, ktorý znamenal odstránenie roztrieštenosti družstiev na dedine. Podľa tohto zákona môže byť v obci len jedno družstvo, na základe ktorého sa rozvíjajú všetky formy družstevnej spolupráce. JRD vznikne podľa tohto zákona buď splynutím už existujúcich družstiev, alebo založením nového.

Na jar r. 1949, hneď po vydaní zákona o JRD, vznikaly na našom vidieku prvé stovky JRD. Ich činnosť zpravidla spočívala v mechanizačnej činnosti, ktorá však na rozdiel od starých strojových družstiev bola v prospech malých a stredných roľníkov. Veľký počet JRD zakladal družstevné pracovne a hydínarne. Boly to prvé začiatky vývoja JRD, prvé, začiatkové formy družstevnej spolupráce, keď JRD neriešily ešte hlavnú úlohu — lepšiu organizáciu práce a výroby v poľnohospodárstve a otázku zvyšovania produktivity práce. V tomto začiatčom období neboly ešte celkom jasné úlohy JRD a roľníci iba hľadali formy družstevnej spolupráce.

Rozhodujúce vyjasnenie v otázke JRD priniesol IX. sjazd KSČ a prejav predsedu strany s. Gottwalda. IX. sjazd stal sa veľkým medzníkom v budovaní socializmu u nás. S. Gottwald jasne povedal, že nebude u nás socializmu bez prechodu dediny k socializmu a že nebude prechodu dediny k socializmu bez bloku, bez sväzku robotníckej triedy so základnou masou malých a stredných roľníkov. Z toho vyplývalo, že úkolom JRD nie je len organizovanie svojpomoci alebo budovanie pracovní, ale zvyšovanie produktivity práce v poľnohospodárstve, a to cestou prechodu individuálnych roľníckych hospodárstiev na družstevnú veľkovýrobu. To je ten prechod dediny k socializmu, ktorý, ako sa povedalo na IX. sjazde, môže sa uskutočniť iba upevňovaním a prehlbovaním robotnícko-roľníckeho sväzku.

Vyjasnenie, ktoré priniesol IX. sjazd KSČ, prejavilo sa už v žatve r. 1949. Strana pred žatvou viedla roľníkov k organizovaniu spoločných prác podľa plánu pri spoločnom použití strojov a poťahov. Prvé desiatky JRD organizovaly prvú spoločnú žatvu. Bola to najjednoduchšia činnosť a vývojove najprimitívnejšia forma sjednoteného družstevníctva a bola neskôr označená ako prvý typ JRD. Družstevní roľníci sberali síce úrodu

spoločne, používajúc pri tom spoločne svoje stroje a poľahy, ale úrodu si nechal každý sám so svojho pozemku a hradil iba podľa vzájomnej dohody časť výloh na neho pripadajúcich za spoločnú žatvu. Roľníci pri tejto primitívnej družstevnej forme mali možnosť presvedčiť sa, že spoločná žatva znamenala pre nich nižšie výrobné náklady, menej driny a rýchlejšie vykonanie prác pri nižšom počte pracovných síl. Toto všetko povzbudivo zapôsobilo na masu roľníkov stojacich mimo družstva, takže začali smelšie vstupovať do JRD.

Ďalším dôležitým medzníkom vo vývoji JRD bolo februárové zasadnutie ÚV KSČ r. 1950, kde sa zdôraznilo, že je potrebné prejsť v našich JRD od začiatočných foriem organizácie spoločnej práce k spoločnému obrábaniu pôdy na podklade spoločných osevov s rozoranými medzami. Už v priebehu jesenných prác r. 1949 30 družstiev rozoralo medze a vytvorilo spoločné osevy. Tak vznikol druhý typ JRD charakterizovaný spoločným obrábaním pôdy na základe spoločného osevu s rozoranými medzami. Spoločná bola len rastlinná výroba, nie živočíšna a každý člen družstva dostal z úrody zo spoločného osevu podiel odpovedajúci výmere pôdy, ktorú vložil do spoločného osevu.

Druhý typ i pri všetkých jeho výhodách obsahoval mnoho nedostatkov, ktoré sa prejavovali hlavne v rozpore medzi spoločnou poľnou výrobou a individuálnou živočíšnou výrobou a v rozpore medzi spoločnou rastlinnou výrobou a jej individuálnym prisvojovaním. Preto ďalší vývoj JRD vynútil si nové tzv. vyššie typy JRD, označené ako III. a IV. typ, ktoré sa už opierajú o spoločné používanie združstevných základných výrobných prostriedkov a zavádzajú socialistickú organizáciu práce a odmeňovania podľa množstva a kvality práce v pracovných jednotkách. Družstevníkom sa necháva osobné hospodárstvo — záhumenok vo výmere 0,5 ha. V III. type existuje ešte aj odmena za vloženie pôdy, kým v IV. type už nie.

Ako vidíme, prešli aj naše JRD rôznymi vývojovými stupňami, podobne ako kolchozy v SSSR. Rozdiel medzi poľnohospodárskym artelom v SSSR a naším najvyšším IV. typom je dnes v podstate len v tom, že pôda, na ktorej hospodári JRD IV. typu, je vo vlastníctve roľníkov, kým pôda artelu je všefudovým vlastníctvom.

Kým r. 1950 vytýčila naša strana a vláda úlohu naučiť roľníkov spoločne hospodáriť, r. 1951 na februárovom zasadnutí postavil s. Gottwald novú úlohu pred stranu, a to upevniť už existujúce JRD a previesť ich z nižších typov na vyššie. Zároveň stanovil s. Gottwald aj hlavné úlohy tohto procesu upevňovania JRD. Zdôraznil, že logickým dôsledkom

spoločného obrábania pôdy je predovšetkým spoločná živočíšna výroba, a preto treba urýchliť začatú akciu adaptácií maštalí. Vyzdvihol význam správneho odmeňovania práce členov v JRD zavedením pracovných jednotiek a hovoril o nutnosti organizovať stále pracovné skupiny, vypracovať celoročné výrobné plány a rozpočty príjmov a výdajov a politicky i odborné školiť družstevné kádre.

Ďalšej výstavbe socialistického poľnohospodárstva u nás značne prispelo usnesenie strany a vlády o upevnení a ďalšom rozvoji JRD z 3. júna 1952, ktoré konkrétne rozpracovalo a zaistilo úlohy pre ďalšie hospodárske, politické a organizačné upevnenie JRD, viedlo k silnému vzrastu JRD v priebehu žatvy a jesenných prác r. 1952 a k prechodu od nižších foriem družstiev na vyššie.

Leninsko-stalinská teória kolektivizácie, ktorú aplikoval s. Gottwald na naše pomery, ukázala sa ako jedine správna aj pri výstavbe družstevných socialistických veľkopodnikov u nás. Napriek všetkej záškodníckej práci Slánskeho, Franka, Smrkovského a ich spoločníkov dosiahly JRD v doterajšom priebehu kolektivizácie značné rozšírenie čo do počtu a pekné úspechy aj v oblasti poľnohospodárskej výroby. K 31. XII. 1952 mali sme v republike už 8.589 JRD. K tomu istému dňu obrábaly JRD II.—IV. typu 2,598.073 ha poľnohospodárskej pôdy, z čoho bolo 1,859.987 ha ornej pôdy. Celkove máme dnes vo vyše 40% obciach JRD vyšších typov, t. j. III. a IV.

Tento úspešný rozvoj našich JRD naráža na silný odpor dedinských boháčov, ktorí sú hlavnými nepriateľmi budovania socializmu na dedine.

Táto vrstva vykorisťovateľov ostala u nás ešte aj po uskutočnení pozemkovej reformy. Uskutočnenie pozemkovej reformy neznamenal likvidáciu kulactva. Naopak, pozemková reforma a najmä jej prvá etapa, t. j. konfiškácia viedla v mnohých prípadoch k posilneniu kapitalistických živlov na dedine a dokonca v niektorých krajoch, ako napr. v pohraničí, k vytvoreniu nových kulackých hospodárstiev. To boli tí, ktorí prišli do pohraničia prví a zabrali si tu najlepšiu pôdu a stroje, pomocou ktorých vykorisťovali potom ostatných osídlencov.

Kulaci ako najpočetnejšia a hospodársky najsilnejšia vykorisťovateľská trieda na dedine kladú silný odpor všetkým socialistickým opatreniam ľudovodemokratického poriadku. Odmietajú plniť výrobné i dodávkové úlohy, organizujú sabotáže, šíria ohováračky o SSSR a kolchozoch, ako aj o JRD. Preto na to, aby sme vybudovali aj u nás socialistické poľno-

hospodárstvo, je potrebné túto vykorisťovateľskú triedu kulakov odstrániť. To bude možné vtedy, ako na to poukázal s. Stalin, keď aj u nás prebehne masová kolektivizácia a keď bude vytvorená dostatočná materiálna základňa, ktorá nahradí kulackú výrobu obilia výrobou JRD a štátnych majetkov.

I keď u nás ešte nelikvidujeme kulactvo ako triedu, neznamená to, že ponechávame kulactvu voľnú ruku. S. Gottwald na novembrovom zasadnutí ÚV KSČ r. 1948 ukázal, že na ceste k socializmu nemôžeme preskočiť nevyhnutný vývojový stupeň, ktorým je politika obmedzovania a zatlačovania kapitalistických živlov. Táto politika v súčasnej dobe na úseku poľnohospodárstva deje sa rôznymi opatreniami, najmä však daňovou politikou a hlavne povinnými štátnymi dodávkami, ako aj výkúpom traktorov a ťažkých strojov. (To sa urobilo už v rokoch 1949—1950 na základe zákona o mechanizácii z 2. februára 1949).

Zo skúsenosti výstavby kolchozov v SSSR je známe, že kulactvo, keď nemohlo rozvrátiť kolchozy zvonku, snažilo sa votrieť do kolchozov, aby ich potom zvnútra ľahšie rozleptalo. Aj u nás vplyvom teórie o dobrých a zlých kulakoch, hlásanej zradcom Slánskym, umožňoval sa prakticky vstup kulakov do JRD. Slánsky potreboval kulakov v JRD na to, aby ich ochránil pred vytlačovaním. Potreboval ich preto, aby sa ujali vedúcich funkcií v družstve a tak mohli ľahšie družstvá zvnútra rozvracať, tým družstevné hnutie v očiach roľníkov zdiskreditovať a prestavbu poľnohospodárstva brzdiť. Preto je potrebné v súčasnej dobe chrániť naše JRD pred prenikaním kulakov. Každému musí byť jasné, že kulak je v družstve vždy nebezpečnejší ako mimo neho. Je potrebné nielen chrániť JRD od kulakov, ale aj vylúčiť ich odtiaľ, kde sa im predsa podarilo vniknúť do družstiev.

Podľa zásad leninsko-stalinskej teórie kolektivizácie a na základe skúseností sovietskeho poľnohospodárstva pristúpila i naša strana a vláda k vytvoreniu strojno-traktorových staníc, ktoré sa staly aj u nás mohutnou pákou socialistickej prestavby dediny.

Do r. 1947 boli strojové stanice zriaďované pri ONV a štátnych lesoch a majetkoch, pri hospodárskych liehovarníckych družstvách. Na Slovensku bol r. 1947 zriadený Ústav pre mechanizáciu pôdohospodárstva — MEPOD — ktorý mal v okresoch strojové stanice. V júni r. 1947 bolo v Čechách a na Morave založené Ústredie poľnohospodárskych strojových staníc pri Štátnych lesoch a majetkoch, ktoré do 7. septembra 1947 prebralo všetky strojové stanice od ONV. 2. februára 1949 bol

odhlasovaný zákon o mechanizácii poľnohospodárstva, podľa ktorého sa pristúpilo k zakladaniu strojno-tractorových staníc (STS). Bolo zriadené Ústredie pre mechanizáciu poľnohospodárstva — UMEZ —, ktoré riadi STS. Dnes riadi prácu STS priamo Ministerstvo pôdohospodárstva — hlavná správa STS.

Zvláštnosťou našich STS je, že vznikly ešte v dobe drvivej prevahy individuálnej malovýroby a že súčasne vedľa prvých výrobných družstiev obsluhovaly hlavne individuálnych roľníkov.

Aby STS plnily svoje politické poslanie na dedine, podľa usnesenia strany a vlády o opatreniach na zlepšenie práce STS z 3. a 7. marca 1952, sú menovaní zástupcovia riaditeľa STS pre politickú prácu, ktorí sa majú v spolupráci so ZO KSS a ostatnými masovými organizáciami starať o denné plnenie plánu a jeho prekročovanie, o dobré vzájomné vzťahy medzi STS a JRD a o politický a odborný rast zamestnancov stanice. Nemajú však zasahovať do právomoci riaditeľov a neprislúcha im právo riadiť strannícke organizácie a o stranníckych otázkach samostatne rozhodovať, ako to bolo často v minulosti.

Náš ľudovodemokratický štát, riadiac sa stalinskou teóriou kolektivizácie, pomáha prostredníctvom STS družstvám a tým uľahčuje výstavbu socialistického poľnohospodárstva u nás.

Tak socialistická prestavba dediny umožňuje nám odstrániť rozpory medzi socialistickou priemyslovou veľkovýrobou a vytvára tiež podmienky pre likvidáciu poslednej vykorisťovateľskej triedy v krajine, kulakov.

Na doterajšej ceste výstavby nášho socialistického poľnohospodárstva sme dosiahli už pekné výsledky. S. Gottwald v liste celoštátnemu sjazdu družstevníkov 14.—15. februára 1953 ich vyhodnotil takto: „Ak pri dnešnej príležitosti zhodnotíme doterajšie výsledky novej cesty nášho vidieka, môžeme povedať, že za všestrannej pomoci strany a vlády pri združstevňovaní poľnohospodárskej výroby postúpili naši roľníci značne vpred. Dnes už takmer v dvoch tretinách obcí sú jednotné roľnícke družstvá niektorého typu, takmer v každej druhej obci sú rozorané medze a v 41 % obcí sú už JRD III. a IV. typu.“ S. Gottwald hovorí ďalej v liste, že družstevníci majú všetky predpoklady preto, aby vyrábali viac a lacnejšie ako za kapitalizmu a že štát ešte nikdy nevenoval toľko starostlivosti poľnohospodárstvu ako teraz. Z toho vyplýva, že aj úlohu, ktorú postavil náš štát pred poľnohospodárstvo, a to lepšie zásobovať pracujúcich potravinami, môže ono splniť a je aj nevyhnutné, aby ju splnilo.

JRD ako novovzniklé formy socialistickej veľkovýroby majú v tomto

začiatočnom štádiu svojho vývoja ešte celý rad nedostatkov. Tieto nedostatky sa prejavujú v organizácii výroby, v organizácii a odmeňovaní práce, v ~~práci~~ kontrole a v evidencii. Je preto našou úlohou pomôcť JRD odstrániť tieto nedostatky, a to vnútorným upevňovaním JRD.

V celom procese výstavby socializmu na dedine sme urobili ešte iba malý krok dopredu. Bude preto treba naďalej upevňovať existujúce družstvá a získavať malých a stredných roľníkov stojacich mimo družstva do JRD. Aby sme získali malých a stredných roľníkov do JRD, je potrebné vynaložiť ešte veľa trpezlivej a neúnavnej práce nás všetkých.

Rozvojom JRD uplatňuje sa aj u nás zákon bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a charakterom výrobných síl a vytvárajú sa podmienky pre lepšie pôsobenie základného zákona socializmu — uspokojovať neustále rastúce potreby pracujúcich —, a to na základe družstevnej veľkovýroby a za použitia najmodernejšej techniky.

DISKUSIA

J. SVETOŇ — A. KLAS

DISKUSIA O TEÓRII ŠTATISTIKY V SSSR

Rozvoj socialistického plánovaného hospodárstva u nás postavil našu štatistiku pred nové základné úlohy. Prichodí jej sústavne zbierať, spracovávať a analyzovať údaje pre zostavovanie národohospodárskych plánov, pre kontrolu ich plnenia, sledovaním priebehu plnenia plánov odkrývať rezervy a disproporcie, slovom správne a vedecky odrážať zákonitosti a súvislosti procesu rozšírenej socialistickej reprodukcie.

Aby naša štatistika tieto základné úlohy správne plnila, aby svojimi metódami slúžila poznávaniu nových právd, zovšeobecnení a zákonitosti, aby sa stala skutočne jedným z „najmocnejších nástrojov sociálneho poznávania“ (Lenin), musí byť teoreticky dobre budovaná na základoch dialektického a historického materializmu a marxisticko-leninskej politickej ekonomie.

Kde inde ako v Sovietskom sväze máme hľadať poučenie a skúsenosti pre správne budovanie našej novej štatistiky?

Teoretické základy socialistickej štatistiky položili Lenin a Stalin. Za ich bezprostredného vedenia sa tvorila a upevňovala sovietska štatistika. Štatistika nie „upravená“, nie „opravená“, ale štatistika nová, kvalitatívne odlišná od štatistiky buržoáznej. Sovietska štatistika opierajúca sa o geniálne pokyny a poučky Lenina a Stalina získala významné miesto pri riadení socialistickej výstavby a nie v malej miere má účasť na obrovských úspechoch, ktoré dosiahol a dosahuje Sovietsky sväz na všetkých úsekoch svojho budovania.

Sovietska štatistika by svoje veľké úspechy nebola mohla dosiahnuť bez dôslednej kritiky nedostatkov a chýb, bez širokej diskusie o základných teoretických otázkach štatistiky. Takáto diskusia sa rozvinula najmä

od r. 1948, keď sa požiadavky na ďalšie zdokonalenie metód štatistiky zvýšili v súvislosti s riešením otázok povojnovej päťročnice a keď dozrelo poznanie o nevyhnutnosti teoretického prepracovania problémov štatistiky v súlade so stále rastúcimi požiadavkami socialistickej výstavby.

Informovať o problémoch a výsledkoch tejto diskusie, ako aj poučiť sa z nich pre ďalšie budovanie našej štatistiky je úlohou týchto poznámok.

I

Všimnime si najskôr, čo dalo v Sovietskom sväze popud k diskusii o teórii štatistiky.

Korene terajšej rozsiahlej diskusie nachádzame už v období pred druhou svetovou vojnou. V jednom z článkov časopisu *Boľševik* z r. 1938 sa poukázalo, že do učebnej štatistickej literatúry prenikajú buržoázne názory, ktoré podceňujú význam štatistiky za socializmu a štatistickú metódu v evidenčných prácach, a ktoré hlásajú likvidáciu, „odumieranie“ štatistiky za socializmu.¹

Organizovaného spádu sa dostalo diskusii až začiatkom roku 1948, keď sa po predchádzajúcej písomnej ankete v Ústave ekonomiky Akadémie vied SSSR nastolila otázka *O závadách teoretickej práce v odbore štatistiky a o opatreniach na jej zlepšenie*.²

Vo svojich počiatkoch sa diskusia zamerala najmä na kritiku chýb, ktorých sa dopustili niektorí sovietski štatistickí v ponímaní marxisticko-leninskej metodologie a v tom, že vo svojich prácach ešte úplne neodstránili vplyv metodologie buržoáznej štatistiky pri skúmaní ekonomiky súčasného kapitalizmu a pri štúdiu sovietskej ekonomiky.

Nedostatky sa prejavovali najmä v tom, že niektorí sovietski štatistickí nevenovali dostatočnú pozornosť kritike a odhaľovaniu metód buržoáznej štatistiky falzifikujúcej svoje údaje na obhajobu kapitalizmu, že nekriticky preberali údaje buržoáznej štatistiky, pokúšali sa redukovať teóriu štatistiky na vypracovávanie samoúčelných matematických vzorcov a formálno-matematických metód na meranie hospodárskych javov v odtrhnutí od marxisticko-leninskej politickej ekonomie a konečne v tom, že v niektorých prípadoch pristupovali k problémom ekonomickej štatistiky úzko

¹ *Boľševik*, roč. 1938, č. 23—24, 123.

² *Voprosy ekonomiki*, roč. 1948, č. 5; *Otázky štatistiky*, sv. 1.

empiricky, nahrádzajúc teóriu popisom súhrnu empirických technických postupov počtovnícko-štatistického rázu.

V diskusii sa poukázalo aj na základné príčiny ideologických chýb a na ich škodlivé dôsledky.

Za základnú príčinu chýb sa označilo nedostatočné ovládanie teórie marxizmu-leninizmu a základov politickej ekonomie. Ďalšie príčiny nedostatkov sa videly vo vzájomnej izolovanosti štatistikov pracujúcich na vedeckých ústavoch, na vysokých školách a v štátnych úradoch, v nejestvovaní vedúceho organizačného strediska, ktoré by sjednocovalo vedeckých a učiteľských pracovníkov a usmerňovalo ich prácu a konečne v odtrhnutosti teoretikov od praxe.

Škodlivosť ideologických chýb sa prejavovala v tom, že sa teoretická práca oneskorila za praxou, že sa odvádza pozornosť praktických štatistikov od hospodárskeho rozboru štatistických ukazovateľov, že vyučovanie sa odtrhlo od úloh, ktoré pre štatistiku vytýčila prax socialistickej výstavby, ďalej v tom, že štatistika v prácach niektorých teoretikov strácala svoju strannícku povahu, že sa podceňoval význam a pokrokovosť domácej ruskej štatistiky a konečne v tom, že niektoré štatistické publikácie málo prispievaly k popularizácii vymožeností sovietskej štatistiky.

Už začiatok diskusie a jej prvá etapa do metodologickej porady v Ústrednom štatistickom úrade SSSR vo februári 1950 priniesla významné úspechy pre ďalšie budovanie teórie štatistiky.

Vytvorila sa správna línia pre kritiku nedostatkov štatistickej teórie, línia, ktorú I. Pisarev označil ako boj za rozhodné a dôsledné uplatňovanie boľševickej stranníckosti v štatistickej vede, za vyzdvihnutie rozhodných predností sovietskej štatistiky pred štatistikou buržoáznou. Našla sa správna línia boja proti buržoáznemu objektivismu, proti ponížujúcemu poklonkovaniu pred buržoáznou vedou, proti kozmopolitizmu, proti nihilistickému popieraníu štatistickej teórie, proti formalizmu a odtrhávaniu štatistickej teórie od jej materiálneho, ekonomického obsahu, proti pokusom vytvoríť „všeobecnú“ teóriu štatistiky, platnú v každom čase a pre všetky národy.³

Ako ďalší významný výsledok úvodnej etapy diskusie treba vyzdvihnúť vytýčenie základných úloh teórie a praxe sovietskej štatistiky: určenie línie prebudovania vyučovania štatistiky na podklade nových revidova-

³ I. Pisarev, Za pokrokovú štatistickú vedu. Vestnik statistiki, roč. 1949, č. 4; Otázky štatistiky, sv. 45.

ných osnov, úsilie o vymedzenie predmetu a metódy v novej definícii štatistiky, ďalej založenie štatistického nakladateľstva a časopisu Vestnik statistiki, ktorý podľa usnesenia Rady ministrov SSSR sa vydáva na osvetlenie teoretických, metodologických a organizačných otázok štatistiky a na výmenu praktických skúseností v odbore štatistiky.

Druhá etapa diskusie začala metodologickou poradou v Ústrednom štatistickom úrade SSSR vo februári 1950. Na tejto porade sa vynorily už všetky základné otázky, ktoré sú až do dneška predmetom rozsiahlej a živej diskusie štatistických teoretikov i praktikov. Je to otázka predmetu, metódy a teoretických základov štatistiky.

II

Ústrednou otázkou, ktorá zaujíma najvýznamnejšie miesto v dnešnej sovietskej diskusii, je otázka predmetu štatistiky. Správna odpoveď na túto otázku je nevyhnutná nielen pre plodný rozvoj štatistiky vôbec, ale aj pre správne vymedzenie obsahu a postupu vyučovania štatistiky.

Má štatistika svoj osobitný predmet alebo je len metódou skúmania? Ak má svoj osobitný predmet, sú to javy spoločnosti i prírody alebo len sociálno-ekonomické javy? A ak sú predmetom štatistiky javy sociálno-ekonomické, ktorú ich osobitnú stránku skúma štatistika na rozdiel od iných vied spoločenských? Pokúsme sa shrnúť názory v odpovediach niektorých sovietskych autorov na tieto otázky.

Téza, že štatistika nemá svoj vlastný predmet a je iba holou metódou, nebola v sovietskej literatúre obzvlášť rozšírená. Zvlášť nie v jej extrémnej podobe, ktorá chápe štatistiku iba ako sbierku matematických, technických postupov používaných bez akéhokoľvek zreteľa na konkrétny materiálny obsah.

Rozsiahlu diskusiu vyvolala však téza N. Družinina o štatistike ako vede o metóde. Družinin vychádza z toho, že treba prísne odlišiť matematickú štatistiku — ktorá spočíva na teórii pravdepodobnosti — od vlastnej štatistiky ako spoločenskej vedy. Zatiaľ čo metódy matematickej štatistiky sa používajú v rozličných prírodných vedách a v technike, vlastná štatistika je veda o metóde, ktorú používajú spoločenské vedy pri skúmaní konkrétnych problémov. Použitie štatistickej metódy v spoločenských vedách je dané úlohami rozboru hromadnosti ich javov. Práve pri rozbere hromadnosti javov tvorí štatistika svojimi zovšeobecňujúcimi

ukazovateľmi jednu z osobitných metód spoločenských vied. Pokladať štatistiku za metodologickú vedu neznamená však podľa Družinina zamieňať ju s materialistickou dialektikou. Materialistická dialektika ostáva spoločným nástrojom poznávania skutočnosti vo všetkých vedách, ale každá veda má svoje osobitné metódy, ktoré sa vo svojich základoch opierajú o materialistickú dialektiku. A takouto osobitnou metódou je aj štatistika. Z takéhoto chápania štatistiky, pravda, nijako nemožno vyvodzovať, že táto metóda jestvuje samostatne, nezávisle od objektu svojho skúmania. Štatistika vznikla ako nástroj riadenia štátu a pretvorila sa v procese vývoja na veľmi obširne a složité učenie o spôsobe skúmania číselných údajov z oblasti sociálno-ekonomických javov a o spôsoboch ich spracovávaní. V tomto smysle, t. j. v smysle určitého systému poznatkov je štatistika skutočná veda.⁴

V chápaní štatistiky ako vedy o metóde pokladá V. Čermenskij za nesprávne predovšetkým tvrdenie, že spoločenské vedy okrem historického materializmu potrebujú ešte druhú, osobitnú metódu. Ak politická ekonomia používa údaje štatistickej vedy, to nijako neznamená, že s hľadiska politickej ekonomie je štatistika metódou. Pokladať štatistiku za vedu o metóde spoločenských vied znamená popierať, že štatistika má svoje údaje, svoje (štatistické) fakty a tvrdiť, že štatistika okrem metódy — napr. metódy triedenia — už nič iného neštuduje. Štatistika však podľa Čermenského neskúma techniku výpočtov, ale tie metódy vedeckého skúmania, ktoré sú v nerozlučnej súvislosti s predmetom štatistiky, s konkrétnou materiou štatistiky ako vedy. Pri určovaní rozsahu a typov hospodárstiev napr. treba bezpodmienečne počítať s miestnymi pomermi, t. j. podrobiť predchádzajúcemu štúdiu typické stránky skutočnej situácie, ináč sa triedenie zvrhne na scholastiku. Štúdiom súhrnu týchto faktov sa nezaobrá politická ekonomia ani nijaká iná veda, lež štatistika.

Protirečenie vidí ďalej Čermenskij v názore, že štatistika je veda o metóde, pričom však metódu neslobodno odtrhnúť od predmetu. To znamená, že štatistika, ak neskúma predmet, nemôže byť vedou o metóde. Inými slovami to znamená, že štatistika má aj svoju metódu, aj svoj predmet. Z toho Čermenskému vyplýva, že štatistika nemôže byť metódou pre spoločenské vedy, keďže ich metódou je historický materializmus. Štatistika má svoj predmet, má aj svoje vlastné údaje. Tieto údaje shromaž-

⁴ M. Družinin, O soderžanii statistiki kak nauki, Voprosy ekonomiki, roč. 1952, č. 6.

ďuje štatistika na základe vlastného pozorovania. Štatistika nemôže byť vedou o metóde, lebo štatistika neskúma metódu pre metódu, ale pre rozbor spoločenských javov, pre skúmanie určitej stránky skutočnej situácie.⁵

S kritikou sa stretol aj Družininov názor o jestvovaní matematickej štatistiky. Členovi Akadémie vied SSSR S. Strumilinovi sa zdá, že takýto vedný odbor nemá existenčné oprávnenie, pretože nemá ani samostatný objekt ani špeciálnu metódu a úlohy. Matematické metódy — ako hovorí Strumilin — sa používajú vo všetkých vedách, najmä vo veľmi značnom rozsahu v astronómii, fyzike a elektrotechnike, nikto však ešte z tohto dôvodu nezaradil do sústavy vied také vedné odbory, ako matematická astronómia, matematická fyzika, matematická elektrotechnika a pod. Zavadzať matematickú štatistiku pokladá Strumilin za zbytočné aj preto, že pre odvodzovanie vzorcov, ktoré sa používajú v štatistike, jestvuje už špeciálny matematický vedný odbor — teória pravdepodobnosti.⁶

S nemenej rozhodnou kritikou ako názor, že štatistika je veda o metóde, stretol sa aj názor, že štatistika je veda o prírodných a spoločenských javoch, teória tzv. „univerzálnej“ štatistiky.

Proti tvrdeniu niektorých sovietskych autorov, že štatistika skúma tak javy spoločenské, ako aj prírodné, že predmetom štatistiky sú hromadné javy vôbec, uviedly sa základné argumenty už na metodologickej porade Ústredného štatistického úradu r. 1950. Zastancom tejto teórie sa vytýkalo predovšetkým to, že vychádzajú z nesprávnych názorov o rovnorodosti povahy vývoja organickej a neorganickej prírody a spoločnosti, teda z mylných názorov o rovnorodosti prírody a spoločnosti. Neuznávanie svojráznosti spoločenských javov a ich odlišnosti od prírodných vedie podľa názoru kritikov k buržoáznej teórii o jestvovaní „čistej“, mimohistorickej vedy. Škodlivosť teórie „univerzálnej“ štatistiky sa videla nielen v tom, že odvádza štatistiku od aktuálnych otázok výstavby, ale aj v tom, že skrýva v sebe likvidátorské tendencie. Ak by štatistika mala skúmať všetky javy, či už v spoločenskom živote alebo v chémii, fyzike, biológii atď., skúmala by vlastne to, čo je všetkým týmto javom spoločné, ich kvantitatívnu stránku, spočítateľnosť, matematickú spracovateľnosť.

⁵ V. Čermenskij, O štatističeskoj nauke, Voprosy ekonomiki, roč. 1952, č. 9.

⁶ S. Strumilin, K otázke definície štatistiky ako vedy. Vestnik statistiki, roč. 1952, č. 1; Otázky štatistiky, sv. 96.

Tým by sa však štatistika zbavila akéhokoľvek reálneho obsahu a redukovala by sa na oddiel matematiky.⁷

Túto a takúto kritiku pokladajú niektorí teoretici za jednostrannú a nesprávnu. Všimnime si najmä vývody I. Pisareva proti tejto kritike.

I. Pisarev pokladá obmedzenie štatistiky iba na štúdium spoločnosti za chybné už preto, že tým sa stavajú do absolútneho protikladu javy a zákony spoločnosti s javmi a zákonmi prírody. Medzi zákonmi sociálno-ekonomickými a prírodnými je spoločné spojivo v tom, že sú odrazom objektívnych, od vôle ľudí nezávislých procesov. Úlohou vedy je poznanie zákonitostí v ich kvalitatívno-kvantitatívnom určení. A táto úloha sa v mnohých prípadoch nedá riešiť bez štatistiky, nakoľko kvantitatívne vzťahy sa dajú zistiť často iba štatisticky. Neslobodno zabúdať, že štatistika sa zaoberá konkrétnymi javmi. Tie isté skutočnosti zaujímajú rozličné vedy s rozličných hľadísk. Netreba sa čudovať — hovorí Pisarev — že štatistické fakty sa používajú tak v spoločenských, ako aj v technických a prírodných vedách. V tom je práve jedna z osobitných vlastností štatistickej vedy a v tomto smysle je štatistika významným činiteľom vedeckého pokroku.

Že štatistika sa nezaobera iba štúdiom javov sociálno-ekonomických, dokazuje podľa Pisareva celá štatistická prax v Sovietskom sväze. Pisarev poukazuje na vzrastajúci význam štatistiky prírodných javov v súvislosti s uskutočňovaním veľkého stalinského plánu pretvorenia prírody, na účinné používanie štatistiky pri kontrole technologických postupov, pri kontrole akosti výroby atď. Výkazníctvo zdravotníckej štatistiky v SSSR nesleduje iba spoločenskú stránku činnosti ošetrovateľov, ale aj údaje o fyziologickej stránke napr. tuberkulózy a rakoviny. Nepokladať zisťovanie a spracovávanie dát v takomto výskume za štatistiku, ale za matematiku, je pochybené. Tuberkulóza a rakovina sú spoločensky podmienené choroby. Nie je ďaleko čas, keď tieto choroby úplne vymiznú v Sovietskom sväze. To sa však nestane samo od seba, ale ako výsledok boja proti týmto chorobám. Zdravotnícka štatistika, ktorá sa zaoberá skúmaním chorôb ľudského organizmu, vyzbrojuje zdravotníckych pracovníkov poznaním skutočností, pomáha skúmaniu na tomto poli sa objavujúcich osobitných zákonitostí.

⁷ Metodologická porada v Ústrednom štatistickom úrade SSSR, Vestník štatistiky, roč. 1950, č. 1; Otázky štatistiky, sv. 30.

V dôsledku širokého praktického používania sa štatistika — ako hovoí Pisarev — diferencovala. Dnes už možno hovoriť o štatistike ako o jednotnej vede práve tak málo ako o jednotnej hospodárskej vede, jednotnej lekárskej vede. Jestvuje ekonomická štatistika, zdravotnícka štatistika, štatistika prírodných zdrojov, kultúrna štatistika a štatistika novej techniky, súdna štatistika a pod. Jestvuje všeobecná teória štatistiky, ktorá skúma všeobecné otázky predmetu a metódy štatistiky vo svetle marxistickej teórie. Jestvuje konečne matematická štatistika ako odvetvie matematiky, ktorá slúži s hľadiska matematického spracovania pozorovaných javov všetkým odvetviám štatistiky.

Takéto široké použitie štatistiky neznamená však pre I. Pisareva univerzálnosť štatistiky. Štatistika nie je univerzálnou vedou, a to preto, lebo štatistika ani zďaleka neskúma všetky prírodné a spoločenské javy. Štatistika skúma iba tie javy, pre ktoré je charakteristická osobitná forma pohybu, forma hromadného pohybu, v ktorom niet automatizmu. Tam, kde je automatizmus a v dôsledku čoho sa kvantitatívne vzťahy objavujú v prísnej podmienenej súvislosti, tam štatistika nie je potrebná. Každý človek zomre — v tomto biologickom zákone niet nijakého štatistického obsahu. Ale individuálna dĺžka života ľudí je rozdielna pre najrozličnejšie príčiny ľudskej prirodzenosti a závisí najmä od sociálno-ekonomického prostredia. Z individuálnych skutočností vytvorený priemerný vek ľudí vyjadruje sociálno-ekonomickú zákonitosť. Tak napr. podľa údajov sčítania ľudu z r. 1921 je v Indii priemerný vek mužov 24,8 a u žien 24,7 rokov, priemerne teda 24,75 rokov proti 55,6 rokom v Anglicku a Walesi. Po r. 1921 sa priemerná dĺžka života v Indii ešte ďalej snižuje. Toto je príklad na ilustráciu štatistickej formy prejavovania sa konkrétnej sociálno-ekonomickej zákonitosti.

Všetko úsilie obmedziť štatistiku iba na skúmanie sociálno-ekonomických javov vysvetľuje Pisarev likvidátorskými tendenciami. Bolo by iste nesprávne, ako hovorí, stotožňovať zákony prírody a zákony spoločnosti, ale práve tak nesprávne je aj stavať zákony proti sebe. Hospodársky proces reprodukcie, ako poukázal Marx, sa spája napr. na poli poľnohospodárstva s prírodným procesom reprodukcie. Zemepisné prostredie, ako učí Stalin, ovplyvňuje — i keď nie rozhodujúcim spôsobom — vývoj spoločnosti. Bolo by preto likvidátorstvom vylučovať z predmetu štatistiky skúmanie údajov prirodzenej reprodukcie zvierat, údaje zemepisné, údaje agrobiologie a pod., teda javy prírodné. Znamenalo by to podľa Pisareva

vážne ochudobnenie v SSSR stále väčšími sa rozvíjajúcich odvetvových štatistik.⁸

Obráťme teraz pozornosť k názorom zastancov „ekonomického“ smeru, ktorý — ako hovorí Strumilin — vznikol ako zdravá reakcia proti matematickému univerzalizmu teoretikov.

V protiváhe s tvrdením o použiteľnosti štatistiky tak pri skúmaní javov spoločenských, ako aj prírodných postavila sa až na metodologickej porade Ústredného štatistického úradu téza, že štatistika je spoločenská veda skúmajúca iba sociálno-ekonomické javy. Táto téza sa uplatnila aj v definícii štatistiky, ktorá sa vtelila do nových učebných osnov štatistiky. Podľa tejto definície je „štatistika veda spoločenská. Študujúc sociálno-ekonomické javy a procesy, typy a formy javov a procesov, štatistika ich vyjadruje pomocou číselných dát, náležitým spôsobom shromaždených a spracovaných na podklade všestrannej analýzy sociálno-ekonomických vzťahov“.⁹

Prvá zvláštnosť tejto definície podľa Čermenského spočíva v tom, že štatistika je spoločenská veda, ktorá má svoj predmet skúmania — spoločnosť — a svoju metódu. Táto definícia teda podľa Čermenského „skoncováva so štatistikou ako univerzálnou vedou o hromadných javoch prírody a spoločnosti...“.

Druhá zvláštnosť definície je v tom, že za predmet štatistiky uvádza sociálno-ekonomické javy a procesy, typy a formy javov a procesov. A to podľa Čermenského hovorí o tesnej súvislosti medzi politickou ekonomikou a štatistikou.

Pri takejto formulácii predmetu štatistiky sa už vzápätí žiadalo bližšie rozhraničenie medzi štatistikou, politickou ekonomikou a ostatnými spoločenskými vedami, t. j. zodpovedanie otázky, ktoré stránky spoločenských javov študuje štatistika na rozdiel od politickej ekonomie a ostatných ekonomických disciplín.

Redakčný článok časopisu Vestnik štatistiky z r. 1950 formuluje odpoveď takto: Štatistika skúma spoločenské javy ináč, než ich skúmajú iné spoločenské vedy. Historický materializmus a politická ekonomia skú-

⁸ I. Pisarev, K voprosu o predmete i metode statističeskoj nauki, Voprosy ekonomiki, roč. 1952, č. 8.

⁹ V. Čermenskij, O študijných osnovách teórie a štatistiky pre štatistické odborné školy Ústredného štatistického úradu SSSR, Vestnik štatistiky, roč. 1950, č. 1; Otázky štatistiky, sv. 30.

majú podstatu spoločenských javov a zákony ich vývoja. Štatistika, ktorá sa zakladá na záveroch historického materializmu a marxisticko-leninskej politickej ekonomie, skúma spoločenské javy za účelom určenia ich číselnej charakteristiky, za účelom evidencie a tempa rozvoja celého súboru spoločenských vzťahov tvoriacich spoločensko-hospodársku formáciu.

Štatistika teda podáva číselnú ilustráciu zákonov spoločenského vývoja, ktoré sú stanovené historickým materializmom a politickou ekonomikou.¹⁰

Družinin pokladá takýto pokus za metafyzické a nie dialektické pristupovanie k riešeniu úlohy rozhraničenia oboch vied. Tvrdí, že politická ekonomia a zrejme aj ostatné odvetvia ekonomie (ekonomika priemyslu, ekonomika poľnohospodárstva atď.) skúmajú podstatu spoločenských javov a zákony ich vývoja a štatistika zasa ako úplne samostatná veda podáva ich konkrétnu číselnú charakteristiku — znamená toľko, ako popierať jednu zo základných téz dialektického materializmu o nerozlučnej jednote kvantitatívneho a kvalitatívneho určenia predmetu a javov. Ilustratívna funkcia sama nestačí ešte k existencii samostatnej vedy. Ak máme štatistiku uznávať za samostatnú vedu, potom musí odhaľovať nejaké štatistické zákony odlišné od zákonov, ktoré odhaľuje napr. politická ekonomia. S takéhoto hľadiska — pokračuje Družinin — by sme museli považovať vzrast priemyselnej výroby SSSR o 75 % za roky prvej povojnovej päťročnice v porovnaní s predvojnovým rokom 1940 za prejav štatistickej zákonitosti a nie zákonitosti ekonomiky socialistickej spoločnosti. A to je zrejme nesprávne. Ak sa teda musí štatistika opierať o zákony ekonomického vývoja, objavených historickým materializmom a politickou ekonomikou, ak bez toho nemôže splniť svoju úlohu, vzniká otázka, kde končí potom analýza ekonomická a začína vlastná štatistika, kde položiť hranicu medzi dvoma samostatnými vedami, politickou ekonomikou (s jej úsekovými disciplínami) a štatistikou?¹¹

Aj iní prívrženci „ekonomického“ smeru vidia špecifickosť štatistiky voči ostatným spoločenským vedám v jej funkcii číselne ilustrovať, číselne charakterizovať spoločenské javy. Všimnime si ich rozličné fórmulácie.

T. Kozlov vychádza zo skúseností štatistickej praxe a zisťuje, že štatistika sa predovšetkým zaoberá údajmi o stave k určitému okamžiku

¹⁰ O marxisticko-leninskú teóriu štatistiky, Vestnik statistiki, roč. 1950, č. 5; Štatistický obzor, roč. 1950, č. 3—4.

¹¹ Cit. článok v časopise Voprosi ekonomiki, roč. 1952, č. 6.

(úroveň) alebo údajmi o veľkosti javu za určité časové obdobie (rozsah) a vzájomnými číselnými pomermi historicky konkrétnych spoločenských javov a procesov, ako je proporcia, tempo rastu a pod. Štatistika napr. zisťuje počet obyvateľstva k určitému dňu v konkrétnych územných hraniciach v rozdelení na skupiny podľa sociálnej príslušnosti, pohlavia, veku, národnosti a pod. Zisťuje výrobu za určité obdobie v rozdelení podľa odvetví národného hospodárstva, skupín závodov a pod. Všetky tieto prípady a ich vzťahy predstavujú — ako hovorí Kozlov — jednu z reálnych stránok spoločenských javov a procesov, ktoré existujú objektívne, t. j. nezávisle od toho, či sú vyjadrené nejakými štatistickými ukazovateľmi.

A táto reálna, objektívne jestvujúca stránka historicky konkrétnych spoločenských javov tvorí práve predmet skúmania štatistiky. Štatistika je teda „veda o konkrétnych číselných vzťahoch a úrovniach (rozsahoch) spoločenských javov a procesov, ktoré sa vytvárajú na rozličných stupňoch vývoja spoločnosti“.¹²

N. Michajlov definuje štatistiku ako vedu spoločensko-ekonomickú, ktorá skúma v určitých historických podmienkach proces spoločenskej výroby. Na podklade skúmania obsahu, znakov, štádií a foriem spoločensko-ekonomických javov a procesov, na podklade všestranného rozboru celého súhrnu faktov vzťahujúcich sa na skúmanú otázku podáva štatistika číselné vyjadrenie javov a procesov ekonomického vývoja spoločnosti, výrobných vzťahov vytvárajúcich sa medzi ľuďmi, rozsahu spoločenskej výroby, distribúcie a výmeny, počtu obyvateľstva, jeho hustoty, triedneho složenia a složenia podľa povolania, materiálnych zdrojov a zásob krajiny a materiálnej kultúrnej životnej úrovne ľudu.¹³

V. Soboľ odlišuje štatistiku od politickej ekonomie a ostatných spoločenských vied tým, že vyhradzuje pre štatistiku úlohu zisťovať veľkosť spoločenských javov a číselné vyjadrenie jednotlivých znakov týchto javov. Politická ekonomia podáva napr. definíciu spoločenského produktu. Aby sa určil jeho rozsah, podáva štatistika opierajúca sa o definíciu spoločenského produktu, stanovenú politickou ekonomikou, kon-

¹² T. Kozlov, K otázke predmetu a metódy štatistiky, Voprosy ekonomiki, roč. 1952, č. 4; Otázky štatistiky, sv. 96.

¹³ N. Michajlov, Niektoré otázky teórie štatistiky, Vestnik statistiki, roč. 1951, č. 6; Otázky štatistiky, sv. 96.

krétnu charakteristiku znakov spoločenského produktu, na podklade ktorej možno zistiť jeho rozsah. Štatistika podáva teda takú konkrétnu charakteristiku spoločenských javov a ukazuje také ich znaky, na podklade ktorých možno zistiť rozsah výskytu a vývoja skúmaných spoločenských javov.¹⁴

Uveďme konečne z ďalších názorov ešte formuláciu S. S. Ostroumova. Úlohou štatistiky — podľa Ostroumova — je zmerať zákonitosť, ktorú zistila príslušná veda predchádzajúcim kvalitatívnym rozborom. Tak napr. politická ekonomia vedecky vysvetľuje podstatu periodických kríz kapitalistického hospodárstva. To je iste mimoriadne dôležité, ale ešte nepostačujúce. Krízy prebiehajú rozdielne v rozličných krajinách, sú ovplyvňované postavením jednotlivých sociálnych skupín obyvateľstva, rozlične zasahujú tie alebo iné úseky národného hospodárstva atď. Aby sme mohli skúmať rozvíjanie sa krízy v historicky konkrétnych okolnostiach, treba ju presne zobraziť. A táto úloha sa nedá splniť bez štatistiky. Medzi štatistikou a politickou ekonomikou je jednota. Špecifikum štatistiky spočíva v tom, že svojimi číslami dáva kvantitatívnu charakteristiku kvalite skúmaných javov. Hľadať nejakú hranicu medzi politickou ekonomikou a štatistikou pokladá Ostroumov za umelé.¹⁵

Člen Akadémie vied SSSR S. Strumilin vidí nesprávnosť takýchto názorov zastancov „ekonomického“ smeru v tom, že zbavujú štatistiku do tej miery osobitosti, že nakoniec neponechávajú vôbec miesta pre štatistiku ako vedu. Štatistika sa podľa jeho názoru nemôže redukovať iba na „číselné údaje“ ani vtedy, keď sú spracované na podklade všestrannej analýzy spoločensko-ekonomických vzťahov. Keďže tieto vzťahy sú špecifickým odborom alebo predmetom politickej ekonomie, ostalo by pre štatistiku len „ilustrovať“ v praxi číselnými údajmi poznatky ekonomickej vedy. A to nepokladá Strumilin za dostatočnú náplň pre samostatnú vedu.¹⁶

Ako teda ohraničiť štatistiku od politickej ekonomie a iných spoločenských vied?

¹⁴ V. Sobol, Niektoré otázky teórie štatistiky, Vestnik statistiki, roč. 1952, č. 2; Otázky štatistiky, sv. 99.

¹⁵ S. S. Ostroumov, K voprosu o predmete i metode sovschoj statistiki, Vestnik statistiki, roč. 1952, č. 3.

¹⁶ Cit. čl. v Vestnik statistiki, roč. 1952, č. 1.

S. Strumilin uvádza, že dnes už možno pokladať za všeobecne uznané, že štatistika patrí podľa predmetu svojho skúmania medzi spoločenské vedy, a že sa radí do cyklu ekonomických vedných odborov. Ale pre úplné vymedzenie jednej vedy od všetkých ostatných, ktoré sa jej dotýkajú, nepostačuje rozdelenie vied iba podľa predmetu ich skúmania už preto, že ten istý predmet, napr. spoločnosť, možno pozorovať s rozličných stránok v závislosti od zvláštností používaných metód a od špeciálnych úloh skúmania. Štatistické vedné odbory sa od iných príbuzných ekonomických vied nelíšia svojím predmetom, ale metódou a úlohami a niekedy tiež rozsahom skúmania.

Strumilin rozdeľuje vedy podľa predmetu skúmania na vedy o prírode a vedy o spoločnosti, podľa metódy na vedy abstraktné a konkrétne a podľa úloh na vedy teoretické a aplikované.

Štatistika podľa predmetu patrí do vied spoločenských, podľa metódy do vied konkrétnych a podľa úloh do vied aplikovaných. Štatistika patrí teda medzi najkonkrétnejšie aplikované vedné odbory v cyklu ekonomických vied.

Za predmet svojho skúmania má štatistika spolu s inými vedami o spoločnosti ľudskú spoločnosť v procese jej vývoja a rozšírenej reprodukcie jej výrobných síl, spoločenských výrobných vzťahov a sociálno-kultúrnej úrovne. Na rozdiel od politickej ekonomie, ktorá skúma základné zákonitosti vývoja ekonomickej základne spoločenských formácií, štatistika so všetkými odvetvovými odbormi zahrnuje nielen základňu, ale aj spoločenskú nadstavbu stojacu nad základňou a dokonca aj také složky, ktoré vôbec nespádajú pod pojem nadstavby (ako napr. obyvateľstvo, prírodné bohatstvo a technické zdroje).

Metódou štatistiky je okrem dialektickej metódy poznávania všetkých javov v ich vzájomnej závislosti a vývoji, ktorá je spoločná pre všetky vedy, špecifická metóda hromadného pozorovania javov a kvalitatívno-quantitatívneho rozboru ich vzájomných závislostí triedením a členením najzložitejších mnohotvárností na složky podľa veľkosti a typologických znakov ich podobnosti alebo rozdielnosti.

Úlohou štatistiky v SSSR — podľa Strumilina — okrem spoločnej úlohy všetkých spoločenských vied, t. j. skúmania sociálno-ekonomických zákonitostí metódami vlastnými každej z týchto vied — je špeciálne aplikovaná úloha: každodenné sledovanie plnenia národohospodárskych plánov a všestranný rozbor zdrojov a možností v rámci národohospodárstva.

hospodárskych bilancií SSSR v záujme celonárodnej kontroly a úspešného riadenia plánovaného hospodárstva na ceste ku komunizmu.¹⁷

III

Shrňajúc doteraz reprodukované náhľady veľkej väčšiny sovietskych autorov, dochádzame skoro k jednoznačnému záveru, že štatistika skúma sociálno-ekonomické javy a procesy. Tento záver však — ako ukázala diskusia — sa nepokladá za dostatočný pre vymedzenie predmetu štatistiky. Ako uvádza A. Dmitrijev, aj niektorí buržoázni štatistickí, hoci pokladajú štatistiku za univerzálnu metódu, priznávajú jej charakter spoločenskej vedy, pravda, v tom smysle, že štatistika je aplikáciou teórie pravdepodobnosti, resp. jej univerzálneho zákona veľkých čísel pri poznávaní spoločenských javov.¹⁸

Nakoľko otázka úlohy a miesta tzv. zákona veľkých čísel v štatistickej vede je — ako hovorí N. Debner — jednou z tých základných otázok, ktorých nesprávne riešenie vedie k chybám v základných tézach štatistiky¹⁹, prichodí nám zastaviť sa ešte aj u tejto diskutovanej otázky.

Idea zákona veľkých čísel a jeho použitie boli podľa N. Debnera vyvolané otázkami praktickej činnosti a súvisely priamo i nepriamo s rásúcimi potrebami výberového skúmania v období rýchleho rozvoja priemyslu a mestského obyvateľstva na rozhraní XVIII. a XIX. stor. Práce všetkých význačnejších štatistikov tejto doby sa v podstate opieraly o vybraný počet demografických zistení, z ktorých sa formulovaly závery o obyvateľstve ako celku pre potreby poisťovníctva. Práve preto, že všetky potrebné štatistické údaje v tomto období sa získavali nepriamymi výpočtami a na podklade výberových zisťovaní, ktoré súvisia s použitím teórie pravdepodobnosti, boli mnohí štatistickí ochotní pokladať zákon veľkých čísel za akúsi základnú tézu novej vedy. I keď sa postupujúcim vývojom štatistiky ukázalo, že složitité javy a procesy spoločenského života sa nedajú vtisnúť do matematických vzorcov a že preto použitie teórie pravdepodobnosti sa muselo obmedziť hlavne na

¹⁷ Pozri cit. článok.

¹⁸ A. Dmitrijev, Predmety metod statistiki, Vestnik statistiki, roč. 1950, č. 2.

¹⁹ N. Debner, O predmete a metode sovietskej štatistiky, Vestnik statistiki, roč. 1951, č. 4; Statistický obzor, roč. 1951, č. 6.

riešenie otázok súvisiacich s organizáciou poisťovníctva a pod., urobila súčasná reakčná buržoázna štatistika znova z teórie pravdepodobnosti základ celej štatistickej vedy. Pravda, nie náhodou. Základom súčasnej buržoáznej štatistiky je idealistická filozofia, ktorá pokladá svet za náhodné sskupenie vecí a javov, odtrhnutých, izolovaných a navzájom nezávislých, ktoré možno študovať iba poučkami teórie pravdepodobnosti.

I v Sovietskom sväze sa vyskytli názory, že zákon veľkých čísel je ústrednou tézou štatistiky a že špecifickou zvláštnosťou štatistiky je metóda priemerov, vyplývajúca zo zákona veľkých čísel. Niektorí autori, pokladajúci zákon veľkých čísel za základ štatistiky, ale uvedomujúci si, že pôsobenie tohto zákona je obmedzené, navrhli teóriu, podľa ktorej jestvujú tzv. „štatistické súbory“, kde pôsobia zvláštne štatistické zákonitosti, a tie sú práve predmetom štatistiky.²⁰

I keď sa tieto náhľady po kritike v Boľševiku r. 1938 postupne opúšťali, objavovali sa ešte v prácach niektorých autorov aj po druhej svetovej vojne. Preto sa s úlohou teórie pravdepodobnosti a s otázkou jej použiteľnosti v sociálno-ekonomickej štatistike podrobne zaoberala aj diskusia na Ústave ekonomiky Akadémie vied SSSR r. 1948²¹ a mnohé diskusné príspevky ešte aj v najnovšom čase.

Všimnime si najskôr kritické poznámky, ktoré proti buržoáznemu formalizmu v štatistike uviedol T. Kozlov v jednom zo svojich prvých diskusných článkov. T. Kozlov v polemike s prof. Bojarským hovorí, že vytváranie fetišov zo zákonov teórie pravdepodobnosti vedie k nesmyselným a politicky škodlivým záverom. Prof. Bojarskij napr. pri určovaní pôsobenia zákona veľkých čísel v sovietskom hospodárstve dochádza k záveru, ktorý nie je v súlade s rozhodnutiami strany. Kozlov píše: „XVIII. konferencia VKS(b) zaväzuje vedúcich všetkých podnikov — tak veľkých, ako aj drobných — k práci rovnomernej, bez nárazov, podľa grafu. Strana a vláda žiadajú, aby všetky podniky bez výnimky pracovali rovnomerne, rytmicky. A prof. Bojarskij tvrdí, že to nie je možné... vzhľadom na pôsobenie zákona veľkých čísel. Píše: „Nemáme vôbec v úmysle považovať pomerne veľkú kolísavosť drobných objektov,

²⁰ Pozri cit. čl. N. Debnera.

²¹ O teoretickej práci v odbore štatistiky, Voprosy ekonomiki, roč. 1948, č. 5; Otázky štatistiky, sv. 1/1949.

vyplývajúcu (! T. K.) zo zákona veľkých čísel za akéhokoľvek ospravedlnenia nerovnomernosti v ich boji za splnenie plánu. Je samozrejmé, že v tých prípadoch, keď je kolísanie príliš veľké, svedčia ukazovatelia o tom, že podniky „majú zimnicu“. Vcelku však *jednako* veľký rozmach kolísania ukazovateľov plnenia plánu u drobných objektov je dobrou ilustráciou toho, že zákon veľkých čísel pôsobí.“

„Zákon veľkých čísel — ako pokračuje Kozlov — nemôže teda byť ospravedlnením pre zaháľáčov, ktorí nevedia organizovane pracovať, avšak „jednako“ tento zákon neklamne pôsobí. Je zbytočné úsilie o rovnomernú prácu: Zákon veľkých čísel, tvrdí prof. Bojarskij, prináša so sebou veľký rozmach kolísania, ktorému sa nemožno vyhnúť. Takto vytvoril zo zákona veľkých čísel fetiš pôsobiaci v SSSR ako nezdolný zákon prírody a živelne rodiaici príkre výkyvy.“²²

T. Kozlov v inom článku uvádza, ako takýto formalizmus vedie k mystickému chápaniu tzv. „štatistických zákonitostí“. Vo *Veľkej sovietskej encyklopedii* (sv. 52, 769) sa píše: „Štatistická zákonitosť je zvláštnou formou zákonitosti, ktorá určuje pohyb homogénnych objektov.“ To znamená podľa Kozlova, že štatistickej zákonitosti sa prisudzuje nielen sila, ktorá „určuje pohyb“, ale že premieňa možnosť na nevyhnutnosť. Osebe každý jednotlivý jav je možný, ale nahromadenie možných javov do masy vedie k nevyhnutnosti“, hovorí sa na citovanom mieste encyklopedie. Z toho teda vyplýva, že nie hmota a jej formy pohybu hrajú rozhodujúcu úlohu, ale akási univerzálna „štatistická zákonitosť“. Nevyhnutné súvislosti teda, ktoré tkvejú v materiálnej povahe objektívnych procesov, redukujú sa na náhodnosť. Náhodnosť sa pretvára z formy prejavu nevyhnutnosti od seba na nutnosť. Nie div — hovorí Kozlov —, že medzi hlásateľmi „štatistickej zákonitosti“ sa nájdu i takí, u ktorých sa zákonitosť objavuje ako forma subjektívnej kategórie, ktorá je závislá „od množstva pozorovaní“. Lukomskij napr. píše, že „zákonitosť, ktorá je osobitosťou daného druhu predmetov, a ktorá odlišuje tento druh od iných, objavuje sa stupňovaním počtu pozorovaní“ (Úvod do teórie štatistiky, 1947, str. 5). Ale táto „zákonitosť“ sa uskutočňuje — podľa Lukomského — iba na najvyššom stupni neobmedzeného rastu počtu pozorovaní. Preto pripadá štatistike, ktorá pracuje s obmedzeným počtom pozorovaní, úloha na základe obmedzeného počtu údajov odhaľovať

²² T. Kozlov, Štatistika — mocný nástroj sociálneho poznávania, Vestnik statistiki, roč. 1950, č. 4.

tú zákonitosť, ktorá väzí v hmote a ktorá sa prejavuje v prípade značne veľkého počtu pozorovaní.²³

Marxisticko-leninská štatistika — hovorí N. G. Michajlov — musí vo svojich metódach poznávania spoločenského života nutne spájať skúmanie každého jednotlivé vzatého javu so skúmaním zvláštnych skupín javov a so skúmaním celej masy javov. Poznanie jednotlivého, individuálneho je pritom nevyhnutnou súčasťou poznania celej masy javov, celého súboru javov vyjadrujúcich celý proces ich vývoja. Michajlov pokladá preto za chybnú Nemčinovovu tézu, že „keď je pozornosť sústredená . . . na ojedinelé javy, nemožno zachytiť nijakú zákonitosť“, tézu N. K. Družinina, že „štatistika sa vôbec nezaobera jednotlivým pozorovaním . . .“, tézu Krejnina, ktorý vidí úlohu štatistiky v . . . „získovaní pomerov, vzťahov a závislostí medzi javmi na podklade veľkého počtu pozorovaní . . .“ atď. a prináša doklady z prác klasikov marxizmu o nutnosti spájania skúmania hromadných dát s detailným monografickým popisom typických skupín a jednotlivé vzatých javov.²⁴

I. Pisarev však už v začiatkoch diskusie varoval pred „nihilistickým spôsobom skresľovania otázky priemerných, zovšeobecňujúcich ukazovateľov, ktorým sa upiera samo právo na existenciu“. Opierajúc sa o Marxove vývody, uvádza Pisarev, že priemerná veličina opierajúca sa o nedostatočný počet skutočností nemôže byť vo všetkých prípadoch spoľahlivým nástrojom poznávania. Vnútoraná objektívna zákonitosť, ktorá jednotlivé javy charakterizuje, prejavuje sa v celej mnohotvárnosti svojich stránok a prejavov až vo veľkom počte skutočností, v ich mase, pričom u jednotlivých prvkov možno zistiť individuálne alebo dokonca náhodné rozdiely a odchýlky. Priemerné veličiny, pravda, majú svoj význam iba pod podmienkou, že boly vypočítané v súhlase s požiadavkami štatistickej vedy ako typické a nie všeobecné priemery, ako priemery rovnorodých javov, korigované podľa oblastí.²⁵

K otázke použiteľnosti zákona veľkých čísel ako základnej otázky v diskusii o predmete a metóde štatistiky, vrátil sa I. Pisarev aj vo svojom poslednom článku z r. 1952. Pokladá v ňom zamietnutie zákona

²³ T. Kozlov, Statistika — moguščestvennoje orudije social'nogo poznaniija, Vestnik statistiki, roč. 1950, č. 4.

²⁴ N. G. Michajlov, Proti znetvorovaniu marxisticko-leninského učenia o štatistike, Vestnik statistiki, roč. 1950, č. 1; Otázky štatistiky, sv. 30.

²⁵ I. Pisarev, Za pokrokovú štatistickú vedu, Vestnik statistiki, 1949, č. 4; Otázky štatistiky, sv. 11/1951.

veľkých čísel za práve také chybné ako názor, že zákon veľkých čísel je ústrednou tézou štatistiky. Pisarev dôvodí takto: Metódou štatistiky je metóda dialektického materializmu. Metóda štatistiky je v harmonickom súlade s jej predmetom. Nakoľko štatistikou skúmané zákonitosti nie sú automatickej povahy, spočíva metóda štatistiky na hromadnom pozorovaní. Cieľom štatistického hromadného pozorovania je skúmanie kvantitatívnej stránky javov, ich miery vývoja v nerozlučiteľnom spojení s ich kvalitatívnou stránkou. Z pozorovania javov v nerozlučiteľnej spojitosti ich kvantitatívnej a kvalitatívnej stránky vyplýva mimo iného prvoradý význam používania metódy triedenia v štatistike. Tak ako metóda hromadného pozorovania je aj metóda triedenia základnou metódou štatistiky. Bez hromadného pozorovania a vedecky založeného triedenia — a takýto vedecký základ môže dať iba teória marxizmu-leninizmu — štatistika stráca svoj význam a nemôže byť jedným z najmocnejších nástrojov sociálneho poznania. Úlohou triedenia je, aby pre cieľ skúmania konkrétnych hromadností spojilo javy patriace k tomuže typu (druhu) a odlúčilo od javov patriacich k iným typom (druhom). Na základe triedenia získavame možnosti poznať typické osobitosti javov a v dôsledku toho skúmať zákonitosti ich vývoja. V rámci skupiny sa stretávame s variáciou, ktorá však nie je prejavom automatickej povahy skúmaných zákonitostí. A štúdiom variácie sa zaoberá matematická štatistika, ktorá je časťou matematiky. Odhliada pritom od osobitostí konkrétneho javu, od ich konkrétnych súvislostí, od skutočnej konkrétnej podmienenosti. Skúma naproti tomu, čo je všeobecné, čo je osobitosťou mnohých javov, najmä štatistickú variáciu. Zákon veľkých čísel je objektívnym zákonom reálneho sveta, je „jedným z dialektických prejavov súvislostí medzi náhodným a nevyhnutným“ — ako hovorí A. N. Kolmogorov. V matematickej štatistike zaujíma teda teória zákona veľkých čísel skutočne ústredné miesto.

Bolo by však celkom pomýlené — hovorí ďalej Pisarev — preniesť túto, s hľadiska matematickej štatistiky správnu tézu, na pole ekonomickej alebo agrobiologickej štatistiky. Je zrejmé, že v ekonomickej štatistike majú rozhodujúci význam zákony politickej ekonomie, v agrobiologickej štatistike zákony mičurinskej agrobiologie. Zákon veľkých čísel nehrá ani v jednej ani v druhej štatistike rozhodujúcu úlohu, ale zachováva si svoj podstatný význam v analýze vnútroskupinovej variácie, vo vyhodnocovaní spoľahlivosti dedukcií.

Vnútroskupinové variačné skúmanie je nevyhnutným spojovacím

ohnivkom pri prechode od metódy triedenia k priemerom a k metóde zovšeobecňujúcich ukazovateľov. Metóda triedenia neposkytuje sama osebe nijakú záruku, že na základe triedenia získame pre každú skupinu správne zovšeobecňujúce výsledky. V rámci skupiny musí byť počet faktov dostatočne veľký v pomere k celej mase, aby priemer vystihoval typické črty javov a stal sa významným pre vedecké poznávanie. A výber skupinového priemeru — ako uzatvára túto svoju úvahu Pisarev — závisí od povahy vnútroskupinovej variácie. Tieto otázky sa nedajú riešiť bez prihliadnutia na teóriu zákona veľkých čísel, bez pomoci vnútroskupinovej analýzy. To však nijako neznamená, že máme zákon veľkého čísla a teóriu pravdepodobnosti pokladať za základ štatistiky.²⁶

IV

Diskusia o otázkach teórie štatistiky v Sovietskom sväze dosiaľ trvá a stáva sa svojou rozrastajúcou problematikou aktuálna nielen pre národohospodárskych pracovníkov, ale aj pre filozofov. Je zrejmé, že poznatky a ponaučenia z diskusie — z ktorej sme mohli v našom referáte priniesť iba hlavné myšlienky — neplatia len pre teóriu a prax sovietskej štatistiky, ale pre všetky krajiny, ktoré budujú socializmus. Bez tvorivého uplatnenia výsledkov sovietskej diskusie si nemôžeme predstaviť pokrok štatistiky ani u nás. Svojou úlohou poskytovať podklady pre zostavovanie národohospodárskych plánov a slúžiť ako jeden z najdôležitejších nástrojov pre kontrolu ich plnenia nastúpila naša štatistika v praxi už cestu stať sa štatistikou socialistickou. No na to, aby sa stala ako vedecká disciplína socialistickou v plnom smysle slova, aby mohla dohoniť konkrétnu prax našej výstavby, musí sa naša štatistika zbaviť vo svojej teórii dôsledne všetkých škodlivých buržoázných vplyvov a postaviť sa jednoznačne na teoretické základy dialektického a historického materializmu a marxisticko-leninskej politickej ekonomie. To je prvé a základné poučenie zo sovietskej diskusie pre nás. No dôkladné poučenia vyplývajú aj pre otázku vyučovania štatistiky, pre otázku, ktorá v Sovietskom sväze hola podnetom k diskusii.

Od r. 1948 sa u nás niekoľkokrát poukázalo, že vo výchove štatistic-

²⁶ I. Pisarev, K. voprosu o predmete i metode statističeskoj nauki, Voprosy ekonomiki, roč. 1952, č. 8.

kých kádrov naše vysoké a odborné školy značne zaostávajú pre nedostatočné využívanie sovietskych skúseností.²⁷ Až do r. 1948 sa na našich školách vyučovala skoro výhradne matematická štatistika, ktorou sa v predmníchovskej republike, ale aj po oslobodení ešte vychovávali poistní matematici pre potreby kapitalistického poisťovníctva a peňažníctva. Osnova štúdia do r. 1948 vôbec neprihliadala na potreby nášho hospodárstva a obsahovala iba výklady z teórie pravdepodobnosti, z poistnej matematiky a výklady z paveckej ekonometrie, ktorá mala celú politickú ekonomiu nahradiť abstraktnými matematickými konštrukciami. Len ak uvážime, koľko absolventov našich vysokých škôl z tohto obdobia sa dostalo do verejnej správy, kde mali riešiť otázky plánovaného hospodárstva, chápeme škody, ktoré spôsobilo takéto vyučovanie štatistiky.

K reforme štúdia štatistiky mohlo dôjsť u nás až po víťaznom Februári, keď sa u nás prvý raz publikovali výsledky sovietskej diskusie o štatistike. No cesta k reforme nebola ľahká a bola zatarasená mnohými prekážkami. Ako uvádzajú Fr. Herbst a V. Hlaváček, bolo treba mnoho presvedčať o poslaní štatistiky v socializme, o jej základoch a predmete. Iniciátorov nevyhnutných reforiem obviňovali z toho, že zanášajú na školy chaos, poslucháči boli úmyselne ovplyvňovaní zdôrazňovaním, že matematický štatistik bude oveľa vyhládavanejším pracovníkom ako ekonomický štatistik, zaoberajúci sa iba „nejakou evidenciou“.

Neschopnosť niektorých vedúcich činiteľov chápať štatistiku ako triednu a strannícku vedu spôsobila, že aj po víťaznom Februári ostala štatistika nejaký čas ešte disciplinou, v ktorej — v pomere k iným spoločenským vedám — najdlhšie sa uplatňoval buržoázny formalizmus a eklekticizmus. Štatistika sa pokladala za „exaktnú“ vedu, za časť matematiky, ktorej poznatky platia v každom čase, v každej spoločenskej formácii, ktorú nie je potrebné reformovať.

Pochopenie triednej povahy štatistiky bolo pre nás ďalším základným poučením zo sovietskej diskusie o teórii štatistiky. Pochopenie, že štatistika je nástrojom triedneho boja, že má slúžiť pracujúcim, hájiť ich

²⁷ F. Eggermayer, K reformě studia statistiky, Statistický obzor, roč. 1950, č. 3—4; Články v časopise Hospodár, roč. 1951, č. 10, 13, 15, 22, 27, 28; M. Tuček, Za hluboké osvětlování otázek teorie sociálně-ekonomické statistiky, Nová Mysl, roč. 1951, č. 9—10; Fr. Herbst—V. Hlaváček, O nové organizaci vysokoškolského studia statistiky v ČSR, Statistický obzor, roč. 1952, č. 3—4.

záujmy, pomáhať pri budovaní socializmu, stalo sa východiskom pre skutočne vedecké ponímanie predmetu a metódy a tak pre účinnú reformu štúdia štatistiky.

Nová osnova zaraďuje štatistiku do systému vied ekonomických. Takto sa dostáva štatistika i v našom štúdiu na miesto, ktoré jej patrí, skonco- váva sa s matematickým formalizmom v štatistike a s buržoáznym po- nímaním štatistiky ako univerzálnej vedy. K tomuto však dve poznámky o súvisi matematiky so štatistikou a o štatistike v prírodných vedách.

Skoncovanie s matematickým formalizmom v štatistike nijako nezna- mená — ako nás učí sovietska diskusia — podceňovanie významu ma- tematiky ako nástroja v spoločenských vedách. Matematika zaujíma v šta- tistickom rozbere cenné miesto tým, že pomáha hľadať spôsoby výpočtu rozličných číselných charakteristík, formulovať presnejšie niektoré zá- very a pod. No matematiku môžeme použiť v štatistike iba po dôkladnej ekonomickej analýze javov a procesov. Túto skutočnosť treba zdôrazniť nielen preto, že matematizácia spoločenských vied (ekonometrika, socio- metrika, sociotechnika a pod.) je typicky buržoáznym výmyslom na „zexaktnenie“ toho, čo je v buržoáznej „vede“ vpravde úplne pavedecké, ale aj preto, že na mnohých miestach u nás prevláda ešte mienka, že štatistiku musí učiť iba matematik a nemôže ju učiť ekonom, ktorému je vraj príliš vzdialená. „Veda — hovorí Hogben — našla hlboké základy v poznaní toho, čo svet vlastne je. Len zmätok nakoniec povstal a mohol povstať, keď sa matematiky používalo skôr, než bolo celkom jasné o dru- hu vecí, ktorými sa máme zaoberať, a ktoré merania sú najvhodnejšie. Až potom možno rozhodnúť, ktorý druh matematiky je užitočným nástro- jom na rozmnoženie vedomostí.“²⁸

Je známe, že Marx vo svojich prácach veľmi rád používal matematiku. Známy je jeho pokus matematicky odvodiť zákony kríz z kriviek po- hybu cien, diskontných sadziieb atď. tzv. periodogramovou analýzou. No skôr, ako sa Marx o to pokúsil, mal krízu už ekonomicky vysvetlenú, poznal jej pravé príčiny. Nikdy nevysvetľoval spoločenské javy vykon- štruovanou, formálno-matematickou zákonitosťou, ale zákonmi samotných javov.

Sovietska diskusia nás učí správne používať matematiku ako pomocný nástroj pri štatistickom rozbere. Súčasne nás však učí, že základnou me-

²⁸ L. Hogben, *Matematika pro každého*, Praha 1948, 182.

tódou poznania, základnou metódou štatistickej analýzy je dialektická metóda, prikazujúca skúmať sociálno-ekonomické javy v celku, v súvislosti s okolitými podmienkami, s hľadiska ich pohybu, ich zmeny a vývinu, zrodu a odumierania, v ich kvalitatívnom prechode od jednoduchého k vyššiemu, v ich vnútorných protirečeniach, v premene kvantitatívnych zmien na kvalitatívne. Je zrejmé, že takto určená štatistika nemôže byť priradená k najabstraktnejšej vede, k matematike, ale jedine ku konkrétnym aplikovaným vedám nášho plánovaného hospodárstva.

V tejto súvislosti však prichodí pýtať sa, čím je štatistika v prírodných vedách, čím sú disciplíny, ako „štatistická fyzika“, „štatistická biológia“, ktoré sú tiež predmetom vyučovania u nás?

Nesmie nás mýliť, že niektoré vedy používajú metódy skúmania, ktoré vypracovali iné vedy. V uvedených disciplínach nesmieme chápať samostatné vedecké odbory, ale metódu, ktorou sa skúmajú vlastnosti a procesy mikroskopických, fyzikálnych, biologických a p. systémov, ktoré sú zásadne odlišné od javov a procesov sociálno-ekonomických. Nadto, že štatistika sociálno-ekonomická nemá spoločný predmet so štatistikou používanou napr. vo fyzike, má aj metódu rozdielnu. Zatiaľ čo poznávacím základom štatistickej metódy v prírodných vedách je počet pravdepodobnosti, špecifickou metódou štatistiky sociálno-ekonomickej je typologické triedenie založené na základoch dialektického a historického materializmu. Teda metóda, ktorá sa v prírodných vedách označuje slovom štatistika, má so sociálno-ekonomickou štatistikou iba spoločný názov.

Správnym vymedzením štatistiky ako spoločenskej disciplíny a jej zaradením medzi vedy historické a triedne sme však urobili iba prvý krok v našej štatistickej didaktike. Tento krok by ostal osamelý, ak by sme ho nepodopreli dôslednou kritikou buržoáznej štatistiky a ak by sme naše vyučovanie štatistiky nezamerali na potreby našej výstavby.

Pre kritiku buržoáznej štatistiky nachádzame skvelé vzory v sovietskej diskusii. Je na našu škodu, že sme ich dosiaľ nevyužili dostatočnou mierou. Program kurzu teórie štatistiky, vypracovaný už po prvej etape diskusie pre ekonomické vysoké školy a fakulty v SSSR, dotýka sa kritiky buržoáznej štatistiky v priebehu celého výkladu teórie. Prikazuje študovať konkrétne metódy, ktorými zakladatelia marxizmu-leninizmu odhaľovali apologetickú povahu buržoáznej štatistiky, prikazuje všímať si bezmocnosť buržoáznej vedy pri riešení teoretických a praktických

úloh štatistiky, poukazovať na úzkoprý empirizmus, formalizmus, nihilizmus a kozmopolitizmus v štatistickej teórii kapitalistických krajín, pôdrobne sa zaoberať Leninovou kritikou buržoáznej metódy triedenia, odhaľovať reakčnosť Machovej teórie priemerov ako metódy realizácie princípu „ekonomie myslenia“, idealizmus v teórii indexov Irwinga Fishera, apologetickosť teórie stálosti, vyvodenej zo systému časových radov atď.

Takáto sústavná kritika buržoáznej štatistiky je potrebná nielen preto, že bez nej nie sme schopní správne sledovať skutočné spoločenské procesy v krajinách imperialistickej agresie a že bez nej nevieme vedecky osvetliť zásadné rozdielnosti hospodárskej sústavy socialistického a imperialistického sveta, ale aj preto, aby sme už skoncovali s nekritickým preberaním a publikovaním oficiálnych buržoáznych štatistických údajov, či už z predmnichovskej republiky, či z iných kapitalistických krajín. Takáto kritika je napokon potrebná aj na to, aby sme na druhej strane paušálne neodmietali všetko, čo sa v štatistike v minulosti vytvorilo a najmä, aby sme správne a kriticky vyzdvihovali prácu pokrokových štatistikov v našej národnej minulosti, na ktorú nám treba nadväzovať.

Bez dôkladnej kritiky buržoáznej štatistiky, jej odtrhnutosti od života a jej samoučelnosti nevedeli by sme splniť ani druhú úlohu, ktorú vidíme v potrebe správneho zamerania štúdia štatistiky na aktuálne potreby nášho plánovaného hospodárstva. A tu pripadá našej štatistickej didaktike závažná úloha poskytnúť v účelnej sústave čo najviac teoreticky podopretých poznatkov pre prax. Takáto sústava je však možná iba v koordinácii učebnej látky štatistiky a príbuzných ekonomických disciplín. Za správnu môžeme pokladať našu osnovu v jej zameraní najskôr na všeobecnú teóriu štatistiky, za menej správny však priamy prechod na odvetvové štatistiky bez sjednocujúceho pohľadu, ktorý môže poskytnúť iba teória ekonomickej štatistiky. Nedostatkom našej sústavy je aj časová nezladenosť výkladov štatistiky, jednotlivých ekonomík, účtovnej evidencie a plánovania. V ňom prameni na jednej strane prekrývanie a duplicita výkladov, na druhej strane nedostatočné teoretické a praktické osvetlenie súvislosti medzi ekonomickými ukazovateľmi plánu, účtovnej evidencie a štatistiky. Bez správneho osvetľovania súvislostí nemôže sa naša štatistická prax zbaviť zvyškov formalizmu, ktorý ju sprevádzal v doterajšom vývine. Stačí poukázať na nezladenosť evidencie a štatistiky, ktorá nám spôsobila toľké škody, na neporovnateľnosť štatistických údajov, spôsobenú formálnosť ich vymedzenia, na ekonomicky nepodložených ukazovateľov v odvetvových štatistikách, z ktorých sa nemohol

vytvoriť jednotný obraz o vývine nášho hospodárstva, a ktorí často neobjasňovali nijaké ekonomické súvislosti atď., aby sme pochopili potrebu ešte tesnejšie opierania štatistiky o politickú ekonomiu a o jej dielové disciplíny a úzkeho spojenia teórie a praxe štatistiky.

RECENZIE

ZÁKLADNÉ DIELO DEJÍN NÁRODNÉHO HOSPODÁRSTVA SSSR

P. I. Ljaščenko, *Dějiny národního hospodářství SSSR*, dva svázky. Vydalo Státní nakladatelství politické literatury v edícii Velká knihovna politické ekonomie, sv. 7—8, r. 1953. Preložili B. Novák a J. Vaněk. Strán 546 a 591.

Po tieto dni sa objavil na našom knižnom trhu český preklad diela významného sovietskeho ekonoma a historika P. I. Ljaščenka, *Dejiny národního hospodářstva SSSR*. Je to prvé dielo z dejín národního hospodářstva, ktoré sa dostáva do rúk našej čitateľskej verejnosti.

V Sovietskom sväze venujú už dávno veľkú starostlivosť štúdiu dejín a najmä štúdiu dejín národního hospodářstva. U nás je táto vedecká disciplína iba v začiatkoch, preto má práca prof. Ljaščenka mimoriadny význam pre našu ekonomickú a historickú vedu. Stalinova cena I. stupňa, ktorou sú vyznamenané *Dejiny národního hospodářstva SSSR*, svedčí o vysokej vedeckej hodnote tohto diela, ktoré vyniká zaujímavým a ľahko pochopiteľným výkladom hospodářských udalostí. Preto táto práca znamená veľký prínos nielen pre našich vedeckých pracovníkov, ale aj pre široký kruh čitateľov, ktorí sa zaujímajú o obsahly výklad hospodářskeho vývoja národov a národností Sovietskeho sväzu.

V prvom sväzku *Dejiny národního hospodářstva SSSR* rozoberá autor hospodářsky vývoj národov SSSR od obdobia prvotno-pospolnej spoločnosti až do zrušenia nevoľníctva r. 1861. V druhom sväzku skúma hospodářsky vývoj na území SSSR v období priemyslového kapitalizmu a imperializmu od šesťdesiatych rokov XIX. stor. do Veľkej októbrovej revolúcie. Dielo začína kapitolou, v ktorej autor vymedzuje predmet a metódu dejín národního hospodářstva a určuje ich miesto v sústave spoločenských vied; rozoberá problémy skúmania dejín národního hospodářstva SSSR a vysvetľuje vedeckú periodizáciu hospodářskeho vývoja. Táto kapitola je zvlášť cenná pre vedeckých pracovníkov, historikov i ekonomov, lebo ukazuje úlohy a metódy dejín národního hospodářstva, podľa ktorých treba postupovať aj pri skúmaní a spracovávaní našich hospodářských dejín. K práci je pripojený obsahly chronologický prehľad najdôležitejších hospodářských udalostí z dejín národov SSSR a bohatý soznam pramenného materiálu a monografických prác.

V prvej časti svojej práce, rozdelenej na 6 dielov a 27 kapitol, prof. P. I. Ljaščenko rozoberá hospodářsky vývoj národov SSSR od najstarších čias až do krízy feudálneho systému v prvej polovici XIX. stor. Podrobnému rozboru podrobuje pri-

tom hlavne otázky vzniku a rozvoja feudalizmu na území SSSR, ekonomické zvláštnosti a odlišnosti feudálnej ekonomiky v Rusku, ktoré podmieňujú jej osobitné črty v pomere k západoeurópskému feudalizmu. Význačné miesto v prvom sväzku uvedenej práce zaujíma aj problematika hospodárskeho vývoja Ruska v období reforiem Petra I., zvláštnosti vývoja nevoľníckych manufaktúr a otázka krízy nevoľníckeho hospodárstva po napoleonských vojnách.

Autor sa opiera o bohatý historický faktový materiál a kde je len možné, podkladá svoje vývody a uzávery štatistickými údajmi. Pritom však jeho výklad nie je suchopárny, dokáže sústrediť čitateľovu pozornosť na uzlové body hospodárskeho vývinu a podrobným rozborom hospodárskych i politických podmienok vysvetľuje rozmach i úpadok hospodárstva v jednotlivých obdobiach. Pri analýze hospodárskych pomerov v jednotlivých epochách postupuje autor takto: najprv podá všeobecnú charakteristiku obdobia a zdôrazní jeho zvláštnosti typické pre pomery v Rusku. Potom pristupuje k rozboru vývoja poľnohospodárstva, remeselnej, resp. (v období priemyselného kapitalizmu) priemyselnej výroby a k podrobnému preskúmaniu jednotlivých výrobných odvetví (bane, hutníctvo, bavlnárstvo atď.). Ďalej si všima postavenie jednotlivých tried a ich vzájomný pomer, rozoberá rozvoj vnútorného a zahraničného obchodu. Nakoniec vždy pristupuje k otázkam hospodárskej politiky skúmaného obdobia, analyzuje vládnuce ekonomické názory a všima si vplyv vnútornej, zahraničnej politiky, vojen i medzinárodných vzťahov na hospodársky vývoj. Jednotlivé časti práce uzatvára zhodnotením úspechov dosiahnutých vo výrobe v sledovanom období. V každom období sústreďuje autor svoju pozornosť na kľúčové otázky vývoja hospodárstva, ktoré charakterizujú ekonomiku celého sledovaného obdobia. Napr. v období feudálnej rozdrobenosti je to otázka feudálneho veľkostatku, „votčiny“, v petrovskom období otázka nevoľníckych manufaktúr a pod.

V prvom sväzku *Dejín národného hospodárstva SSSR* nás predovšetkým zaujme analýza rozkladu rodovej spoločnosti u ruských Slovanov a vplyvy a dôsledky varjažského vpádu na proces utvárania triednej spoločnosti. Vychádzajúc z názoru Marxa, vysvetľuje autor otázku prvej formy vykorisťovateľských vzťahov medzi kniežatmi a ostatným obyvateľstvom — vzťahy daňové. „Niekedy kniežatá prenášali právo vyberať dane na podriadené kniežatá a na členov svojej družiny. Vtedy vznikalo podľa Marxovho výroku vazalstvo bez léna a lénneho pomeru, založené iba na odvádzaní dane, druh vzťahov, ktoré vznikali na prechode k feudalizmu a boli zvlášť typické pre kijevsú Rus IX.—X. storočia.“¹

Poučný je aj výklad dlhého procesu znevoľničenia roľníkov, ktorý končí v XVI. stor. úplnou likvidáciou všetkých „práv“ poddaného. Stredobodom skúmania v období feudálnej rozdrobenosti je u prof. Ljaščenka otázka ekonomiky feudálneho veľkostatku, „votčiny“. „Feudálna votčina stáva sa nielen organizačnou formou hospodárstva, ale aj strediskom celej feudálnej hospodárskej sústavy. Závislý poľnohospodár-nevoľník stáva sa hlavnou a skoro výlučnou pracovnou silou pánovho hospodárstva, jeho výrobné poľnohospodárske nástroje a prostriedky stávajú sa výrobnými nástrojmi a prostriedkami votčiny. Základom nevoľníckeho a závislého pomeru priameho výrobcu k feudálnemu votčinníkovi je ekonomické donútenie pomocou dlžôb, nedostatku

¹ P. I. Ljaščenko, *Dějiny národního hospodářství SSSR*, Praha 1953, 91.

pôdy, straty pozemkového vlastníctva a okrem toho aj mimoekonomické donútenie, t. j. pripútanie k pôde a premena roľníka na nevoľníka pracujúceho na panskej pôde.²

Feudálna votčina stáva sa ohniskom nielen rozvoja poľnohospodárskej výroby, ale sa v nej rozmáha aj remeselná výroba nevoľníkov. V porovnaní s vývojom miest v období feudalizmu udržuje si feudálny veľkostatok prevahu i čo do remeselnej výroby. Tieto otázky rozoberá autor v rozsiahlych statiach o vývine ruských miest v XI.—XVI. stor. Tu sa sústreďuje na osvetlenie základných otázok, ktoré sa týkajú zvláštností a pomalého vývoja ruských miest v pomere k feudálnym mestám ostatnej Európy. I keď bol v ruských mestách rozmach remeselnej výroby v podstate dost značný, po organizačnej stránke sa jej vývoj zásadne líšil od vývoja „cechového remeselníctva“ v mestách západnej Európy. Autor o tom hovorí: „Pokiaľ ide o organizačné formy mestského remesla, neexistovali v Moskovskom štáte XV. a XVI. stor. ani cechové organizácie remeselníckeho obyvateľstva ako priemyslovej triedy, ani cechová reglementácia remesiel... Jedna a tá istá osoba mohla byť obuvníkom, stolárom, roľníkom i krajčírom.³ Zato však na druhej strane sa značne rozvíjaly remeslá na dedine, kde často časť feudálnej naturálnej renty odvádzali roľníci vo forme remeselných výrobkov.

Veľmi zaujímavé sú otázky charakteru a rozvoja vnútorného obchodu v XVI. a XVII. stor. v Moskovskom štáte. Okrem skupín najbohatších obchodníkov-„hostov“ a niektorých zámožných kupcov menšieho významu poskytoval drobný mestský i vidiecky obchod veľmi pestrý obraz. Okrem mestských remeselníkov mali svoje krámy aj jednotliví roľníci, ktorí predávali svoje výrobky. Od „bojara, popa, remeselníka až po vojaka z pohraničných miest a drobného roľníka“ obchodoval každý, s čím chcel. Iba neskôr oddeľujú sa od tejto masy „profesionálni“ kupci — „radoví obchodníci“, medzi ktorými od začiatku prebieha ostrý proces diferenciacie. Do obchodnej činnosti zasahuje aj sám cár: „Celý rad odvetví vnútorného i zahraničného obchodu bol monopolizovaný v rukách cára a cárskej štátnej pokladnice. Podľa Fletcherovho hlásenia boli v polovici XVI. storočia cárskym monopolom tieto odvetvia obchodu: obilie, konope, rebarbora, surový hodváb, draslo, beritová potaš, kaviár; niekedy sa monopol rozširoval aj na iné tovary.“⁴

Na základe neustále sa rozvíjajúcej tovarovej výroby dosahoval vnútorný i zahraničný obchod značné úspechy. V tomto období však nemalo Rusko okrem Archangelska nijaký vhodný prístup k moru, čo hamovalo rozvoj jeho obchodných stykov so západnou Európou. Pokusy cára Ivana IV. trvale obsadiť baltické prístavy ostaly bezúspešné. Zato však na východe sa mu podarilo dobyť Kazaň a Astrachaň a otvoriť cestu na Sibír.

Vytvorenie silného centralizovaného štátu vyžadovalo si aj hlboké zmeny vnútri krajiny. V boji s údelnými kniežatmi a bojarmi-votčínikmi opieral sa cár o závislú dvorskú šľachtu, ktorej za vojenskú pomoc dával do používania nededičné veľkostatky — „pomestija“. Koncom XVI. storočia dokončuje sa aj proces znevoľníčenia

² Tamže, 157.

³ Tamže, 222.

⁴ Tamže, 231.

roľníkov. V XVII. stor. sa vytvárajú podmienky premeny Moskovského štátu na silnú absolutistickú monarchiu. Koncom storočia sa stierajú rozdiely medzi starou bojar-skou šľachtou a „pomestníkmi“.

V piatom oddieli I. sväzku sa autor zaoberá problematikou hospodárskeho vývoja Ruska v období reforiem Petra I., ktorý opierajúc sa o absolutistickú monarchiu, o statkárov a bohatých kupcov, urobil veľký prelom v hospodárskom i spoločenskom živote Ruska. Osobitný dôraz dáva na rozbor merkantilistickej politiky a jej významu pre Rusko a vyzdvihuje dôležitých predstaviteľov ekonomického myslenia tejto epochy. Najzaujímavejšou postavou tejto epochy je originálny mysliteľ-merkantilista Posoškov, ktorého možno pokladať za prvého ruského ekonoma.

V petrovskom období prežívajú prvé obdobie rozmachu aj manufaktúry, ktoré si však zachovávajú nevoľnícky ráz, keďže z veľkej väčšiny sa zakladajú na nevoľníckej práci. Prof. Ljaščenko podrobne sleduje vývin manufaktúr, ich rôzne typy, nevoľníckie manufaktúry statkárov, štátne manufaktúry i manufaktúry obchodných kapitalistov a soznamuje nás s rozmachom ruskej hutnickej výroby na Urale, ktorá sa koncom XVIII. stor. vyrovná a predstihuje aj anglickú výrobu železa. Iba dôsledky priemyselnej revolúcie, ktorej výdobytky využíva a uplatňuje v plnej miere kapitalistickej Anglicko, zatláčajú feudálne Rusko i v tomto odvetví výroby ďaleko do pozadia.

Zvláštnu pozornosť si zasluhuje podrobný výklad príčin a podmienok neustále narastajúcej krízy nevoľníckeho hospodárstva v Rusku, ktorá v druhej štvrtine XIX. stor. prerastá vo všeobecnú krízu nevoľníckeho systému. Autor skúma tento proces so všetkých strán, osvetľuje nevyhnutnosť rozkladu feudálneho hospodárstva, nevyhnutnosť odstránenia feudálnych vzťahov, ktoré brzdia vývin výrobných síl krajiny. Poukazuje na neustále zaostávanie ruskej ekonomiky v pomere ku kapitalistickým štátom Európy a na všetky jeho hospodárske i politické dôsledky. Vlna odporu širokých mas roľníctva narastá čoraz viac a šíria sa roľnícke vzbury. Skutočná situácia Ruska nie je neznáma ani revolučnej inteligencii a socialistom-utopistom. Ich ekonomické a politické názory, ako aj hospodárske projekty a náhľady dekabristov dobre dokresľujú celkový obraz krízy nevoľníckeho systému.

Prehratá krymská vojna, v ktorej sa v plnej miere ukázala obrovská prevaha vyspelej ekonomiky kapitalistických krajín nad zaostalým Ruskom, presvedčila aj krátkozraký a zkosnatý cársky dvor o nevyhnutnosti zrušenia nevoľníctva. Bola však potrebná nová vlna roľníckych povstaní, aby sa po dlhých prietahoch, poradách a komisiách pristúpilo k uskutočneniu reforiem, ktoré mali zbaviť Rusko feudálnej zaostalosti. Reformy z r. 1861 síce zbavily sedliakov osobnej neslobody, avšak po hospodárskej stránke ich vydaly na milosť a nemilosť statkárov a bohatých kulakov. Bola to podľa Lenina „všeobecná čistka pôdy v prospech statkárov“. „Vládnucej triede statkárov — hovorí v závere poslednej kapitoly I. sväzku prof. Ljaščenko — ktorá mala pri reforme rozhodujúci hlas, podarilo sa reformu uskutočniť tak, aby mohol byť roľník aj bez nevoľníckeho „práva“ podrobený najtvrdším podmienkam vykořisťovania pomocou ekonomického donútenia.“⁵

Druhý diel práce rozdeľuje autor na 4 časti a 23 kapitol. V prvom oddiele zaoberá

⁵ P. I. Ljaščenko, *Dějiny národního hospodárství SSSR*, sv. I., 500.

sa rozborom ekonomiky cárskeho Ruska v období priemyslového kapitalizmu, v druhom oddiele podrobne skúma epochu imperializmu, v treťom sa zaoberá hospodárskym vývojom národov a národností SSSR v systéme ruského kapitalizmu v XIX. a XX. stor. Druhý diel práce uzatvára prof. Ljaščenko analýzou vývoja národného hospodárstva Ruska v období imperialistickej vojny z rokov 1914—1917. Pri skúmaní epochy priemyslového kapitalizmu a imperializmu v cárskom Rusku opiera sa hlavne o klasické diela s. Lenina a Stalina.

Úvodná kapitola druhého sväzku rozoberá podmienky vzniku priemyslového kapitalizmu v Rusku a obsahuje obsiahly prehľad najdôležitejších prameňov pôvodnej akumulácie. Tu autor porovnáva tento proces s priebehom pôvodnej akumulácie v Anglicku a upozorňuje na niektoré jeho charakteristické zvláštnosti v Rusku. Podrobne rozoberá systém nájmov a štátnych monopolov ako najdôležitejší zdroj akumulácie peňažného bohatstva, pričom svoje skúmanie sústreďuje na jeho najšpinavejší, no najbohatší zdroj, na nájmom dane z liehovín. „Nájmom dane z liehovín, založený na hromadnom opíjaní miliónov ľudí, bol najdôležitejším zdrojom pôvodnej akumulácie... Na nájmomnom z daní z liehovín sa obohacovali predstavitelia vznešených rodín, ktorí neopovrhovali týmito nie príliš „ušľachtilými“ zdrojmi, napríklad kniežatá Dolgorukovci, Gagarinovci, Potemkin atď.“⁶

Kapitoly II. až VI. sú venované rozboru ekonomiky cárskeho Ruska v období vzniku, rozvoja i rozmachu priemyslového kapitalizmu a obsahujú výklad hospodárskych udalostí v rokoch 1860—1900. Po odstránení nevoľníctva r. 1861 začína sa rýchly rozvoj kapitalizmu vo všetkých odvetviach výroby. V prvých dvoch desaťročiach po reforme udržiavajú sa ešte aj staré formy výroby, manufaktúry a drobná domácka priemyslová výroba, avšak v poslednom období priemyslového kapitalizmu, v deväťdesiatych rokoch XIX. stor. zvíťazila aj v Rusku továrenská veľkovýroba. Vláda reakčných statkárov a polofeudálne pomery na dedine vtlačujú svoju pečať na vývoj ruského kapitalizmu, čo sa odráža na jeho krajne nerovnomernom vývoji.

Pri skúmaní epochy priemyslového kapitalizmu zaoberá sa autor aj otázkou vzniku a rozvoja nových tried, proletariátu a priemyslovej buržoázie. Kým dovtedy do radov priemyslových veľkopodnikateľov dostávali sa skoro výlučne iba jednotliví veľkostatkári a bohatí kupci — obchodní kapitalisti, ktorí svojimi záujmami boli úzko spätí s triedou veľkostatkárov, teraz sa rodí nová, dravá a priebojná buržoázia pochádzajúca z bývalých nevoľníkov, bohatých roľníkov, priekupníkov, remeselníkov a úžerníkov. Prameňom ich peňažných prostriedkov bola najmä polonevoľnícka, zostalá dedina, ktorá tvorila vhodný objekt vykorisťovania. Buržoázia cárskeho Ruska v poslednom desaťročí XIX. a v prvých rokoch XX. stor. „tvorila mnohonárodnostnú spoločenskú skupinu spojenú spoločnými záujmami, skupinu zástupcov starého ruského obchodného a priemyslového veľkokapitálu a iných početných rôznorodých vrstiev“.⁷

Rozvoj kapitalistickej továrenskej výroby vyžadoval si aj zvýšený príliv slobodných pracovných námezdnych síl. Rozkladajúca sa ruská polonevoľnícka dedina poskytovala bohatý prameň zbedačených roľníkov, ktorí odchádzali zo svojich biednych prí-

⁶ Tamže, 13.

⁷ Tamže, 20.

delov za prácou do miest. So vzrastom mesta a mestského obyvateľstva rástol aj vnútorný obchod. Pre rozvíjajúci sa ťažký priemysel hlavným odberateľom sa stala výstavba železníc, ktorá stála v základoch priemyslového rozmachu deväťdesiatych rokov. Autor si podrobne všima toto obdobie, keď sa definitívne vytvorila sústava ruského „národného kapitalizmu“ so všetkými jej svojráznymi ekonomickými, sociálnymi a politickými črtami, so zvláštnosťami triednych vzťahov a pod. Vysvetľuje vplyv zahraničného kapitálu na ekonomiku Ruska a skúma príčiny vysokého stupňa koncentrácie výroby. Pre nás je veľmi zaujímavý výklad nerovnomerného geografického rozmiestenia priemyslu, ktorého chyby a nedostatky sa zvlášť ostro prejavujú v epoche imperializmu.

Na základe práce s. Lenina *Vývoj kapitalizmu v Rusku* skúma prof. Ljaščenko situáciu poreformného poľnohospodárstva. Poukazuje na prudký proces diferenciacie na dedine, na úpadok drobného a stredného roľníckeho hospodárstva a na rast a upevňovanie ekonomickej základne kulactva. Podrobne si všima aj situáciu veľkostatkárskeho latifundií a prenikanie kapitalizmu do poľnohospodárstva.

Svoju analýzu obdobia priemyslového kapitalizmu v Rusku končí autor podrobným rozborom hospodárskej politiky v tomto období. Podrobne si všima politiku colnú, daňovú i finančnú a vysvetľuje prednosti i chyby protekcionárskej hospodárskej politiky, ktorou sa snažil štát umožniť ďalší rozvoj hospodárstva. V tejto kapitole sa zaoberá aj hospodárskymi a politickými vzťahmi cárskeho Ruska k jednotlivým kapitalistickým štátom a vysvetľuje korene zhoršenia nemecko-ruských vzťahov a približovanie sa ruského cárizmu k Francúzsku.

Analýza hospodárskeho vývoja, hospodárskej politiky ruských monopolov a ich činnosti v období imperializmu sú najlepšou časťou celej práce. Tu sa najlepšie prejavujú autorove hlboké znalosti politickej ekonomie a jeho dokonalé ovládanie metódy dialektického a historického materializmu.

Pri skúmaní ekonomiky Ruska v epoche imperializmu vychádza prof. Ljaščenko zo zákona nerovnomerného vývinu kapitalizmu, ktorý v epoche imperializmu nadobúda charakter vývoja „v skokoch“. Na konkrétnom vývoji jednotlivých oblastí i priemyslových odvetví poukazuje na pôsobenie tohto zákona v podmienkach cárskeho Ruska. Osobitne si všima neustále narastajúcu disproporciu medzi zaostávajúcím poľnohospodárstvom medzi jednotlivými oblasťami a odvetviami moderného veľkopriemyslu a osvetľuje príčiny celkovej zaostalosti ruskej ekonomiky voči ostatným kapitalistickým štátom.

Cárske Rusko ako hospodársky zaostalý štát v pomere k ostatným kapitalistickým štátom vyznačuje sa celým radom zvláštností aj v období imperializmu. Veľmi dôležitú úlohu tu hrá zahraničný kapitál, ktorý sa zmocňuje najdôležitejších odvetví výroby i bánk a vo forme štátnych pôžičiek podrobuje si aj celý skorumpovaný cársky štátny aparát. Francúzska štátna pôžička stáva sa pre cárizmus putom, ktorým si francúzska buržoázia zabezpečuje pomoc ruských bodákov v pripravovanej prvej imperialistickej svetovej vojne.

Pre historikov i pre ekonomov má mimoriadnu dôležitosť podrobný výklad vzniku, organizácie i politiky ruských monopolistických spoločností. Na príklade najväčších syndikátov ako Prodametu, Produge, Krovli atď. rozoberá autor honbu zahraničných i domácich monopolistických kapitalistov za maximálnym ziskom. V osobitnej kapitole sa autor zaoberá charakteristikou cárskeho imperializmu.

V treťom oddiele práce, kde sa prof. Ljaščenko zaoberá hospodárskym vývojom národov SSSR v sústave ruského kapitalizmu, nás najviac zaujme podrobná analýza vzniku a vývoja ruského národného kapitálu na príklade skúmania moskovského kapitalistického priemyslu.

V poslednom oddiele druhého sväzku zaoberá sa autor vojnovou ekonomikou Ruska v období príprav i priebehu prvej svetovej vojny a dokazuje prehnitosť a nemohúcnosť cárskeho imperializmu. Celým radom dokladov poukazuje na predajnosť cárskej štátnej vojenskej správy a i na prenikanie nemeckého kapitálu do zbrojárskeho priemyslu v predvečer prvej svetovej vojny.

Druhý sväzok svojej práce uzaviera prof. Ljaščenko kapitolami, v ktorých skúma rozvrat národného hospodárstva Ruska v období imperialistickej vojny a vysvetľuje hospodárske i politické príčiny Februárovej revolúcie, ako aj Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. V poslednej kapitole rozoberá prvé hospodárske opatrenia i nariadenia mladej sovietskej moci a ich úspešné plnenie.

Práca prof. Ljaščenkova o dejinách národného hospodárstva SSSR je pre nás vzorom aj pri vypracovávaní našich hospodárskych dejín. Starostlivo musíme skúmať jeho metodologické pokyny a dobre si ujasniť predmet dejín národného hospodárstva.

Prof. Ljaščenko zaraďuje dejiny národného hospodárstva ako samostatnú vedeckú disciplínu, ktorá sa na jednej strane tesne dotýka všeobecných dejín a na druhej politickej ekonomie. Preto v dejinách národného hospodárstva musí sa spájať práca historikov i ekonomov v jeden organický celok. „Cieľom i základnou úlohou dejín národného hospodárstva musí byť — ako hovorí s. Ljaščenko — preskúmanie vývoja výroby, vývoja výrobných spôsobov, ktoré používa spoločnosť v každom danom historickom období i v celom priebehu dejín...“ pričom musia podávať... „široko rozvinutý konkrétny historický obraz striedajúcich sa výrobných spôsobov a spoločenských pomerov a prihliadať na všetky zvláštnosti každej krajiny a rôznych epoch.“⁸

Skúmať hospodársky vývoj každej krajiny znamená po prvé sossbierať a preskúmať fakty z konkrétneho historického vývoja danej krajiny, aby sa mohol podať v každom období „ucelený obraz hospodárskeho vývoja ako určitého systému výrobných vzťahov, ktoré osobitne charakterizujú dané historické obdobie, zachovávajúc pri tom následnosť ich celkového historického vývoja“;⁹ po druhé na hospodárskom vývoji každej krajiny dokázať všeobecnú platnosť ekonomických zákonov odhalených politickou ekonomikou.

Predmetom dejín národného hospodárstva je teda vývoj a zmeny spôsobu výroby ako dialektickej jednoty výrobných síl a výrobných vzťahov na určitom území so všetkými zvláštnosťami tohto územia i skúmaných epoch, s prihliadnutím na aktívne pôsobenie nadstavby na hospodársku základňu najmä cestou štátneho zriadenia, hospodárskej politiky, prevládajúcich ekonomických, politických a ideologických názorov. Dejiny národného hospodárstva skúmajú pôsobenie zákona bezpodmienečného (záväzného) súladu výrobných síl a výrobných vzťahov na konkrétnom hospodárskom vývoji každej krajiny.

Doteraz existovalo mnoho nesprávnych názorov o tom, do akej miery treba v deji-

⁸ P. I. Ljaščenko, *Dejiny národného hospodárstva SSSR*, sv. I., 7.

⁹ Tamže, 9.

nách národného hospodárstva skúmať aj vplyv triednych bojov, revolúcií a masových hnutí na hospodársky vývoj. Boly mienky, že sa dejiny národného hospodárstva majú izolovať od politických dejín. Tento názor je nemarxistický a preto nesprávny, lebo znamená popretie aktívnej úlohy revolučných mas v hospodárskom vývoji. Tým väčší treba podčiarknuť stanovisko prof. Ljaščenka, ktorý vysoko vyzdvihuje úlohu masových povstaní roľníkov a najmä boj robotníckej triedy v hospodárskom vývoji, v búraní starých, prežitých spoločenských zriadení a v budovaní novej spoločnosti.

I keď sa dejiny národného hospodárstva nemôžu v celej šírke zaoberať dejinami triednych bojov, musia si dôkladne všímať ich pôsobenie na zmeny v hospodárskom vývoji. Dôležitou súčasťou dejín národného hospodárstva je aj analýza ekonomických a politických názorov tej-ktorej epochy a kritické hodnotenie dejinných osobností.

Jedným z najdôležitejších predpokladov úspešnej práce v dejinách národného hospodárstva je dôkladná znalosť politickej ekonomie a úsekových ekonomík, ktoré umožňujú konkrétne hodnotenie hospodárskeho vývoja. Sossievať množstvo faktov a pekne za radom ich poukladať, príp. oživiť výklad farbistým „popisom“ hospodárskych udalostí nijako nestačí. Dejiny národného hospodárstva potrebujú predovšetkým hlbokú vedeckú analýzu hospodárskych udalostí. V oblasti skúmania hospodárskeho vývoja je veľmi potrebná súdružská spolupráca ekonomov a historikov, aby v kolektívnom úsilí podali čo najpravdivejšie vysvetlenie hospodárskeho vývoja.

V súčasnej dobe nevyhnutne potrebujeme marxistický výklad našich hospodárskych dejín. Doteraz sa u nás venovalo veľmi málo pozornosti mnohým otázkam nášho hospodárskeho vývoja a niet ani dostatok monografických prác z tohto odboru. Vypracovať systematické, dôkladné marxistické dejiny národného hospodárstva ČSR je najnaliehavejšia úloha, ktorá stojí pred všetkými vedeckými pracovníkmi v politickej ekonomii a v histórii.

Dielo prof. Ljaščenka *Dejiny národného hospodárstva SSSR* bude veľkou pomocou a vzorom v tejto práci. Najväčší význam má však toto dielo pre naše ekonomické vysoké školy, kde sú dejiny národného hospodárstva jednou z najmladších vedeckých disciplín.

V. Witt